ЗМІСТ:

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: Памятник Шевченку 209
ІВ. ФРАНКО: Сни Остапа 212
МАРІЙКА ПІДГІРЯНКА: Смереко, смереко 215
ОЛ. ГРУШЕВСЬКИЙ: Сучасне українське письменство в його типових представниках (далі): О. Маковей, О. Кобилянська, Д. Лукіянович, Л. Мартович 216
М. ШАПОВАЛІВ: О, рідне слово 232
Сни віри 233
ІВ. ФРАНКО: Нововіднайдений уривок євангелія 234
ЛЕОНИД ПАХАРЕВСЬКИЙ: Тоді як акації цвіли 240
АНДРІЙ ЯКОВЛЕВ: Аграрні перспективи 252
ОЛЕК. ІВАНЧУК: Смерть 270
М. ЛОЗИНСЬКИЙ: Польська народова демократія (далі). 278
П. ГАЙ: Ситий 302
ІВ. ФРАНКО: Пісні Сапфони .. 303
АЙТОН СІНКЛЄР: Нетри, (далі) пер. М. Левицького 311
Новини нашої літератури:
ГР. ШЕРСТЮК: Нариси й оповідання П. Барвінського 350
СІГУРД: Як Петерсон радив ся з спеціялістами 357
МИК. ЦЕГЛИНСЬКИЙ: З чужих літератур: Нові твори Гауптмана і д'Аннунціо: Kaiser Karls Geisel і La Nave 363
П. МАЗЮКЕВИЧ: Колискова пісня 379
М. ГРУШЕВСЬКИЙ: Кров 380
Ф. МАТУШЕВСЬКИЙ: З українського життя 386
М. ЛОЗИНСЬКИЙ: З австрийської України 396
М. ГРУШЕВСЬКИЙ: Недуга дра І. Франка 405
Бібліографія 407
Книжки надіслані до редакції .. 415
Оголошення.
Зміст шестої книжки Л.-Н. Вістника (на окладці).

1908.

РІЧНИК XI. ТОМ XLII.
КНИЖКА V. ЗА МАЙ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ-КИЇВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Бе[illegible]

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

український науковий журнал, під редакцією *М. Грушевського*, XVII рік, виходить що два місяці книжками по 15 аркушів.

Передплата в Австрії 12 кор., в Росії 6 руб. на рік, поодинокі книжки по 3 кор. (1 руб. 50 коп.).

Посилати передплату на адресу: Львів (Lemberg), Австрія ул. Сулішівського ч. 17, Наук. тов. ім. Шевченка (Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften), або: Київ, Прорізна 20, кв. 3, Книгарня Літ.-Наук. Вістника.

ЗАПИСКИ
УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЇВІ

Виходять від 1908 р.

Редакційний комітет: *М. Грушевський, Гр. Павлутський, Вол. Перетц.*

КНИГА ПЕРША.

ЗМІСТ: 1. Українське Наукове Товариство в Київі і його наукове видавництво — **Мих. Грушевський.** 2. Найближчі завдання історії української літератури — **В. Перетц.** 3. Господарство польського маґната на Задніпровю перед Хмельниччиною — **Мих. Грушевський.** 4. Пісня про Дорошенка й Сагайдачного — **Б. Грінченко.** 5. Нові матеріяли до біографії Костомарова — **Олександр Грушевський.** 6. Причинки до української діялектольогії — **Є. Тимченко.** 7. Історія української граматичної термінольогії — **Іван Огієнко.** 8. Про сімуляції в хірургії — **Др. М. Галін.** 9. Хроніка Українського Наукового Товариства в Київі.

Передплата на першу серію 5 р., для студентів, учеників, народних учителів 3 р., для членів товариства 2 р. (На пересилку до Галичини 1 р. 20 коп. за серію). — Приймаєть ся в Київі в бюрі Товариства, при редакції Л. Н. Вістника.

Вийшов і продаєть ся в Книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові (Театральна ч. 1) по ціні 7 кор. 50 сот.

VI ТОМ

ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ
проф. МИХ. ГРУШЕВСЬКОГО

ЖИТЄ ЕКОНОМИЧНЕ, КУЛЬТУРНЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ XIV — XVII ВІКІВ (Торговля і промисел, господарство сільське, будівництво і побут, письменство і штука, культурно-національний рух, братства, боротьба за їх против унії).

Також продаютъ ся:

Т. I—V Історії України-Руси по ціні 7 кор. 50 сот.

Очеркъ исторіи украинскаго народа (короткий курс історії України до сучасности), ц. 7 кор.

Про старі часи на Україні, популярна ілюстрована історія України ц. 60 сот.

Хмельницький і Хмельниччина, ц. 20 сот.

Освобождение Россіи и украинскій вопросъ (статті на сучасні теми), ц. 2 к. 50 с.

З бижучої хвилі. Статті на теми дня, ц. 1 кор. 40 сот.

Про українську мову і українську справу, ц. 20 сот.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

Памятник Шевченку.

Період Шевченківських свят, що з кождим роком обіймають усе ширші простори української землі, розгалужують ся все ширше й ширше, проходять все глубше й глубше в українські маси, здобувши собі значінне першого ступіня в маніфестованню української національної свідомости — в Україні росийській сим разом з особливою силою піднїс справу памятника Шевченку. В ріжних орґанах преси, українських і неукраїнських, зявили ся на сю тему статї, їй же були присвячувані також і устні промови на Шевченкових святах. Вони розяснювали українській суспільности обовязок, який лежить на нїй перед памятю поета і перед національною ідеєю, яку репрезентував він, та старали ся промовити до почутя, вдарити в найживійші струни народньої душі, заохочуючи, намовляючи, грозячи навіть стидом і ганьбою, утратою доброго імени й чести, коли сей обовязок не буде сповнений. І самі сї перебільшення в арґументованню, в будженню і розгріванню народнього почутя показують, що справа стала живою, нагальною, актуальною як кажуть в Галичинї.

І ми певні, що сї відклики до сорому й ганьби не тільки перебільшені, а й зовсїм зайві — аби тільки сама справа була поведена розумно й пляново. Великий поет наш, що во время люте возлюбив „свою Україну-небогу“ всею глубиною й нїжністю свого почутя до готовости „душу свою за нею положити“, і всїм житєм, всею дїяльністю своєю, всею творчістю своєю доказав неложність сих слів в устах своїх — він став предметом живої, нїжної, горячої любови для свого народу, став його улюбленим іменем, втїленнєм всього найдорожшого, що вяжеть ся з понятєм України й українського народу. І не може бути сумнїву, що ся горяча любов, сї незмірно широкі симпатиї до поета відізвуть ся тисячними голосами, коли справа збудованнє йому гідного памятника буде представлена в усїй своїй пильности — з одного боку, у всїй реальности — з другого.

Пятдесятилїтє з дня смерти Шевченка віддїлене від нас тільки трома роками. Чим скорше був сповнений наш обовя-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зок перед своїм національним пророком — тим важнїйше значіннє мало б се в нашім народнім сучаснім житю. Тільки фізична неможливість могла б оправдати відложеннє сього дїла до другого, і то вже останнього, але також недалекого речінця — століття з дня уродин поета, що припадає в р. 1914. І так справа нагальна, і се треба пригадувати. З другого боку, вона повинна прийняти вповнї реальні форми, щоб подвигнути широкі круги суспільности до участи в її здїйсненню. В попереднїй книжцї нашої часописи була докладно оповіджена дотеперішня історія сеї справи. Досї вся увага звернена була на те, щоб легалїзувати право збирання складок на памятник і поширити звістки про се. Але не зроблено понад те нїчого з усього того, що дало б певні реальні форми того будучого памятника, поставило його перед очі суспільности в тих конкретних формах, а не саму тільки абстрактну ідею його. Не визначене місце для нього. Нема проєктів його. Не росписано на них навіть конкурсу. Се все потрібно зробити як найскорше — як для успіху самої справи збирання фондів, так і для того, щоб мати час відповідно розробити артистичну сторону памятника, — щоб вона випала так, аби відповідала тому національному значінню, яке надаєть ся сьому памятникови.

Нема сумнїву, що нинїшня київська дума, вибрана за добрих часів і в більшости своїй поступова, сповнить бажання, які будуть поставлені до неї в справі місця памятнику, і треба щоб вона за часи свого урядованя встигла полагодити сю справу — визначила місце гарне, показне, на одній з живійших артерій Київа (напр. на театральній площі, або перед Золотими воротами), а не в якімсь закутку. Треба постаратись, щоб комітет як найскорше росписав конкурс на проєкти памятника і зложив жюрі з людей, які могли б оцїнити сї проєкти не тільки з погляду артистичного, але й національного. Треба, далї, уставити заздалегідь приблизну суму коштів (воно потрібне й для тих, що будуть робити проєкти) — се дїло спеціалїстів розрахувати, скільки треба, щоб памятник вийшов гідний, а не дорогий (бо під теперішню хвилю гроші потрібні на рїжні наші справи), і тодї звісно буде, скільки треба зібрати.

Що до способів збирання, було піддано зовсїм справедливу гадку, що всякі доходи з Шевченкових свят повинні обертати ся на його памятник, доки не будуть покриті його

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кошти. На таких Шевченківських вечерницях чи концертах треба і збирати на памятник. Далї на сю справу повинні обертати ся чисті доходи з видань Шевченкових творів, хоч почасти, коли не в цїлости. Головна енергія в збиранню складок повинна бути звернена на широкі округи людей, не звязаних з українським житєм тїснїйше, для яких одначе імя і культ Шевченка, по певній созвучности ідей, не чужі; таких людей знайдеть ся багато і на Українї й поза Україною. Треба й тим не-Українцям, яким дорогі ідеї народности, демократизму, міжплемінної солїдарности народів і їх поступових елєментів, проголошені нашим поетом, дати змогу засвідчити своє поважанне для його памяти й симпатиї для української народности. Для того треба подбати, щоб звістки про памятник і збиранне на його коштів зявили ся, з одного боку — по найбільш популярних росийських і иньших словянських і навіть не словянських ґазетах, з другого боку — по всяких найбільш місцевих виданнях України, крім того — на всяких виданях Шевченкових писань, і в тих оповістках було показано, куди звертати ся по квітки для збирання, куди посилати складки, та як найчастїйше давати звістки, скільки всього вже зібрано грошей і скільки ще треба зібрати.

Де які фонди на памятник Шевченка зібрані українськими товариствами у Львові. Я думаю, вони не повинні дивити ся на них як на фонди памятника у Львові спеціально, і повинні передати їх, чи в цїлости, чи в части, на памятник Шевченку в Київі. Се ж інтерес не якоїсь части Української землї, а цїлої її — щоб як найшвидше в Київі, в серцї Української землї став сей памятник. Кошти, які з галицьких фондів будуть удїлені на сей київський памятник, я певен, з лихвою повернені будуть Українцями з Росії, коли, поставивши памятник у Київі, всею Українською землею заходити мемо ся ставити памятник поетови у Львові. І буде се гарна маніфестація солїдарности всеї Української землї без ріжниці її полїтичних кордонів.

Памятник поету, якого признає своїм пророком вся Україна без ріжниці своїх частин і країв, суспільних верств і полїтичних партий повиний бути спільним дїлом всїх країв, верств і партий, щоб послужити доказом їх національної солїдарности без ріжниці напрямів і обставин їх житя. Тоді тільки сей памятник і сповнить свою цїль і призначенне.

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Син Остапа.

Одного гарного весняного ранку входить до мене молодий, безвусий ще хлопчик може 15—18 літ, у якімось спортовім, нешитім, а плетенім із синьої волічки убраню, що щільно облягає його молоде, пахуче тїло, і в плащику на взір сокольського надїтім лиш на один рукав, а другий висить на шовковім шнурі з кутасами, що оперізує шию і звисає на груди.

— Gunn morn, — промовив він з віденським акцентом, і взагалї скажу, що дальша наша розмова вела ся нїмецькою мовою, при чім я мав нагоду любувати ся оріґінальними зворотами віденського діалєкту з його oes замість sie і т. д.

Питаю його, як називаєть ся.

— Я нїяк не називаю ся.

— А яке ж твоє імя?

— Син Остапа.

— А як тебе кличуть?

— Du або Schweinskerl.

Ну, подумав я, в гарній ти там кумпанії жив.

А він промовив швидко, зажмуривши очи, мов когут при піяню:

— Оце я приїхав з Відня і зайшов до вас.

— Щож вас пригнало?

— Я син Остапа.

— Якого Остапа?

— Не знаєте Остапа? Його в Відні всї називали не інакше як Остап.

— Не можу знати. Може Остап Терлецький?

— Тер-тер-тер-ррр, — затеркотїв син Остапа. — Прокляте свинство називати ся так, що чоловік мусить зломати язик, аби вимовити його. Я приїхав по спадок по Остапі.

— То дуже гарно. Але він не обтяжить вас дуже. По Остапі лишила ся лиш купка паперів, старі штани та кілька пар подертих черевиків.

— Що ви се говорите? Остап був маючий чоловік, його спадщину обчислено на 100.000 ринських. Віддайте їх менї зараз!

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Я? Відкиж я до того приходжу?

— Бо ви взяли ті гроші.

— Хто вам се сказав.

— Я знаю.

— Гроші мусїли би бути в судї або в полїції в депозитї.

— Я не хочу йти до суду. Йдїть самі.

— А маєте які документи, папери?

— На що менї? Я сам документ.

— Ну, я без документів нїчого для вас не можу зробити.

— А в мене одинокий документ отсе! — і винявши з за пазухи невеличкий, блискучий револьвер поблискав ним до сонця, а потім намірив ся до мене.

— Одна хвилина, і вас нема, — ґраціозно жартував він усміхаючи ся анґельським усміхом.

— А в такім разї хто вам поможе відзискати спадок? Без мене його не добєте ся.

— Verdammte Canaille! — буркнув він і сховав револьвер.

— Щож ви вмієте? — запитав я, щоб перейти на иншу тему.

— Нїчого.

— Вмієте читати, писати?

— Ну, те вмію.

— Все таки щось, лїпше як нїчого. Чим бажаєте заробляти?

— Я не буду заробляти, буду жить з ренти.

— Ну, та рента вилами на водї писана — (тут він засміяв ся дорозпуку, так поскоботала його невідома йому руська приповідка), а все таки треба би знати хоч якесь ремесло.

— Я не ремесник, я панич. Люблю пси, конї і кокоток.

— Будете що їсти? — питаю і підсуваю йому тарілку з свіжими вишнями та суницями.

— Я того свинства не їм. Пообідаю в своїм готелї.

— Ну, то ходїм до суду, — мовив я.

— Нема по що до суду, — мовив він рішучо. — Ведїть мене до дирекції полїції. Вона усе знає і певне скаже менї, що знає про мій спадок.

Ми пішли. На трамваю він почав якусь сварку з кондуктором, счинив ся крик, трамвай зупинив ся і полїцай арештував його і наложивши йому кайданки на руки за те, що

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

всїм грозив револьвером. Він наробив страшенного вереску, кидав ся і копав ся мов навіжений, кусав усїх і драпав ніхтями до крови, так що публїка мусїла висїсти з вагону і кондуктор позамикав двері на ключ. Поки доїхали, він устиг порозбивати всї шибки в ваґонї, всї зеркала і поперед усього скляну баню електричної лямпи, не перестаючи при тім вити та ревти та вищати, імітуючи ріжні звірячі голоси.

Отак ми серед величезного здвигу народу помаленьку доїхали до полїції. Розумієть ся, два полїцаї ухопили його за ноги і завдавши його собі на плечі понесли. Та й неслиж вони його! Що хвиля розскакували ся так що його ноги розхиляли ся, аж кости тріщали. Він у страшнім болю кидав ся і ревів та гатив полїціянтів із заду кулаками та смикав їм з лютости волосе цїлими жмутами, дер їх ніхтями, поки зовсїм не окровавив їх. Та вони геройськи витерпіли біль і не пустили його з рук аж біля входу директорської канцелярії. І тут нараз якаж зміна! Замість шаленого крикуна просто хлопчик-душка. Мов малпочка, сердечно регочучись, він поскакав по канцелярії тай гиц на колїна до старого директора. Обхопив за голову та й став сміючись цїлувати його лице і колючу бороду.

— Gutnamd, Alterchen! — промовив він, — ich liab oes! ich liab oes! ich liab oes, — приспівував він над його вухами, та на раз зайшов ся таким проразливим реготом, що директор аж залякав, зіпхнув його зі своїх колїн і копнув ногою.

Йому се було байдуже. Вивернувши кілька козликів на дивані він знов штрикнув на колїна директора і почав цїлувати його.

Полїцаї здали рапорт про його поведенє в трамваю, а я оповів коротко, що вважаю хлопця божевільним і прошу віддати його на клїнїку для обсервації. При моїх словах хлопець страшенно закричав і кинув ся до мене.

— Ви розумієте по руськи? — запитав я.

— Розумію. Остап навчив. Ви скомпромінтували мене. Ви назвали мене божевільним. Ви хочете заперти мене в дім варіятів! Ось вам за се!

І він виняв свій револьвер і хотїв стрілити. Та в тій хвилї директор із заду відібрав йому револьвер. Він кинув ся до директора зі страшенним криком, думав би, що видре йому очи, та директор одним повільним замахом руки і стисненєм

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одного місця його шиї довів його до того, що він моментально зблїд як труп і без духу повалив ся на долівку.

Він лежав так добру хвилю, потім чихнув здоровенно, підкинув ся весь над землею, мов риба, що вискакує з води, встав, випрямив ся, позїхнув, потім преспокійно видобув із своєї пазухи другий револьвер і вицїливши спокійно, поки ще директор успів йому перешкодити, вистрілив менї в голову.

Я закричав страшенно — і прокинув ся. Голова справдї болїла, але я даремно шукав крови, що плилаб від дїйсного пострілу. Значить, то був тільки сон.

МАРІЙКА ПІДГІРЯНКА.

Смереко, смереко,
Отось затужила,
Тось ся задивила,
У ту даль мов з лелий
У той край веселий
Далеко...

Смереко, смереко,
Не шуми так шумно,
Бо і ме́нї сумно,
Й менї болить серце,
І менї, сестрице,
Не легко...

Смереко, смереко,
Смерекові шуми,
Чи шлеш свої думи,
Де твоя родина
Й де твоя дружина,
Смереко?

Смереко, смереко,
Зелена, висока,
І ти одинока,
І я одинока:
Обі ми від роду
Далеко...

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОЛЕКСАНДР ГРУШЕВСЬКИЙ.

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО В ЙОГО ТИПОВИХ ПРЕДСТАВНИКАХ [1]).

Осип Маковей.

З перших же кроків свого розвитку українська лїтература проявила ту головну прикмету, яка і надалї лишила ся характерною її ознакою. Се демократичний відтїнок, глибокий інтерес до житя низших верств суспільности. Перші дїячі української лїтератури близько стояли до села і селянського побуту і досить повно передавали його в своїх малюнках. Таким чином селянське житє з його горем і радощами, щоденною важкою працею, темнотою духовою і безпомічністю, важкими соціяльними умовами — се все знаходило співчутє у письменника, знаходило місце в його творах. Менше уваги звертало ся на житє міщанства, хоч і тут подекуди заховало ся богато пережитків в побутї і здорового почутя своєї народности. Серед розмірно невеликої ґрупи оповідань з міщанського житя помітне місце займають оповідання Маковея — „Клопоти Савчихи“ і „Нові часи“.

В оповіданню „Нові часи“ перед нами щоденне житє маленького місточка, тим тільки, здаєть ся, і славного, що там дуже добре „вудять смачні шинки: різників богато і знають спосіб — аж до Відня беруть ті шинки“. Але давнї дїдівські звичаї в міщанськім побутї відміняють ся вже навіть в сїм маленькім, глухім місточку, о стільки далекім від звичайних культурних впливів і змін. Нові звичаї, нові часи — се звичайна тема для докорів старшого поколїння, яке залюбки звертаєть ся до своїх споминів і згадок. Оден з представників давнїх часів і давнїх звичаїв і переконань — се старий Маґера; він дуже любить згадувати давнє і порівнювати з сьогочасним. Найбільш яскраво відбивають ся нові течії і впливи на вбранню і через те Маґера любить се підкреслити в своїх доріканнях. „Мій тато, памятаю, як убереть ся в зимі в бекешу, підбиту кожухом, як підпережеть ся поясом, шапка баранкова на завісах, велика, аж любо подивити ся! Бувало,

[1]) Див. кн. III і IV.

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

каже менї держати пояс. А пояс був шовковий, золотом тканий, довгий, що до недавна були з нього стяжки при корогві в горішній церкві. То я, бувало, стану на стільчик, бо малий був, і держу оден кінець пояса, а тато-небіжчик, дай йому, Боже, царство небесне! — притримує другий кінець при станї, крутить ся до мене і складає пояс на собі рівно, на дві три пяди широко. Як вийшов на місто — хлоп як мур". І старий Маґера хоче заховати в своїй родинї давнї звичаї — „ми собі по старосвітськи. Доки моя голова в хатї, доти не згоджу ся на ті панські витребеньки. Подивіть ся тільки по людях: доки були гаразди — шанували старе; колиж у хатї стало пусто — перед людьми показують ся як пани; їсти не мають що, але на строї мусять гроші найти ся. В тижнї бульби струже, а в недїлю під парасолькою!... Не допущу я до того! Ще сю одну дитину маю, нехай же носить ся так, як я хочу: а по моїй голові нехай уже иньший лад настає!"... І богато дечого не до вподоби старому Маґері. „А все то ті вечірки винні! Ті спацери! Перше, було, і за вороти не сміє дївка вийти, а тепер іди, гуляй, вистоюй годинами з дурним смаровозом, а він тебе потім викпить і вже!... Перше хотїв ти кого поздоровити з чим — іди до нього, принеси гостинця, посидь як Бог приказав, поговори... Се розумію! А тепер що? Напише карточку: „ґратулюю" — і вже по всїй парадї... Тепер усе по панськи. Посходять ся в читальнї: „будьте ласкаві, панно Домінко!"... І то так до наших дївчат! Ті студенти так понавчовували. І співають собі, і якісь варцаби грають — і Бог знає що! Хто таке перше видав?"...

Але сї нові впливи постійно руйнують старосвітське житє. Ось „Миляниха — також різничка і таки цїла панї: дві каменицї має і поля з пятьдесять морґів, а доньки її то вже навіть не признають ся до міщанок і на Великдень гагілок разом із ними грати не хочуть". В порівнянню з Милянихою — різничка Савчиха „собі проста жінка, не панї, на містї мясо продавати не стидаєть ся, з хлопами, як треба, в голос висварить ся і „безрогу" сама додому на шнурі приведе, коли чоловік купить", одначе і сю Савчиху не обійшли нові впливи і течії. Савчиха конче хоче зробити паном свого малого сина Михася. Чоловік її Савко тримаєть ся иньших поглядів: „його дїд і тато — каже Савко про Михася — були різники і він мусить бути. Всї ми не вміли анї читати, анї писати, а якось нам жило ся, а він же й якусь школу скінчив! До різництва цїкавий, вже й порося купити потрафить. Нї, жінко,

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

я не позволю!"... Савко любить своє заняттє і через те щиро радїє, що й Михась також сим цїкавить ся. Дуже характерестична ся розмова між батьком і сином, коли вони вдвох розглядають куплені безроги і Михась відгадує, скільки дав батько за одну безрогу. „А Савко як те почув, то аж у долонї сплеснув: бодай тебе — каже — хлїб напав! Таж ти на різника як вродив ся, а з тебе хотїли ксьондза зробити! Я дав тридцять пять і шустку на могорич. Відгадав! Бігме, відгадав! — Та бо вона більше й неварта — додав іще Михась, вдоволений, що розумієть ся на купецтві"... Автор дуже дотепно зауважив се повне взаємне порозумінне батька-міщанина різника з сином, якого дуже цїкавить батьківське ремесло і зовсїм не вабить школа. З школи втїкає Михась аж тричи і нарештї мати лишає його дома, бо він зле вчив ся: на тім і скінчила ся Михасева наука і широкі пляни Савчихи.

З сїльських малюнків Маковея зауважимо оповіданнє „Туга". Українська еміґрація з Галичини до Америки не мало дала тем українським письменикам; малювали важкі умови сучасного житя, які примушують до еміґрації, малювали бідування еміґрантів, заким доїдуть до Америки, нарештї малювали бідуваннє і розчарованнє еміґрантів там на місцї в Америцї. Маковей в своїм оповіданню малює тугу старого селянина, що виправив сина з невісткою до далекої Америки і сам тепер оден сумуючи живе на самотинї наймитом на чужім млинї. Важко було провожати сина без надїї його побачити, але не хотїло ся задавати йому ще працї, щоб там годувати старого тата, нездатного вже до важкої працї: так і лишив ся старий в своїм селї. „Знаєте, якось менї так було, що трохи менї серце не пукло. Тут я рад би з дїтьми поїхати, а тут подивлю ся на свою хату, на село, на цминтар: там обі жінки, мій неньо, моя мама... Молоді сього не розуміють, що їм за біда? світ широкий! А менї годї розлучити ся з тим усїм. Стілько лїт прожив тут!" А в думках старий завжди згадує родину і не може переболїти своєї самоти. „Десь бувало давнїйше вийшов котрий із села, осїв на другім, можна було його відвідати; пішов на жнива і в Бесарабію — і я ходив — і там можна було його віднайти; а тепер шукай вітра в полї! Їдь за море, стілький світ, стілький світ!"... І ся туга старого дїда селянина в його сумній самотинї робить болюче вражіннє.

Частїйше звертав ся Маковей до тем з житя інтелїґенції; зостановимо ся на більшій його повісти — „Залїсє". На перший погляд се історія небогатої попівської родини і тільки: звичайна

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

історія з галицького житя, о стільки-ж звичайна і щоденна, як і назвисько села — Залїсє і ймення — Левицькі. Родинне житє йде поволї в тїсних межах близших щоденних інтересів. Велика родина — як всїх виховати; при тім богато доньок — треба їх повидавати заміж, а з чим? Доходи з села малі і через те головне питанне — гроші, де їх добути. Се головне, основне питанне житя дає себе скрізь розуміти: коли всею родиною з великими і гіркими докорами нападають на Ґенка за те, що він не витримав іспита; коли дївчата сумують з приводу того, що ще уродила ся їм маленька сестричка; коли стара бабуся старанно перелїчує усїх сусїднїх дївчат на видаванню, яку радити за Славка; коли нарештї сам Левицький підвисшує платню за треби, як тільки уродила ся йому остання донька — легко зрозуміти, що в основі всього сього лежить лише матеріяльне важке питанне. Після смерти батька одиною надїєю для родини лишаєть ся старший син Славко: йому треба як найскорше висвятити ся на священника, щоб мати парафію і дохід, і після важких вагань Славко приносить свої заміри і пляни в жертву родинї. Другий цикль фактів — меньш ясний що до псіхольогічного розроблення і мотивования, се внутрішнє житє самого Славка. Він живе на селї і вчить, як репетитор, сина дїдича, близше і близше знаємить ся з його сестрою Манею. Далї сї відносини переходять в коханнє, але у Славка виринають сумнїви в звязку з його відносинами і обовязками до своєї родини, і Славко відрікаєть ся від можливости щастя з Манею, знов ради своєї родини. Нарештї третїй цикль фактів — се саме село Залїсє, але житє села лише поверхово звязано з Славком і попівською родиною. Село — звичайне галицьке село, темне, бідне. Війта підтримує і місцева адмінїстрація і дїдич, і війт користуєть ся сим в власних матеріяльних цїлях і тримаєть ся разом з лихвярем Жидом Зільбером. Але між селянами є кілька розумних і самостійних, як Головатий — наприклад — і сї селяне роблять опозіцію війтови і Зільберови. Селянство зубожіле, нема на що купувати книжок і передплачувати ґазет. Тільки зовсїм несподіване появленнє — як deus ex machina — богатої Анницї з Америки збуджує енергію, починаєть ся будівля новоїї церкви, засновують сїльську крамничку і збирають дорослих в недїльню школу — перші симптоми культурного і економічного піднесення селянського побуту.

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ольга Кобилянська.

„Невтомимо, хоч майже самітно стояли Ви довгі часи на сторожі великої і безсмертної ідеї Краси і глубокої Поваги; помимо всїх неприхильних відносин часу, відважно і безоглядно, сильно і високо держали Ви хоругов вічної і незглубимої тайни; в хвилях, коли так богато голов поважних гуртків наших шукало спасеня в тїсних границях холодного експерименту та дрібної змислової обсервації, ви вказували на забутий шлях, що провадить далеко поза тоті буденні межі"... Так характеризувала лїтературну дїяльність Кобилянської ґрупа галицьких молодих письменників. Ся характеристика може бути цїкавим прикладом тих неповних оцїнок, які відокремлюють лише певний момент, певну фазу в розвитку лїтературної дїяльности, і се найбільш характеристично для Кобилянської, бо ся письменниця лише згодом вийшла на той шлях, за який надають їй подяку автори наведених стрічок і за який докоряли їй иньші.

В перших своїх псіхольоґічних малюнках Кобилянська зовсїм ще стоїть на ґрунтї реалїстичного оброблення тем. Персонажі перших її повістей — Олена („Людина") і Наталїя („Царівна") се звичайні дївчата середньої інтелїґентної верстви, без вищої освіти, без особливої талановитости, лише з розвиненим почутєм самостійности. Разом з тим завдяки сьому почутю самостійности Олена і Наталїя зявляють ся живим протестом проти сьогочасного становища жінки. Щоб уявити собі цїле значіннє такого протесту, треба на хвилину уявити залежне і безпомічне становище панночки в звичайнім провінціяльнім кутї: для неї нема нїякого вибору, вона мусить чекати, як хтось захоче взяти її своєю жінкою, і тільки; нїякої самостійної дїяльности, нїяких яскравих надїй. Житє йде своїм звичайним темпом, не змінюючись, не приспішаючись, нема нових шляхів, нема нових засобів житя. Але для тих, хто під впливом книжок і читання перейняв ся иньшими поглядами і гадками, для тих вже вузькі межі сього звичайного щоденного щастя. Передовсїм обурює нерівний подїл працї і значіння і другорядне становище жінки. „Мужчина то все, а жінка то нїчо. Ви, дївчата, від нас залежні, як ті рослини від сонця, від воздуха... Ми надаємо вам змислу, поваги, значіння, одним словом, все". Так говорить якось кузен Наталїї. Але сїєю фільо-

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

софією, сими поглядами встигли вже отруїти і жінок. „Всї вдови — чує Олена з другого боку — і старі панни — вони нїщо. Старі панни належать ще до тих безталанних, з котрих сміють ся. Самотні блукають в житю, без пріюту, без становища, сказала бим, без змислу, ат! жиють, щоби не вмерти". В звязку з сим — легко зрозуміти — йде реакція; почуваючи себе людиною, панночка хоче бути самостійною особою, а не тільки нулем, якому лише чоловік — як одиниця — дає певне значіннє; панночка хоче, як самостійна особа, сама собі вибирати чоловіка, а не чекати безпомічно, поки її виберуть; сама собі хоче устроювати родинне житє з тим, кого щиро і глибоко покохає. Для присутнїх се здаєть ся дивною новиною і вони не можуть прибрати відповідно суворих докорів на адресу таким емансіпанткам. І першим піонєркам не завжди удаєть ся затримати ся на своїм становищу. Олена нарештї піддаєть ся, виходить заміж з важким почутєм. Инакше склала ся доля Наталїї („Царівна"); але ся повість в формі дневника не зовсїм повно малює зміни в почутях Наталїї і через те лишає досить сумнївів. Наталїя зацїкавила ся молодим Орядіним, людиною — на думку авторки — прогресивних поглядів, але — здаєть ся — без духової рівноваги. Потім Орядін щезає, перед Наталїєю перспектива вийти заміж за вчителя гімназії, вона згоджуєть ся на сю перспективу, потім вагаєть ся і нарештї зовсїм відрікаєть ся від такого пляну, щоб стати компанїонкою у богатої панї. Неясна трохи ся карієра компанїонки: чи се недогляд автора, чи взяв перевагу реалїзм письменника, який розумів, що перші проби звичайно кінчуть ся инакше, нїж сподївають ся? Але цїкаво тут ось що. Перша повість має заголовок „Людина": се дуже характеристично з огляду на заяви Олени, яка хоче себе почувати людиною, самостійною, свобідною в своїм житю людиною. Наталїя виступає — трохи пізнїйше — з тими-ж самими рисами, як і Олена, але має призвище Царівна. Зовуть Наталїю Льорелєєю, квіткою льотосу, але сама вона вважає для себе найбільш відповідною назву — Царівна, і так названо по сьому призвищу цїле оповіданнє — „Царівна". Се крок далї, в розвитку творчости Кобилянської. Менше ясно і не зовсїм переконуючо Наталїї, але більш ясно — дальшим персонажам надає автор ознаку висшости, певного аристократизму. Се новий відтїнок в розробленню псіхольогічних тем. Але за те досї яскраві фарби реалїстичного малюнка з дїйсности стають тепер більш блїдими, менше ясними. Легко зрозуміти, що зовсїм не легко змалювати ту ознаку висшости,

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

духового аристократизму, яка проглядує в цїлім житю людини, переконує і впливає на близьких і разом з тим не раз приводить до трагїчного конфлїкту. Яскраво і живо намалювати се все не легко, бо рідко дїйсність дає для того повний матеріял.

Автор хоче конче переконати читача, що всї головні жіночі персонажі його повістей мають сю ознаку. Подекуди автор зазначує еволюцію такого аристократичного характеру: в оповіданню „Природа“ ми читаємо, що бабка по батьку була проста гуцулка з міцною енергією примітивної псіхіки, мати була з вищої верстви суспільности, „послїдок працї поколїнь“; се сполученнє двох впливів примітивної енергії з виробленою довгими віками культурою дало панночцї ознаку висшости. Виростають сї персонажі повістей Кобилянської звичайно на самотї, без товаришів і знайомих, серед природи, з якою почувають себе тїсно звязаними; якісь неясні поривання, неясні надїї, якесь могутнє напруженнє енергії на хвилину і потім цїлі днї знесилення і байдужного бездїлля. Природа і музика найбільш впливають на душу, найбільш її зворушують. Се висшість, аристократизм дає себе відчувати і в цїлій фігурі, і автор завжди завважить — „у неї були шляхотні лїнії, вона нїчого не мала з „плєбейскости“, а жіночі руки, які любив той, хто оповідає про себе в „Що я любив“ — мали „в собі щось більше з аристократизму, як з інтелїгенції“ та „не мали типу товпи“. „Нїжна, вразлива, немов мімоза, з сумовитими очима... бачила образи в тонах, відчувала образи в тонах, переживала в уяві зявища, котрі творила сама .. і плакала з смутку невиясненого“, а коли чула музику, ставала „божевільно відважна, велика, погорджуюча“. Так малює Кобилянська свій улюблений жіночий образ.

Оповіданнє про сумну долю Олени має назву „Людина“, і дїйсно сей протест, протест Олени мав на увазї право жінки як людини; пізнїйші персонажі вимагають признання і свободи не для жінки взагалї, а лише для себе, для певних одиниць, з огляду на їх аристократичну висшість. В сїм не мала ріжниця, і всї вони почувають свою висшість, нагадують завжди про неї всїм иньшим і вимагають від них признання. Одна з них каже сама про себе „цїла гордість моєї вразливої аристократичної душі скипіла“. В иньшім випадку панночка каже в яснім розумінню своєї висшости, звертаючись до своєї товаришки, також інтелїгентної і чутливої: „мовчала-б ти: ти сего не розумієш. Я артистка і жию відповідно артистичним законам, а ті вимогають трохи більше, як закони

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

такої тїсно-програмової „людини як ти“... „Царство на землї належить до тебе“ каже нераз ся артистка, але се тільки мантія відречення таланта від загальної маси, товпи: в дїйсности відносини до неї товпи, звичайних людей дуже її цїкавить, вона хоче мати надзвичайний успіх, називає сама себе Glückskind і втрачує покій, як тільки її надїї не здїйснюють ся. Таким чином се боротьба за свободу, за признанне во імя висшости, переваги, духового аристократизму певних особ, певних одиниць.

„Щастє лежить передо мною — каже одна з таких вищих індівідуальностей — як би оден пишний, святочний день, приваблюючий, широкий, пориваючий образ, або немов як соната“... Се досить неясно, але так само неясні пляни і у иньших персонажів з оповідань Кобилянської. Боротьба за свободу особи, індівідуальности, се річ зовсїм зрозуміла. Але що робити з свободою, коли вона вже є? На се не дає ясної відповіди автор, Не рахуючи Олени, що вийшла заміж під впливом обставин задля кавалка хлїба („Людина“) і піянїстки Дорошенко, яка рано вмерла („Valse melancolique“), з решти — Наталїя („Царівна“) вийшла заміж і живе щасливо, але се в порівнанню з попереднїм описанєм так коротко і неясно, що не дає нїяких вказівок; в „Природї“ панночка 20 лїт лише чекає того, хто дасть їй вище і повне щастє; нарештї артистка з „Valse melancolique“ вертає ся з Італії після трьох-лїтнього там перебування з двухлїтнїм хлопчиком, але ми не знаємо нїчого про її успіхи в малярстві. І се все. Може і досить, але для чого тодї так старанно підкреслювати сю висшість, сей аристократизм духу, який не дає нїяких реальних і коштовних прояв.

В лїтературних творах Кобилянської з останнїх пяти років можно бачити прикмети певної зміни, певного повороту в її дїяльности. До сїєї ґрупи творів належить з більших також і повість „Земля“. Се — коротенько кажучи — історія одної буковинської селянської родини. Селянин Івонїка мав два сини: Михайло — се улюбленець батька і матери, по батьківськи роботящий і добрий господарь; другий се Сава — лїнюх, якому більш подобаєть ся з рушницею блукати в лїсї, нїж щось робити по господарству; окрім того Сава любить Рахіру і се не подобаєть ся батькам. Сам вуйко Григорій — батько Рахіри — не подобаєть ся старому Івонїцї, а з Рахіри — думає Івонїка — не буде доброї хазяйки, бо вона не звикла до селянського господарства. Друге нещастє для Івонїки се військова служба його сина Михайла.

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Батько і уявити собі не може, як на кілька років лишить ся сам оден без помічника в господарстві; як чогось невідомого, незнаємого боїть ся військової служби і сам Михайло, тим більш, що він полюбив дівчину Ганну з панського двора. Нарештї приходить термін, Михайло йде на службу, в військо, але не може нїяк призвичаїтись до свого. Він рветь ся душою до села і господарства: в нових умовах прокидаєть ся щира і глубока любов селянина до рідного поля і не дає йому заспокоїтись. Дома-ж між тим йде і далї ворожнеча через Рахіру у старого Івонїки з сином Савою: Івонїка навіть загрожує нїчого не дати Саві з маєтку. Кінчить ся повість загадковою смертю Михайла в лїсї, підозріння звертають ся на Саву, але нема певних доказів. Нещаслива подія нищить стільки надій і мрій. Івонїка не може переболїти втрати і не може помирити ся з Савою. Одинока втїха старого Івонїки се малий хлопчик Ганни, яка вийшла заміж за Петра після смерти Михайла. До сього малого хлопчика всї відносять ся з глубокою і щирою симпатією, трохи боязкою, наче в нїм є щось неясне, загадкове.

Се фактична основа повісти, але треба дещо занотувати з відтїнків псіхольогічного оброблення. Передо всїм, тїсний звязок селянського хлїборобського житя з землею, яка дає хлїб за важку працю. Яскравими рисами обмалювано тугу Михайла за рідним селом під час служби в війську. І се не тільки туга за рідним, знаємим серед незвичайних, чужих умов житя. Нї, тут лежить більш тїсна, більш глубока залежність від землї. Але разом з тим земля не тільки обєкт приложення працї, але щось живе, що має своє самостійне житє. „Гарна була земля. У своїх барвах жива і свіжа, шкода лиш що не говорила... Івонїка любив її. Він знав її в кождій порі року, в ріжних її настроях, мов себе самого. Вона пригадувала чоловіка і жадала жертви. Як була люта, бояв ся її більше як почорнїлого неба, що віщує тугу. А бувала люта, коли надармо ожидала дощу, що мав її скріпити, коли тижнями надармо тужила за холодними, ситими краплями води і замісь води жевріюче проміне сонця випивало її соки... З другого боку земля любить людську працю, вимогає „дужих і здорових рук“. Земля любить оранку і важку людську працю весною: їй „миле те розорюванє її маси, вона не противила ся йому в жаднім місцї, була мягка і крухка і гріла свої освіжені сустави в сонцї, а її вохкий віддих розходив ся у воздусї і зраджував її глубоке вдоволенне“...

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ся важка людська праця стає для людей з села міцним нерозривним звязком. „Ми люди, що знаємо лише землю“, каже з сумним почутєм Івонїна, відповідаючи на скарги сина. В сім глубока основа селянської псіхольогії, міцного нерозривного звязку з землею. І не оден лише Михайло сумує за рідним полем. Цїле село, цїле житє обгортає своїми чарами земля.

Але не тільки поле, вже розроблене працею минулих поколїнь і знов чекаюче працї живучих, не тільки се поле становить фон для житя села. Кобилянська дуже добре знає свої буковинські лїси і дуже добре вміє їх малювати. Вже в перших оповіданнях ми маємо дуже гарні, яскраві малюнки лїсового житя, чи самого по собі („Битва“), чи яко фон для людських подїй і почуть: останнє дуже часто. Так само і в сїй повісти „Земля“. Лїс тут не тільки „творить зелений мур поперек широкої площини“ і становить зелений фон для людського житя з його радощами і горем, як, наприклад, в сїм малюнку: „пишний, майже безмежний великан, неначе у вандрівцї задержав ся ось тут та задумав ся над тихими полями, а недалеко него почувши за собою зеленого опікуна, попіднимали ся сїльські хати. Тут... і там... і там роскинуло ся село“... Не тільки фон: лїс живе своїм самостійним незалежним житєм. Людина може знищити лїс („Битва“), але не може утїкти від чарів і впливу зеленого могутнього лїса. „Лїс чорнїв ся неприязно з темряви осїнньої ночи, що надходила проти глухої стернини і закутуючи ся чим раз більше в густу темряву, мов радував ся порожнечею запустїлих піль“. А ось в лїсї сталo ся загадкове вбивство і люде гомонять меж собою — „він (вбійця) сам себе зрадить, як його не відшукають! Лїс його не викаже, бо він з роду-віку мовчазливий. Але як він раз вийде з лїса, тодї стане вже під боже око та під людську бачність і все вийде на верх“... Тут знов лїс виступає, як живучий, в тих або иньших відносинах до людини.

Таким чином починаючи з перших давнїх оповідань Кобилянської ми бачимо усюди яскраві малюнки лїсового житя та разом з тим се обмальованнє лїса мов чогось живого в певнім звязку і з певними впливами на людей. Та маємо і нове — тїсний звязок поля, землї з людським житєм — і в сїм новім так само як і в деяких відтїнках останнїх малюнків з селянського побуту можна бачити прикмети нової фази в лїтературній дїяльности Кобилянської.

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Денис Лукіянович.

В своїм реалїстичнім розумінню сїльської дїйсности новійша українська лїтература переважно уживала в своїх малюнках з селянського житя сумні тони. Ідилїчні оцїнки не довго могли затримати ся при близшім ознайомленню з реальним житєм, а звичайно ріжних нещасть спадало на голову селянина досї далеко більше нїж рідких непевних утїх. Чи нещаслива доля певної родини, чи нещаслива пригода з цїлим селом — в таких темах не можна було знайти яскравих ясних фарб і тонів. Крок далї — се узагальнити отсї нещастя і отсе бідуванє в окремих випадках, узагальнити се в більш широкий образ селянської загальної кривди, щоб окремій особі почувати не тільки своє горе, але взагалї увесь гнїтучий тягар нещасливої селянської долї. — „Се менї ту о накипіло — і стукнув ся Дмитро у груди... я таки не маю з ким в селї говорити, та й так сам у собі свій біль ношу“, каже селянин адвокатови в оповіданнї „За Кадильну“.

Кадильна — се сумний і невеселий, „легко на південь похилений, плоский горбок із далеким видом на росийське Поділє“. Колись був там на горбку веселий гайок Кадильна і було все се селянське. Але коли галицьке шляхецтво стало мстити ся на селянах і по свойому обертати закон 1853 року про реґуляцію сервітутів, тодї і місцевий пан дїдич спровадив комісію та за її помічю забрав собі лїсок Кадильну, лїсок громадський, і селяне нїчого не могли вдїяти. Забравши лїсок пан задумав зараз же його вирубати, для більшої певности. „Село мов за стїну засунулось, коли гомін сокир і лопіт падаючих дерев полохав лїсну звірину і згоняв небесну птицю з кубелечка; безрадно били ся Вільхівчане по полах та гірко зітхали і проклинали пана“, аж ось якось виникла, здавалось, спасенна гадка, силоміць прогнати італянцїв рубачів з Кадильної. Пішли всїм селом на шаласи рубачів, розкидали і підпалили буди, загнали самих рубачів в лїс, але на тім і скінчило ся усе. Дїдич спровадив комісію і жандармів, вичислили шкоди дїдича і означили кару на громадї. Вільхівчане, було, не вгамували ся, тої ж ночи „поламали кілька пил, розкинули трачку і спалили всї три буди, то щож!.. Коло полудня приїхала решта „Талїян“, розбили собі навіть шатра, держали від тепер по ночах варту і вже по цїлих днях лунав гомін сокир та тряскіт падучих дерев і рвав Вільхівчан по зболїлій душі“. Так згинув громадський лїсок.

Generated on 2015-07-19 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кадильна се символ селянської кривди. Десь далеко є щаслива країна: „Жид там не має голосу, землї від громади не вихитрить і земля там єсть і лїси і пасовиска, і подати у четверо меньші. — там краще жити". Але се десь далеко, бо як раз місцеве житє йде иньшим шляхом. Селяне цїлком певні, що Кадильна то їх громадська власність. „Та з дїда-прадїда наша ся Кадильна. Та-ж громада лїсного собі отримувала. Той гайок був повисше Данчицї, сама Данчиця ще й тепер заросла хащами і вона донинї наша. Під Данчицею закручують ся Доли враз із Збручем і обперізують Данчицю — Данчиця наша, Доли наші, а на нашій Данчицї панський лїс? Та же хлоп своїм розумом зрозумів би, що так не може бути... Та же питайте в цїлім селї, чи вам одна душа инакше повість: „Наше, тай наше". Навіть арендар так скаже, навіть сам пан на сповіди то признаєть ся, що лїс був громадський"... Після нещасливої проби з рубачами, сплативши кару, громада повела справу судовим шляхом. Довгий се був громадський судовий процес, але громада нарештї програла справу. Чи тільки з формально-процесуального боку були помилки, чи скривдили адвокати за для панських грошей, чи скривдив польський суд, чи дїйсно справа була спірна, без важних доказів? хто зна. Справа була програна, але селяне, певні в своїх правах на Кадильну, не хотїли вірити, що справедливу, певну справу можно програти лише через процесуальні похибки. „Тамті суди у Львові і у Віднї судили справу і нїкого з села не слухали, тільки адвокати говорили. А щож знав адвокат, коли він не зріс у Вільхівцях і не тямить, як Вільхівчане брали з Кадильної дерево тай товар пасли у гайочку". В сїй упертости переконаних в своїм праві селян, в сїй безпомічности темних і неосвідомлених з процесуальними вимогами — цїлий трагізм боротьби за Кадильну. Се певний глубокий непохитний ідеалїзм, що правда все-ж таки візьме верх і над остатнїм судовим вироком є щось вище, що може уратовати покривжених і без вини терплячих напасть чи несправедливо присуджену кару.

Се-ж глубоке переконаннє в своїй правдї привело Вільхівчан до рішучого кроку, який коштував селян не тільки грошової кари, але і кількох вбитих. Прийшли вони до гадки, що як силомиць побрати Кадильну на себе, то вже нїхто не може їх працї збавити і Кадильна лишить ся за ними. В глубокій таємницї вибрали ся Вільхівчане орати ранком Кадильну. „Дмитра

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нагло сїпнуло щось за серце. Шіснацять плугів стояло на лану, самі поважні ґазди держать соху в прібних руках. Вони ждали сходу сонця, щоб почати відві ну роботу на батьківскій ниві. На тій ниві, що тілько років була в неволї, тілько років стогнала бідна під залїзними панськими плугами, аж сеї весни її власні сини приходять сповнити свій довг і просити у неї зерна на осїнь". Але все скінчило ся для селян несподївано і дуже зле; пан дїдич покликав жандармів, жандарми стріляли, трьох вбито, з цїлої тої подїї зробили бунт і розпочали суд.

Справа про Кадильну болюча для цїлої громади Вільхівцїв, але веде її властиво оден Дмитро з кількома приятелями. Ще ранїйше він виступив в інтересах громади в справі про землї на росийськім боцї Збруча і справа ся скінчила ся добре для громади; пізнїйше про се була цїла лєґенда — „Від кривди" стор. 38—39. Не мало прийшло ся зазнати лиха Дмитрови в сїй справі, але добрий кінець був важнїйший усього, і під впливом сього Дмитро заняв ся і селянською боротьбою з паном за Кадильну. Був сей Дмитро Галюта старосвітський селянин, кремезний і упертий, але разом з тим ідеалїст з глубокою вірою, що всеж таки селянська правда візьме верх, фанатик своєї ідеї. Дмитро був представником громади Вільхівцїв в зносинах з дїдичем, з адвокатами, з урядниками. Цїлком захоплений сїєю справою, Дмитро витрачує власні гроші, кидає власну господарку і невгамовуючись веде далї процес з тою ж вірою в побіду селянської правди, не звертаючи уваги нї на що. Справа в судї програна зовсїм. Кинути цїлком сю безнадїйну працю радять Дмитрови і парох і адвокати, але він не вірить, що можна програти певну справедливу справу. Дмитро зазнав богато лиха з тим процесом за Кадильну, підчас оранки на Кадильній був зранений жандармською кулею і потім відсижував в вязницї чекаючи суду, але се все не знищило його енергії і надії. Нарештї після нещасливих проб звернути собі Кадильну силомиць, після довгого процесу самі Вільхівчане вже зневірили ся в своїй справі. Лише Дмитро не може переболїти сїєї кривди і хоче далї вести справу. Він порішив їхати до самого цїсаря, сїєї останньої надії покривдженого селянина. Добрав ся якось Дмитро до Відня, але до цїсаря доступити ся не міг і замісць того попав ся в сїтку павука-адвоката. Нарештї після довгого блукання по Відню і очікування Дмитра вислано етапом в рідне село. Знесилений вертаєть ся він в своє село і яскрава галюцінація про побіду селянської прав-

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ди в останнє підіймає його дух. Сумна траґедія селянського деалїзму, шуканнє правди кінчить ся нарештї божевіллєм Дмитра.

Побіч сього Дмитра можно поставити і Івана з повісти „Від кривди“. Се не активний тип, як Дмитро, а лише пасивний. Не бореть ся Іван за громадську кривду, але глубоко відчуваючи сю кривду, болїючи серцем над нею, не може він сам помирити ся з панським впливом в селянськім житї, не хоче тримати ся разом з панськими помічниками — війтом і шинкарем. Нема тут і Кадильної, але за те є довга низка щоденних надужить пана, які руйнують село матеріяльно і морально. І не вважаючи на спокуси і кари, Іван до кінця лишаєть ся в своїй постійній і упертій опозиції панови.

Лесь Мартович.

Не раз звертало увагу інтелїґентів-письменників більщ спокійне відношеннє до смерти у людей простих, селян. Ріжниця, здавало ся, таж сама, як меж нервовим напруженнєм житя інтелїґенції та спокійним побутом селянства. Важка щоденна праця, але знайома, звичайна, якої навчив ся ще малим хлопчиком, помагаючи батькови, без змін та несподїванок; знов звичайні, знайомі умови житя, традиційні, відомі, без важкого розладу між яскравими ідеалами і сумною дїйсністю; невелика сума вірувань і поглядів, міцних, споконвічних, без сумнївів і вагань, без важкого тягару проклятих питань та недоказаних гіпотез; спокійне, здорове розуміннє житя замість хоробливої чутливости до темних моментів істнування, важких контрастів дїйсности. І здавало ся зовсїм зрозумілим, що після здорового, працьовитого житя, в ясній бадьорій старости можно спокійно очікувати вічного відпочинку, особливо коли не треба турбовати ся за долю родини.

Такого кінця бажав собі Гриць з оповіданя „Мужицька смерть“, але вийшло не так, як він бажав. Житє як звичайно житє галицького селянина. З першою жінкою жив щасливо і втерявши її почав припадати до чарки, друга жінка командувала своїм чоловіком і він трохи її бояв ся. Робітник був з нього не дуже працьовитий, любив за чаркою поскаржитись на злу долю, та не співчував ріжним новинам, як читальнї, або що. Се все нїчого, і він також міг би, як иньші сусїди, прощатись спокійно і поважно, з ясним почутєм близької смерти і з спокійним розуміннєм сповненого довгу, прощатись в останнїй день з родиною, сусїдами і знаємими.

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Міг би, і ся думка була важним тягаром цїлого його житя. Гриць почав важко хорувати, з другою жінкою не було таких добрих відносин, як з першою, і коли Грицеви хотїло ся хоч на хвилину забути свою хоробу, жінка з злим почутєм нагадувала чоловікови, що не довго йому їсти хлїб. Але головне нещастє Гриця було в тім, що він впав в лихвярські лабети і вже не міг з них увільнитись. В важку хвилину позичив Гриць в Боруха 100 гульденів, щоб заплатити в банк, не міг звернути позичку і Борух забирає собі поле: звичайне селянське нещастє. І ось Гриць безнадїйно хорий, сумуючи, чекає смерти з гіркою думкою, що лишає дїтей без батьківщини. Се важка, сумна мужицька смерть.

Під впливом важких обставин житя, в тім безнадїйним станї, в який завело матеріяльне нещастє та довга хороба, думки і згадки про своє житє набирають ся песимістичного почутя і таким же песимізмом перейнятий і загальний погляд на селянськии побут. Згоджують ся з таким поглядом і иньші селяне дивлячись на нещастє Гриця: „чоловік що працює, та йому вже на роду написано, аби з него шкіру лупити. Робить ураз із волом на ниві, а прийде ся збирати — нема що. Поле не вродить та хапай ся хоть бритви: дають у банку, бери у банку. Тисне банок, то ти питай милосердної душі, аби заратувала. Тай лучиш саме на порядного лупія, бо добрий чоловік так само млїє з голоду, як ти. Залїзеш лихвяреви в руки, то-с господар із єго ласки, доки йому до вподоби, аби-с був господарем“. Таким то безвідрадно-важким уявляють собі селяне становище незаможнього темного селянина.

Поратунком була б для села освіта, але не для всїх се зрозуміло. Ширенню освіти служать школа і читальня, але се друге — новина для селян і через те деякі становять ся до неї неприхильно. Бачили ми, що Гриць не симпатизував читальням; не довіряє їм і селянин з оповідання „Не-читальник“, покладаючись на слова шинкаря Абрамка: „тим себе під Москаля запишеш, панщину підпишеш!“ В оповіданню „Ось-поси моє“ автор малює нам цїлу опозіцію супроти читалень та читальників. „За що вони Юрка ненавидїли? Одним словом сказати за те, що той невмовний Юрко то читальник. Яка їм із того кривда, вони не могли сказати, але почували в собі, що Юрко чимось та їм пакість коїть. Ненавидїли Юрка за те, що він був основателем читальнї і дуже пильно її відвідував. Ненавидїли його за те, що коли лу-

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чили ся які вибори, то Юрко покидав роботу і хочь сам не мав відваги сварити ся з комісією й голосуючи путав ся, та за те лазив від хати до хати, скликав людей і коло канцелярії пантрував їх як череди овець, аби не розбігали ся. Ненавиділи його за те, що Юрко лише ждав, аби в справах читальні його де післали. Відносив листи на почту і з почти приносив ґазети до читальні. Взагалї ненавиділи Юрка за те, що єго читальники любили. Вони видїли, що в селї настає якась нова порода людей, що хоче зломити давнї звичаї. А вони ті звичаї любили. Сї звичаї були такі: не видїти більше світа, як своє рідне село; не каламутити сїльське поетичне житє нїякими новими змаганнями; задержати як найдовше наївні дитинячі погляди на все окруженнє. Не мали вони чим поборювати ту нову породу людей, а ще мусїли й признавати, що читальники мають рацію. Але за те тим сердешнїйше іх ненавиділи...

Розуміють ся, для одних було нїяково кидати давнї дїдівські звичаї й погляди, для иньших корисний був такий стан селянської темноти та забобонів. Як відомо, дуже зручним моментом для всїх таких махінацій ріжних громадских дїячів зявляють ся вибори на селї. В оповіданнях „Війт“ і „Хитрий Панько“ ми як раз бачимо, о скільки важко селянам увільнитись від прямого впливу зацїкавлених виборами аґентів панських махінацій з виборами. Війт Степан скаржить ся, що на нього спадають саме лише кари за ті новини, що рада сїльська заводить: „за то, що заложили ми читальню — кара на мене; за то, що зробили вечерницї в читальнї — кара на мене; за то, що скликали віче — кара на мене; а тепер за то, що рада ухвалила писати до урядів по-руськи, кара також на мене“; не лїпше з виборами: „от ідуть вибори — каже війт Степан селянам — не виберете мене на вібірцю, то наложить староста кару, а виберете мене, то знов буде кара за то, що не голосую так, як староста хоче“. Не диво після того таке зневірє до панства і до виборчої системи, що виборець війт голосуючи показує свою карту самому старостї, що він голосує на руського посла: „а ви, пани, вважайте, аби сьте голос не вкрали, бо як кара, то кара, як кримінал, то кримінал, а я свого не попущу“. Такеж вражіннє робить на читача і опис вагань і сумнївів иньшого виборця Панька: давнїй страх перед панами, страх перед жандаром з рушницею, нарештї в рішучій сміливости Панько поборює все се і зявляєть ся пред виборчою комісією. Цїкаво занотувати ще з тих виборчих оповідань „Квіт на пятку“.

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Під впливом пароха о. Альойзія обрали селяне виборцем селянина Миколу Підпаленого. Парох довго толкував Миколї справу виборів і був зовсїм певен, що Микола добре виповнить свою місію. Дїйсно Микола віддав карту з іменем руського кандидата, але він разом з тим дізнав ся, що хто голосував за польського кандидата пана дістав кожний пятку. Се зовсїм збентежило Миколу, він став думати, що парох навмисно дав йому таку карту, щоб збавити пятки, а потім винайшов і причину такого незадоволення: він, Микола не дав пароху за водосвятє й за те покараний: „не дав миску збіжя та втратив пятку". І тепер Микола прохав, аби „ту картку поправити, або щоби написати просьбу до старости, що то лиш через помилку так картка списана, аби на неї не дати пятку. Походити коло війта, щоби дав на ту просьбу громадську печатку та й свій підпис, то вже брав Микола на себе". І парох нїяк не міг зясувати сю справу і переконати збентеженого Миколу.

М. ШАПОВАЛІВ.

О, рідне слово!

Слабе ти, українське слово...
Безтямний раб тебе скалїчив,
І духа вільного проречисту розмову
В тобі він осміяв і знантеличив.

І в сю добу пручаєш ся ти сміло
З обіймів рабства вікового,
Ти розправляєш зборканиї крила,
Гартуєш силу гуку світового...

Пручайсь... лети... і розгукай по світї
Свої придушені надії,
Свої думки безсилим злом повиті,
Свої розбуджені, невиношені мрії...

О, не мовчи... Коти ся громом...
Будь тїлу й духу краще хлїба!
В добу всесвітнього страшного крутолому
Ти викришеш з сердець — побіду!

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сни віри.

Сї сни в менї давно були...
Як в голові ряснїли квіти
І, сном поезії повиті,
У серце пахощі лили.
Сї сни давно були...

І зберегли мене тепер...
Серед буденщини тїсної
Серед роспусти навісної
Я трохи був не вмер —
І зберегли вони тепер...

В житї і на землї вже снїг...
Наш дух зачах... якось захирів.
Я-б не радїв, коли-б не вірив,
А ще коли-б робити зміг —
Нїщо наш смуток і сей снїг!..

Все вірить ся чогось менї...
Весною, вкупі з усїм світом,
Душа вбереть ся самоцвітом
В квітки принадні, чарівні!
І в се так вірить ся менї...

І оживе мій рідний край...
Не справдї... а в думках стокрилих —
Весняних, молодих і смілих...
Хоч так-же оживає хай
Моя надїя — рідний край!

Живи хоч в слові та душі!
А оживеш тодї на дїлї,
Як по весні уродять смілі...
. . . . . .

В дїлах ти оживеш... як житимеш в душі...

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІВАН ФРАНКО.

Нововіднайдений уривок євангелія.

Недавно доносили ґазети про віднайденє нового уривка євангелія, а отсе появив ся він у друку в анґлїйській серії „Oxyrhynchos Papyri“ (ч. 840) в оріґіналї і відси в перекладах у ріжних фахових журналах. Нїмецький переклад з цїнними увагами дра Ервіна Прайшена стоїть на чолї першого випуска дармштадської „Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristenthums“ девятого річника, виданого дня 29 лютого б. р., пз. Das neue Evangelienfragment von Oxyrhynchos (стор. 1—11). Отсею працею я й користую ся для невеличкого реферата про сей новий причинок до історії новозавітних книг.

Новознайдений текст се одинокий захований долею листок якоїсь більшої книжки, розміру 8·8 і 7·4 сантиметри перґамену, а 5·5 і 5·2 см. записаного місця. Число рядків на одній сторонї 22, на другій 23. Книжечка на думку анґлїйських видавців Ґренфеля і Гонта походить із IV, а може аж із V віку. Більше не можна з маленького листочка дізнати ся нїчого. Загадка також, з якою метою був він писаний; в такому малюсїнькому форматї бібліїйні книги звичайно не писали ся. Може увага Івана Золотоуста про те, що жінки й дїти носили на шиях маленькі уривки євангелія як амулєти, причинить ся для поясненя й сеї памятки. Як у наших часах для відвертання злої сили носять хрестики та дукачики, яких маґічна сила вже забула ся, так у IV віцї носили євангельські книжки. Можна уявити собі, що й отся картка належала до більшого зшитка в тім родї.

Ще одна обставина важна тут, а власне та, що письмо, хоч грецьке, йде єврейською модою з права на лїво. Найпростїйший догад був би такий, що листок був писаний рукою похристіяненого Жида геллєнїста.

Подаємо тут дословний переклад маленького уривка. Початку, як звичайно, нема, текст починаєть ся другою частиною реченя:

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„... поки зробить кривду, обдумає все хитро. Але стережіть ся, щоб і ви не потерпіли щось таке, як вони. Бо не лише між живими єствами одержують (свою відплату)[1]) ті, що чинять лихо людям, але й вони терплять кару і богато мук".

Се конець якогось більшого уступа, що містив ся на попереднїх картках, якого змісту не легко догадати ся. Видно, що се була якась полемічна промова, звернена мабуть проти лицемірів, що не вважаючи на свої хитрощі відбирають заслужену кару. Дальший уступ можна вважати більше-менше повною (в порівнаню з євангельськими) главою твору і виглядає ось як:

„Тоді взяв їх (Ісус) із собою і завів їх до святинї і ходив (з ними) по храмі. А один фарисей, архиєрей (Левіт?) на імя приступив до них і сказав до Спасителя: „Хто позволив тобі входити в сей храм і оглядати сї святі посуди, коли анї ти, анї твої ученики не мили (ніг?) Натомість ти вступив на се (чисте) святе (місце) брудний, хоча сюди не доходить нїхто крім таких, хто обмив ся і перемінив одежу, і хоча нїхто не сміє оглядати сих святих посудин".

„І зараз (Спаситель зупинив ся) зі своїми учениками (і відповів йому:) „А ти, що живеш тут у святинї, ти чистий?"

„Той мовить йому: „Я чистий, бо я вмив ся в студнї Давидовій і зійшов (до неї) одними сходами, а вийшов другими, і надів білу й чисту одежу, а потім прийшов і оглянув отсї святї посудини".

„Спаситель відповів і мовив до нього: „Горе вам, слїпі, що не бачите! Ти вмив ся в отсїй каналовій воді, в яку день і ніч кидають псів і свиний. Ти обмив свою зверхню шкіру і очистив себе, та се чинять також блудницї і свистїльницї, що мажуть ся (мастями), купають ся і чистять ся і румянять ся, щоб підбуджувати людську хіть, але в нутрі повні скорпіонів і всякої погані. А я і мої ученики, про яких ти мовиш, що ми не купали ся, купали ся в чистій (живучій) воді, що витїкає з Єрусалима. Але горе"...

На сьому й уриваєть ся текст. Він нагадує найбільше той уступ євангелія Маркового (гол. XI, зач. 27), де кажеть

[1]) В скобках доповненя чи радше конектури видавцїв.

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся (цитую переклад Кулїша й Пулюя:) „І приходить знов у Єрусалим, і як по церкві ходив він, приступають до него архиєреї та письменники та старші (28) і кажуть йому: Якою властю ти се робиш?“ і т. д. Сцена відбуваєть ся в храмі ἱερόν, відріжненім від „святинї“ (ἁγνευτέριον), що очевидно значить увесь комплєкт святих будинків крім самого храма. Ісус війшов у нутро храма і дійшов до властивого центра храма, де стояли святі посудини, такі як позолочений стіл на хлїби приносові і належні до них миски, тарілки, чарки і коновки для вина, черпаки, семираменний світильник і таке инше. Про вимоги, щоб нїхто не смів уходити до того храма крім таких, що вмили ся і перемінили свою одежу, біблїйні книги, як завважують видавці сего уривка, не згадують нїчого, та на думку Е. Прейшена се розуміло ся само собою. Всї в храмі мусїли стояти босо; єреї правили свою службу теж босо, як іще доси роблять мусулмани; отже й чищенє ніг так само було обовязкове в храмі, як і у всякім приватнім покою, де також здіймано сандалії. Для чищеня рук і ніг було також окреме приспособленє. Так само вимагала проста приличність, щоб у буденній одежі не йти до храма, хоч і про се не було нїяких законних приписів. Для єреїв була приписана довга, біла полотняна риза і часті омиваня. Оттим то даремно анґлїйські видавці вважають сї побутово вірні деталї фантастичними додатками; навпаки, сей опис храма має за собою всю внутрішню правдоподобність і доповнює наші і без того неповні відомости про устрій храма дуже щасливо.

Сумнївати будить далї згадка про окремий басен призначений для вмиваня, що зветь ся „студня Давидова“. І про таку студню (λίμνη) в инших жерелах, що подають нам звістки про устрій храма, нема жадної згадки. При пробі означеня її місця треба виходити з того, що вода до неї допливала з каналу. Се був басен доступний через сходи, отже заглублений, що лучив ся з Соломоновим водопроводом. Докладнїйше про такі річи знаємо так мало, що поки не будуть переведені широкі розкопи на місці, де стояв давнїй храм, поти можна послугувати ся тут хиба догадками.

В усякім разї наше оповіданє, скілько можемо судити про відносини, не містить у собі анї одної рисочки, яка б перечила у автора доброму познайомленю з місцем. До сего

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

додати ще й те спостереженє, що вода в каналї була занечищувана вкиданими псами та свиньми. Розуміють ся само собою, що те вкиданє не відбувало ся в саму „Давидову студию“, алеж вода до бассену йшла каналом із далеких єврейських гір. Сей канал був головно мурований, а декуди просїчений у скелях і покритий плитами, а в часї Ісуса був такий занедбаний, що Понтійський Пилат мусїв направляти його. Без сумнїву був той канал тодї, так як і тепер, позбавлений плит у многих місцях, так що в нього можна було кидати всяку нечисть. Що власне сим способом прятано падло нечистих звірів, пса й свинї, се так правдоподібне, що і в сьому можна бачити доказ доброго льокального знаня у автора. Поза Палєстиною і Єрусалимом ледви чи хто мігби був упасти на таку думку.

Що обік псів названо свинї, се також не диво. Певно, домашнїх свиней у Палєстинї не держали, а євангельські уступи Луки XV, 15, Матвія V, 11, йогож VIII, 30 усї говорять про заграничних свиний. Тут треба розуміти очевидно дикі свинї, які цїлими стадами шляють ся ще й доси, як і колись по йорданській долинї, по саронській рівнинї, по Фаворі та Кармилї. Оттим то й увага нашого тексту про занечищуванє каналу свинячим падлом набирає значної правдоподібности.

Гідне уваги тут у нашім текстї зіставленє блудниць (πόρναι) і свистїльниць (αὐλητρίδες), до якого паралєлю бачимо також у євангельській причті про трьох слуг і таланти (Матв. XXV, 14 і далї) у тій редакції, яку переписав Евзебій із євангелія писаного єврейськими буквами, і в якій стоїть реченє: τρεῖς γὰρ δούλους περιεῖχε, τὸν μὲν καταφαγόντα την ὕπαρξιν τοῦ δεσπότου μετὰ πορνῶν καὶ αὐλητρίδων і т. д. (мав хазяїн трьох слуг, із яких один проїдав засоби свого пана з блудницями і свистїльницями). Єврейські і сирійські свистїльниці відомі були тодї по всьому світї і юрбами ходили по містах; певно, що в виконаню свого „артистичного промислу“ вони небули дуже строгі і зіставленє їх з блудницями насуваєть ся само собою.

Основна думка нашого оповіданя має ще одну анальоґію, а власне в євангелію Марковім гл. VII, рядки 1—5, де „сходять ся до него фарисеї та деякі з письменників, і побачивши деяких з учеників його, що нечистими, се єсть немитими

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

руками їдять хліб, судили". Як там розіграється ся питанє про ріжницю між чисто зверхньою, митєм осягненою чистотою і чистотою сумліня, так і тут. Тілько що тут понятє культової чистоти стоїть ще більше на передї. Омиваня і переміна убраня потрібні для архієрея, коли хоче бути здібним до культу. Але абсурд такого погляду виходить уже з того, що той архієрей зовсім не може знати, чи та вода ужита до купелї не відбирає йому як раз тої здібности до культу. Коли вода в водопроводї переплила по падлї звіря, а ще до того нечистого, то занечищує й єрея, хочби й як він видавав ся чистим.

Порівнянє з блудницями і свистільницями показує далї, куди мірить Ісус. Вони намазують ся, купають ся і румянять ся, а їх нутро повне скорпіонів — вислов дуже драстичний, що виявляє велику небезпеку тих жінок. Образом небезпеки називають ся скорпіони й де инде: єв. Луки гол. XI, 12 („Коли проситиме яйця, чи подасть йому скорпіона?"). Та в тогож Луки гол. X, 19: „Ось даю вам силу наступати на гадюки і на скорпіони". У Єзекіїля II, 6 маємо вислов „жити між скорпіонами". Річево дає повну анальоґію єв. Матвій гл. XXIII, 27: „Горе вам, письменники та фарисеї, лицеміри, що подобитесь гробам побіленим, що зверху являють ся гарними, в середині ж повні мертвих костий і всякої нечистї". Та порівнанє єрея прибраного до сповнюваня культу з дівкою пристроєною для свого брудного ремесла мусїло бути ще далеко болючійше, як порівнянє фарисеїв з повапненими гробами. Та неможливими в Ісусових устах сї слова певне нїхто не може назвати.

На жаль остатнє реченє, де Ісус себе і своїх учеників протиставить фарисейським очищеням, заховало ся не так добре, щоб можна було його напевно ужити для оцїнки оповіданя. Що єрейським „ὕδατα χεόμενα", камаловим водам протиставить ся „жерельна" вода Єрусалима, се ще виразне. Образ відомий Євреям іще зі Старого заповіта, пор. Єремії гл. II, 13, який потріскану цистерну, в якій вже не держить ся вода, називає „жерельною криницею".

Що до мови не має наше оповіданє майже нїчого такого, що позволяло б його уважати фантазованєм якогось грецького письменника. Що вислов σωτήρ, спаситель про Ісуса не вживаєть ся у синоптичних євангеліях, се ледви чи може

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

служити доказом його пізного походженя. Сей вислов, що пізнїйше зробив ся дуже частим, стрічаєть ся в пастирських посланіях про Ісуса (Тимоф. I, 10, Тит. I, 4), знає його й Павло (Філем. III, 20), знають і апостольські дїяня (V, 31, XIII, 23), другий лист Петра і перший лист Івана. Тай взагалї мова нашого оповіданя мало чим ріжнить ся від мови инших канонїчних євангелій. Проста будова речень, нештучна форма розмов, остро шлїфовані реченя стрічають ся тут як і там а що основна думка сходить ся з думками про верхню чистоту і внутрішню чистість, знаними нам із синоптичних євангелій, се піднесено вже висше.

Правда, можнаб допустити, що наше оповіданє скомпоноване на підставі єв. Матвієвого гл. XXIII, зач. 25—27, та все таки подібність тут дуже далека і нема зовсїм того місцевого кольориту, якого представленє, як уже було сказано, хоч не можна його оперти на инших жерелах, все таки не перечить тим певним відомостям, які маємо про храм і його окруженє. І дивне було б при такім припушеню уживанє таких незвичайних висловів, як ἀγνευτήριον. Коли натомісь припустити переклад оповіданя первісно арамейського, то особливости легко пояснити з перекладу.

Відкиж узято сей відривок? Прайшен думає, що шукати його звязку з найстаршими апокріфічними євангеліями, єврейським і єгипетським була би зовсїм марна робота. Се довелоб лише до затемненя фактів і відвелоб увагу від головної теми на дрібницї. Питанє на разї може бути лише в тому, чи традиція, що лежить у основі сего відривка, може витримати порівнанє з традицією наших євангелій. І тут Прайшен не бачить нїчого, що давало би підставу до запереченя. На якій паросты євангельської традиції виросла отся гилячка, видаєть ся йому поки що байдужним. Та він звертає увагу ще на одну точку. Автор сего уривка виявляє дуже добру знайомість з єрусалимською традицією. В євангелію Івановім давно вже завважено жерело, що мусїло визначати ся особливими традиціями єрусалимського і юдейського походженя. Чи не буде й наш відривок шматком того жерела?

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЛЕОНИД ПАХАРЕВСЬКИЙ.

Тодї як акації цвіли.

I.

... Роскішно цвітуть акації. Білим гіллєм зазирають вони в самісінькі вікна. Ще рано. Припікає. Збірається ся на дощ. Акації пахнуть. В хатї душно. Пахощі акацій дратують нерви.

Аптекарь пан Вітольд Диновський дуже неспокійний. Він дожидає лїкаря, а лїкарь чомусь так довго барить ся, не йде.

В аптецї нема нїкого. Душно. Сьогодня на містечку торг, і одна за одною торохтять по-під аптекою підводи, збиваючи велику куряву.

Пан Вітольд причинив двері, щоб менше налїтало пороху.

А лїкаря нема, тай нема.

За стїною чути ступнї. Се ходить по хатї, з одного кутка до другого, аптекарів син Вячеслав, Вітя.

— О, як він давно вже ходить. Цїлу ніч не лягав, не роздягав ся. Ввесь час ходить, ходить...

І прислухаючись до ходи свого сина пан Вітольд ще дужче хвилюєть ся: чом се не йде лїкарь. Він боїть ся за Вітю, сподіваєть ся, що от-от трапить ся ще одно лихо, нове горе спаде на його голову.

Вітя чудний якийсь приїхав з Варшави. Пан Вітольд бачить, що він хворий, що в його болить душа, що якісь страшні думки посїли Вітїну голову.

І так саме і в пана Вітольда починає болїти душа, і одна за одною неспокійні, лиховістні думки снують ся в голові. Вони печуть старому аптекареви душу, сповивають її смутком і жахом.

А Вітя ходить, ходить, ходить... Кожна його ступінь прикро вражає батькове серце, одбиваєть ся там болем пекучим.

Не помічаючи за собою, пан Вітольд і собі починає ходити по аптецї. Пляшечки на поличках дзвенять від його

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ходи. Аптекарь спиняєть ся, слухає... Ні, Вітя ходить, ходить...

— Он там, у тім кутку ступнів, на хвилинку, не чути. Се він повертаєть ся там...

А тут, з сього краю, чути виразно. От, знов не чути. Так... так... повертаєть ся там...

Прислухаючись до ходи свого сина аптекарь хоче відігнати оті навісні думки, але важко їх збутись...

О, які-ж вони настирливі!

. . . . . .

Прийшов лїкарь, високий, нужденний. Він ходить великими ступнями, не володіючи своєю постаттю. Се робить таке вражіннє, нїби лїкареви важко носити своє сухе, високе тїло, нїби щось тисне його зверху, важке, докірливе. І погляд у пана лїкаря раз-у-раз такий сумний, глибокий: здаєть ся, що він дивить ся своїм пацієнтам у саму душу і знає без слів, що в їх болить, чого їм треба... Через се мабуть всї хворі люблять так лїкаря Маркевича, йдуть більше до його, нїж до огрядного пана Вітвіцького з холодними байдужими очима.

— Добридень, пане аптекарю.

— Здорові були, пане лїкарю. Сїдайте. Вибачайте, що я потурбував вас.

— Нїчого, на те я лїкарь, і кожен має право турбувати мене. Хто в вас занедужав?

Лїкарь поволї сїдає.

— А кому-ж у мене, пане лїкарю, нездужати? Вітя приїхав...

— Приїхав? — якось неначе байдужно спитав пан Маркевич і почав запалювати цигарку з довгим мундштуком.

— Вже третїй день, як приїхав з Варшави. Я одразу помітив, що він хворий, що в його щось таке на душі негарне...

— На душі? Я сього сподївав ся...

— Ви сподївались?!

На який час обидва замовкли.

Пан Вітольд розумів, що саме хотїв сказати лїкарь...

— Бачите, пане Вітольде, я добре знаю вашого Вітю. В його гарна, чула душа. Він раз-у-раз був нервовий.

Лїкарь балакав якось мляво, сумно, протягаючи слова.

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А тепер, пане Станиславе, він вернув ся зовсім недужий. Вивчив ся на аптекаря, останній екзамен склав, але дуже, дуже він хворий... Йому розбито душу. Я бачу, що він не має сили жити... Ви знаєте, пане лїкарю, чого йому так важко жити...

Лїкарь повів очима на пана Вітольда, помовчав та ще сумнїйше озвав ся:

— Я знаю... Ну, запевне, знаю... То ви боїтесь, що по смерти вашої... У лїкаря затремтїв голос. По смерти вашої дочки Зосї... Вітя не має сили жити?

— Так, боюсь я... Подивіть ся на його, розпитайте, що йому таке. Ви маєте право, вам краще спитати його, бо ви лїкарь.

В очах у пана Вітольда стояло благаннє.

— Він вас любить. Ви вмієте...

— Добре, я піду до Вітї. Він там, у себе?

— У себе. Та тільки не кажіть, що я послав вас до його.

Пан лїкарь пішов.

Аптекарь чув, як він стукав у двері до Вітї, як голосно привітав ся до його, а далї не міг нїчого розчути. Балакали тихо. Инколи тільки Вітя піднїмав голос...

До аптеки ввійшла молодиця і плачучи подала панови Вітольдови рецепта, вивязавши його з хустки. Жінка казала про свого чоловіка, що підірвав ся ще торік на панській роботї, а тепер мабуть помре; що не беруть його до лїкарнї, бо там повно слабих...

Молодиця плакала та крізь сльози все казала та казала про своє горе, але воно — се горе було чуже панови Вітольдови і зовсім не проймало серця йому гострим болем, бо й так боліло те серце від свого, ближчого горя.

Пан аптекарь почав робити лїкарство для молодиці...

II.

Почувши голос лїкаря, Вітя спинив ся посеред хати і спершу здивовано повів на його очима, а далї пішов йому на зустріч.

— Здорові були, Вітеку.

— Лїкарю... здорові...

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вітя подав руку панови Маркевичу і стояв близько до його, ввесь повитий смутком. В очах у його була втома і туга й скорбота. Кучеряве, біляве волося звисало йому нечесане на блїде чоло. На всій невеличкій худій постати одбивалась скрута стомленої душі.

Він трохи помовчав, а далї спитав пана Маркевича, і дивив ся на його пильно, холодно.

— Вас тато прислав до мене? Ви прийшли лїчить мене?

Лїкарь не одповідаючи перейшов хату, сїв на ліжку і так саме холодним поглядом дивив ся Вітї в вічі. Стрілись поглядами. Вітї важко було від впевненого лїкаревого погляду: він у саму душу зазирав, ворушив її скалїчену, пригнїчену.

— Навіщо ви прийшли? — ще раз спитав він, і помітно було, що він хвилюєть ся. Висповідати мене прийшли, чи як? На віщо ви так... дивитесь так, пане лїкарю?

Лїкарь помовчав і тихенько спитав:

— У вас душа болить? І показав йому місце поруч з собою, на ліжку.

Вітя сїв. Він почував, що якась сила тягне його до лїкаря, сього гарного, милого пана Маркевича, якому нераз він змалку повіряв свої таємницї, свої турботи. Здавалось Вітї, що хоч він і не скаже йому, а лїкарь знає, добре розуміє... Але треба розповісти йому про те, що тягарем, камінєм важким гнїтить душу, треба, бо важко... бо душа вмірає від туги сїєї, невимовно страшної, як смерть холодної...

— Так. Болить. Але дуже, дуже болить, пане Станиславе!..

Знов на хвилину замовкли.

— Що менї робити, що, дорогий, любий, пане Станиславе?

Лїкарь мовчав, не спускав очей з Вітї. Він прорізував йому душу таким теплим, легеньким, але разом гострим поглядом.

— Я не можу жити! Не сила менї отак жити!

І Вітя почав не спиняючись казати, жалїтись нужденним голосом, то спускаючи голову до колїн, то одразу знов підносячи її.

— У мене на душі таке страшне... коїть ся, така невблагана туга... А-а! пане лїкарю! ви хвалились колись, що знаєте душу людини, що з вас мало не зробив ся псіхіятр

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

добрий, — ну, то скажіть менї, чи можна жити з отакою душею? Тільки щиро, не так, як лїкарь, а як друг?

— З якою?

— З покалїченою, побитою. Ви-ж псіхіятром збірались бути, пане Станиславе, то на віщо-ж вам питати мене? Ви знаєте мою душу, по очах видко, що знаєте, не знаєте? Ну, то може я вам умітиму розказати...

Вітя замислив ся, замовк. По очах видко було, що йому важко ятрити словами болячки своєї душу.

— Коли я нагадаю... коли стане менї перед очима сестра Зося з тим одважним поглядом, із своєю зневагою до смерти, щось нашіптує менї, докоряє, пече душу мою прикрими словами: „а ти-б так не міг, не одважив ся-б“... Тодї я не знаю... не знаю, що робити з собою, де взяти сили, щоб жити, бо я... я-б так не зробив. Се правда, я почуваю, що сам занадто дорогий собі для того, щоб отак, як Зося, сестра моя, взяти жеребка та й піти на певну смерть. І сором пече мене вогнем, і плаче душа, але-ж, але-ж... Ну, скажіть же менї, любий, дорогий, чи не безглуздо отак умирати? Пішла, замірялась убити, не влучила і застрілилась сама. Та хиба-ж нема инших шляхів?

— Видко не можуть знайти инших шляхів.

— Але що-ж з того? За віщо вона вмерла? Жандарм живий, а одважність Зосї, її призирство до смерти запалило душу братову... і сердешний хлопчик... Стась наш пішов на каторгу... І ми з татом сироти тепер. У нас покалїчені душі...

Вітя одразу спинив ся.

— Але що я кажу! Що се я кажу, пане лїкарю! я думаю за себе тільки, дбаю про себе тільки... А-а-а, соромно менї, пане Станиславе, і сим соромом душу мінї надвоє розбито! Нї, на більше, на безлїч шматків дрібних... І кожен шматочок болить не так, як инші, своїм болем болить, пече мене своїм окремим вогнем! Кожен дрібний шматочок душі моєї, пане лїкарю!! Розумієте? Болить... Я... я не доберу способу, не знаю, як рятуватись! Лїкарю, хороший мій, хороший, вилїчіть мене, щоб не болїла душа, щоб шматочків не було стільки, стільки болїв, так багато страждань!

Вітя припав на плече до пана Маркевича і плакав: то тихенько, то знов голоснїйше він плакав. І був він тодї такий безпорадний, нещасний.

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ви вмієте порятувати мене, пане Станиславе? — питав він плачучи.

— Вмію. Тільки так не треба. Треба бути спокійним, слухатись мене.

— І я видужаю?

— Видужаєте.

— Видужаю... Хе, хе... Але ж я не маю права бути дужим, не смію я жити!

Вітя підвів ся і немов би бачучи перед собою примари, нерішуче відхиляв їх від себе повільним рухом стомлених рук.

Лїкар наблизив ся до Вітї, пригорнув його до себе та взяв його за руки, що ними затулив він своє обличче.

— Що вам таке? Уявляєть ся щось?

— Нїчого. Тепер уже нїчого... пройшло. Правда, яка з мене мізерна непотріб? Яка полохлива тварюка? Нї, нї! Я не повинен жити, не повинен!

— Повинні, — упевнено озвав ся лїкарь.

— На віщо?

— Для рідного батька, для рідного краю,

— Яка з мене користь? Хіба рідному краю мойому потрібні такі як я? Хе, хе...

Вітя почав знов ходити по хатї.

Пан Станислав стояв, тяжко замислив ся. Згодом він одразу ступив був до Вітї, хотїв видно щось казати йому, але спинив ся, не зважив ся.

— А-а-а, — протяг Вітя змучено-стомленим голосом. — Як болить, як дуже болить душа...

Тодї пан Станислав наблизив ся, поклав руку йому на плече і тихенько озвав ся до його:

— Вітю, знаєте, що я вам казатиму?

— Що?

— І в мене отак саме болить душа, так саме і я...

Вітя повернув ся до лїкаря. Вони стояли при одчиненім вікнї, звідкіля падав на їх обох ясний промінь сонця. Лїкарь помітив, як у Вітї в очах одразу зажеврів радісний вогник.

— І в вас болить? А правда ж, у багатьох тепер болить на душі. Багатьом так саме важко жити, як і менї, — заговорив він дуже швидко, немов рубаючи кожне слово.

Але за мить знов загас той вогник. Ізнов смуток і втома і горе одбивались на його обличчі.

— Вітю, я вам... повинен... я хочу сказати вам...

Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Що? — неначебайдужно озвав ся Вітя.

Лїкарь помітив сей тон і що очі повились йому смутком.

— Нї, я вже... нехай колись иншим часом побалакаю з вами.

Вітя ходив по хатї, зігнув ся, низько схилив голову. Здавалось, що се сум живий завітав до сїєї хати: такий вигляд мав тепер Вітя.

Пан Станислав, прощаючись, стиснув йому руку.

— Ви подивіть ся на мене, пане Вітеку, отже ж і я такий самий, але я живу... терплю. Ну, годї вам. Я випишу вам лїкарства на заспокоєннє.

Вітя пішов за ним до дверей.

— Ви заходьте частїйше. Разом будемо жалїтись на життє, сумувати.

— Добре. Дякую...

...Вітя сїв на ліжку і довго думав.

Він думав про те, який він безсилий, непотрібний і нездатний. „Але ж лїкарь казав, що й він такий". І Вітї було не так уже важко, бо Вітя почував, що він не самотнїй в своїм смутку, в безсиллї своїм, уявляв багато-багато, тисячі, сотнї таких, як він... багато-багато скалїчених душ... Він лїг і знов думав, думав про лїкаря, про брата.

І брат Стась і Зося — і вони такі були, але мабуть вміли таїтись, запалом рятувались... Ось через віщо Зося пішла на смерть, Стась пішов на каторгу.

Він знеміг ся від думок, болю, одчаю, і міцно заснув. Прокинув ся тодї вже, як сонце сїдало.

III.

Вітя підвів ся з ліжка, взяв скрипку і почав направляти струни. По снї він почував себе дужчим. Не було вже на душі того гострого болю страшного.

Струни позсувались, бо давно вже не грав Вітя.

Сонце сїдало спочивати, заливаючи садок останнїм теплим промінням. Насувалась разом з вечірньою добою тиша, спокій нїжний. І без волї, сама по собі душа проймала ся тим нїжним утїшним супокоєм. Вставало на серцї бажаннє пожалїтись комусь і тихо-тихенько заплакать.

Вітя заграв сумної мелодії народньої пісні. Струни співали, нїжно — лагідно промовляла скрипка до самого серця.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вітя грав, і щось гарне, втішне, разом з мелодією пісні, виринало з душі. Оживали згадки минулого...

Пан Вітольд кілька разів зазирав був у двері, але що разу тихенько причиняв їх знов, вглядівши, що Вітя спить. Тепер він почув, що Вітя грає і якось обережно ввійшов до його в світлицю з лікарством у пляшечці.

Вітя побачив батька, але все грав тай грав. Скрипка що далі виразнійше й сумнійше промовляла. Мелодія плакала, жалілась, зливалась з акордами надвечірньої тиші та з пахощами акацій...

Він скінчив і держав у руках скрипку, поводячи пальцями по струнах. Замислив ся. Неначе забув він і за батька, що стояв коло його, і за все, за все...

— Вітеку, от тобі мікстура. Тричи на день треба пити.

— Ага, тричи на день? Ну, давай... питиму.

Пан Вітольд налив, дав випити. Вітя випив і скривив ся, бо гірке було лікарство.

Батько взяв у його ложку і повернув ся, щоб іти, але спинив ся і хотів, видко, щось казати. Вітя стояв при вікні, спиною до батька.

— Послухай, Вітеку... обережно влав ся пан Вітольд до сина.

— А що, тату? — Вітя повернув ся до його.

— Тобі краще, легче тобі стало?

— Полекшало, але, тату, не питай мене... Я хочу подумати. Я не хочу нічого казати. Я от — гратиму, гратиму... Мені так добре.

— Та яж...

— Ні, ні, таточку, ти не гнівай ся, не ображай ся, дорогий мій!

Вітя стояв близенько од батька.

— На віщо отсі сльози на очах у тебе? Я згодом, згодом усе тобі скажу. Я от тільки подумаю. Міні треба подумати... Якось будемо вже жити. Кажуть нам, що ми повинні жити!.. Ну, йди. Не треба так дивитись на мене, жалібно отак!

Пан Вітольд знов пішов був, але обернув ся і спитав:

— Ти й з лікарем не хочеш балакати. Він питає, чи можна йому ввійти?

— А-а... лікарь?

Generated on 2015-07-19 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Він подумав і поклав на столику скрипку, що знов узяв був у руки.

— Попросіть його, нехай прийде.

Вітя сів край вікна на стільці і дожидав пана Маркевича.

Він увійшов задуманий, непевними ступнями.

— Мені полекшало, пане Станиславе!

— Се дуже добре. Може б ви пішли зо мною в ліс, або-ж до річки?

— Ні. Мені краще сидіти в хаті.

— Ну, то я побалакаю з вами й тут.

Вітя перелякано повів на його очима.

— Ви не дивіть ся так... Я розмовлятиму з вами не так як лікарь. Вітя, треба бути спокійним. Ви знаєте... Я казав вам, що і в мене болить душа: се правда.

— Я-ж вам повірив?

— У вас болить душа за вашою сестрою... Ви повинні знати, що я вашу сестру —

Вітя здрігнув.

— Я болію душею за Зосею, бо... я любив її. Ніхто з вас сього не знав. Вона стала моєю жінкою...

— Зося? В 18 років?

— Так, так! Будьте спокійним.

Пан Маркевич узяв Вітіну руку в свою.

— Простіть мене: я її любив, дуже любив...

Голос у лікаря затремтів.

— І я не міг її вдержати. Вона казала мені, що ніколи не буде нічиєю рабинею, що хоче бути вільною. Ось через віщо вона не схотіла повінчатись зо мною, і до самої смерти зосталась вільною.

Пан Станислав випустив Вітіну руку і стояв перед ним такий безсилий, такий безпорадний.

— А ви не знали, що вона піде на смерть? Вітя питав се задавленим голосом, що скидав ся на хрипіннє.

— Я знав. Ми були з Зосею в одній орґанізації та разом брали жеребок. Зосі випало . . . . і вона поїхала до Варшави. Я благав, щоб дозволила зробити се замість себе мені, ноги їй цілував... А-а-а, Вітеку, Вітеку — застоґнав лікарь. І чути було в тім стогоні, яка велика мука в його на душі.

Generated on 2015-07-19 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Але Зося хотїла бути вільною, і сказала, щоб я виступив з орґанїзації, як що вона вмре.

Вітя мимоволї відступив від лїкаря і з жахом, з одчаєм дивив ся на його.

— Вона казала, що тоді моя робота не буде святою, чистою, бо я мститимусь за неї. І я покляв ся. А тепер проклинаю себе самого!

Вітеку, колиб ви знали, як я хочу заплатити за смерть моєї Зосї, але не маю права... О-о! коли б хто знав, як се важко, як дуже тяжко!

Лїкарь нервово перейшов у другий куток. У хатї потемнїйшало, і в невиразнім освітленню темна, висока лїкарева постать зливалась з сутїнками і сїяла від себе сїрий, над силу важкий настрій.

Вітя почував, як гостра ненависть росте йому на серцї, дужчає і приливає до горла, пече і давить разом.

— Пане Станиславе!

Вітя рішучою ходою наблизив ся до його і пошепки сказав.

— Я за вас і за себе заплатю.

— Але ви не повинні.

— Через віщо?

— Треба шанувати нам память Зосї.

— Адже ж Стась помстив ся за Зосю і пішов на каторгу?! А я, мізерія нїкчемна, сидю отут, нидїю, міркую... А-а! Сором, сором!

— Нї, не сором. Жертва, Вітеку, повинна бути така чиста, як соняшний промінь.

Вітя замовк, сїв на ліжку та поклав голову собі на колїна...

З садку лило ся в хату тепле повітре, насичене гострими пахощами акацій. Сї пахощі ще більше дратували обом їм нерви, і обом не хотїло ся жити.

Довго отак сидїли вони. Згодом лїкарь підвів ся і, прощаючись промовив:

— Треба йти до моїх пацієнтів, повертати людей до життя. Жити всїм треба. Ми сироти, Вітеку, однаково нам тяжко на світї, але Зося казала, щоб я жив для неї, на спомин про неї... Треба жити, Вітеку мій, нїчого не поробите! У вас єсть скрипка, єсть батько... а в мене от нема нї скрипки, анї батька... нїкого нема... Промайнула ясна зірка, тай

Generated on 2015-07-19 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

зникла, згасла, зоставивши по собі ясний слїд. Треба, Вітеку, жити. Бувайте...

Він пішов, і чути було, як пан Вітольд розмовляв з ним у аптеці.

А Вітя немов заніміз: жах та одчай та несила жити міцно стиснули холодом йому душу. Було йому дуже важко...

IV.

Довго сієї ночи не лягав спати пан аптекарь. У світлиці в Вітека ввесь час світило ся і сам він не виходив звідтіля. Пан Вітольд не раз підходив до дверей, тихенько одчиняв. Вітя сидїв при столї і писав щось, инколи одхиляючись на стілець. Видко було, що він довго думає над тим, що пише.

Була вже перша година, коли пан Вітольд, дуже неспокійний за сина, почав роздягатись. Він помолив ся, погасив світло і, важко зітхаючи, лїг у постіль. Він спав як раз під тією стїнкою, за якою була Вітїна світлиця. Крізь тонку стїну чути було мало не кожний рух. Аптекарь затаїв дух і слухав. Передчуттє якесь не давало йому спати. Чути було, як Вітя вставав од стола, походив по хатї. Згодом він перехилив ся за вікно, мабуть дивив ся, чи не світить ся в батька... Пішов до дверей, вернув ся, став край стола, шелестїв папером і знов пішов до порога... Одчинив тихенько двері і не зачинив за собою... Немов підкрадаючись пішов коридором і став коло батькових дверей.

Пан Вітольд хотїв був озватись до його, покликати, щоб увійшов сюди, але якийсь страх обгорнув його і він притаїв ся, не ворушив ся... Він пригадав, що Стась отак само блукав по хатах у ночи, а ранком не знайшли його нїде, і він більше не вертав ся до дому... Від сієї думки ще більший страх обгорнув його.

Тим часом Вітя тихенько одчинив двері і ввійшов у аптеку. Ще страшнїйша думка промайнула в пана Вітольда... Він раптом схопив ся, накинув на себе халат і босий побіг у аптеку. Він став на порозї.

Вітя засвітив свічку і стоячи спиною до батька хотїв одчинити дверцї від тієї шахви, де стояла сама отрута, але там було замкнуто, а ключі пан Вітольд раз-у-раз мав при собі, в кишенї. Вітя силкував ся одірвати дверцї.

Generated on 2015-07-19 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Пан Вітольд підбіг і вхопив його з-за спини за руку. Свічка впала. Стало темно.

— Вітечку! Що ти хотів зробити? — з ляком скрикнув аптекарь.

— Нічого, нічого... пошепки озвав ся Вітя.

— Хотів отруїтись? І ти? Покинуть мене й ти наважив ся? А я ж? Як же б я був?

Вітя впав батькови на груди і міцно тулив ся до його.

— Батьку, батьку мій... — тільки й чути було, бо він голосно, хлипаючи, ридав.

Пан Вітольд, обхопивши сина за шию, почував, що в його руках зостав ся єдиний його рятунок... Він голубив сю дорогу голову з ніжним кучерявим волосєм, цілував її і плакав над нею старечими батьківськими слізми.

— Важко менї, не сила жити... Чом же ти не пустив мене туди... до Зосї?..

— Вітеку, не можна! А я ж живу... Для мене живи, хороший синочку... Вдвох будем...

І Вітя і пан Вітольд — обидва голосно плакали в темній аптеці...

А на дворі навкруги панувала темна, душна ніч. Зрідка повівав легенький вітрець і нїс за собою пахощі акацій. І вітер, і пахощі квіток навівали на землю якийсь втїшний спокій. До втомлених, покривжених людей зазирав крізь вікна сей спокій нічної доби і нашіптував їм про кращі часи, про ясно-прозорі днї землї і казав, що треба, треба жити!

Generated on 2015-07-19 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

АНДРІЙ ЯКОВЛЕВ.

Аґрарні перспективи.

Не безпорядочная раздача земель, не успокоеніе бунта подачками — бунты подавляются силой, — а признаніе неприкосновенности частной собственности и какъ послѣдствіе, отсюда вытекающее, созданіе мелкой личной земельной собственности, реальное право выхода изъ общины и разрѣшеніе вопросовъ улучшеннаго землепользованія — вотъ задачи, осуществленіе которыхъ правительство считало и считаетъ вопросами бытія „Русской Державы". (Декларація Предсѣдателя Ради Міністрів перед III Державною Думою).

Так висловив уряд перед народніми представниками свою проґраму земельних реформ, яку вже він почасти почав виконувати ще в 1906 році. Замість примусового відібрання приватних земель, рівномірного на підставі трудових норм поділення земельного фонду між робочим селянством, замість сих і инших „соціялістичних утопій", „несбыточныхъ мечтаній", уряд основою реформи поставив „неприкосновенность" права приватної земельної власности для всіх верств суспільности, окрім селянства, а для останього — скасуваннє теперішнього земельного устрою його, утворення кляси дрібних земельних власників, незалежних від громади (общины) через запомогу селянського банка і ріжних комісій, і, нарештї, розселеннє нових земельних власників по хуторах, відрубах і инш. (разрѣшеніе вопросовъ улучшеннаго землепользованія). Щоб вичерпати всю проґраму земельних реформ, треба ще згадати про переселеннє, як один з урядових засобів розвязання аґрарного питання. Переселеннє уряд виставив у першу чергу, але премєр-міністр умисно не згадав про нього і мав на се певну рацію.

Багато вже писали і говорили про аґрарну урядову проґраму; ріжні пункти сієї проґрами світлом ріжносторонньої критики досить вияснені для широкого кола суспільности, і відносини до проґрами як окремих політичних партій, так і певних кол суспільности більш-менш відомі; через те вдавати ся зараз у критику урядової проґрами — значить повторювати все те, що вже було сказано в численних працях ріжних авторів. Тай не такі тепер часи пере-

Generated on 2015-07-19 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

живає громадянство, щоб мріяти про те, що критика може когось переконати, щось перемінити в теперішній ситуації суспільно-політичних відносин. Поки громадянство могло піднімати свій протестуючий голос через дійсних представників своїх в першій і другій Державних Думах, воно мало ще надію, що урядова аґрарна проґрама може перемінити ся в бажанім для більшости народа напрямку. Але тепер, коли, як вияснило ся, більшість 3-ої Державної Думи, складена з представників пануючих кляс, підтримує корисну для сих кляс аґрарну проґраму, коли уряд, проводячи свою проґраму, може більш-менш довгий час покладати ся на сю більшість, тепер не місце для надій на переміну аґрарної політики принаймні в близькій будучині.

Над здійсненнєм своєї проґрами уряд працює вже другий рік; робота йде жваво, може занадто жваво, майже на всім просторі держави; всї намічені проґрамою засоби разом пущено в дїло. Наслїдки сієї роботи ще не вияснили ся настільки, щоб можна було підвести рахунки і на підставі певних даних змалювати і приблизити до видимости людським оком картину будучих земельних відносин. Але де-що вже вияснило ся, де-які факти піддали ся реґістрації і на підставі їх, здаєть ся, є спроможність відхилити хоч невеликий краєчок заслони, якою закрита від нас будучина.

В яких розмірах повинно ся проводити земельну реформу, або; скільки потрібно землї, щоб утворити клясу дрібних земельних власників з селянства, — сї питання приблизно вже розвязані почасти мінїстерством, почасти окремими дослїдниками. Правда, добуті цифри ще не провірені дослїдом над фактами нового земельного устрою; можливо, що вони змінять ся в той або другий бік, але поки що вони дають щось конкретне, якусь вихідну точку, певну кількість, яку можна покласти в підвалину дальших рахунків, дальших дослїдів. Ось сї цифри. Головний „землеустроїтельний“ комітет виробив і опублїкував (циркуляром від 12 червня 1907 р.) „временныя предѣльныя нормы“, на підставі яких „землеустроїтельні“ комісії повинні продавати селянам землю з загального земельного фонду. „Сравнительная ограниченность могущаго быть въ распоряженіи государственнаго земельнаго фонда... обязываютъ комиссіи... производить продажи поступающихъ въ ихъ распоряженіе земель на началахъ строгой справедливости, по соображенію въ каждомъ отдѣльномъ случаѣ съ дѣйствительной нуждой покупателей въ землѣ“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(циркуляръ). Сї норми поки що тимчасові, але вони вироблені на прінціпі „содѣйствія крестьянамъ въ пріобрѣтеніи именно такого количества земли, которое достаточно для обезпеченія средней семьѣ необходимаго пропитанія, жилища и одежды и для уплаты лежащихъ на землѣ повинностей“, і перевірені за останнї роки практикою селянського банку. Як бачимо, такі норми доволї скромні, обмежені задоволенням необхідних потреб селянської сїмї і, значить, вповнї можуть послужити мірою для обрахування селянського малоземелля, для виясненія загальної необхідно-потрібної кількости землї. Се обрахуванне вже зроблено д. С. Прокоповичом в його статтї „Аграрные миражи“ („Товарищъ“, № 407, 26 окт. 1907 г.). На підставі офіціяльних статистичних даних землеволоділня за 1905 р. з одного боку, а з другого — тимчасових норм „землеустроїтельного“ комітету, д. Прокопович вивів, що в 46 ґубернїях (крім Архангельскої і Прибалтійських) є 9.086.565 дворів, або 74,7% всього числа селянських дворів на надїльній землї, які, в порівнянні до призначених для тих місцевостей тимчасових норм — треба вважати за малоземельні. Ся кількість дворів володіє 60.296.783 дес. землї і для повної норми їм бракує 50.900.419 дес. землї. І так само правительство признало, що для утворення кляси дрібних земельних власників потрібує 51 міл. дес. землї. Поглянемо ж тепер, що зроблено правительством в сїм напрямку за два останнї роки.

В першу голову, як і треба було чекати, правительство поставило переселенне у Сібір і Середню Азію. Се був здавна випробуваний спосіб дешево, за невеликі кошти, позбавити ся селянської безземельної і малоземельної голоти, відвернути неспокійний елемент від панських земель на далекі „вільні степи“, „свободныя казенныя земли“. Ще з початку 1906 р. було обявлено „свободу переселенія“; потім до всяких циркулярів додано було як найширшу аґітацію за переселенне на „вільні землї“. Наслїдком сього був надзвичайний рух переселенців з ріжних ґубернїй (переважно з українських) за Урал за тією вільною землею. В 1905 р. перейшло у Сібір всього 33 тисячі переселенців, а в 1906 р. — вже 200 тисяч, в 1907 р. за 10 місяців 556 тис. Такий надзвичайний успіх кольонїзацийної полїтики повинен був тільки радувати правительство, але тут виявило ся, що ті вільні землї на які закликали людей, істнували тілько на папері та у мріях бюрократів. Вже до мая місяця 1907 р. у Сібір прибуло 113 тис. чоловік ходоків, які вимагали для 300.000 семей землї не менше, як 13 міл. дес.; виготувано ж

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

було на 1907 і 1908 р.р. всього коло 3 міл. десят. Міністерство „землеустройства“ циркуляром 8 мая 1907 р. мусїло придержати видачу свідоцтв ходокам до 1 липня, а потім і зовсїм заборонило на довгий час. Але се, як бачимо, не спинило переселення. Наслїдки короткозорої полїтики правительства були дуже лихі. Всї памятають численні кореспонденції з Сібіру і Середньої Азії про те лихо, яке довело ся терпіти легковірним людям. Сібірська залїзниця не в силї була перевезти таку кількість народа; десятки тисяч переселенцїв стояли таборами біля залїзничих станцій, чекаючи своєї черги, проїдаючи увесь свій скарб; тим, що подали ся на киргизські степи та на землї старожилів, довело ся перековувати „рала на мечі“ і видержувати облогу від тубольцїв. По офіціяльним відомостям, в 1907 році за Уралом лишило ся 390 тисяч переселенцїв (з 400 тисяч, що перейшли Урал), але з них встигло осїсти на землю тілько $^3/_4$; решта лишила ся зімувати у таборах, під наметами перебувати люту сібірську зіму. Зрештою, порівнюючи кількість переселенцїв, що підняли ся за два роки на нові землї, з загальною кількістю малоземельного люду, приходить ся констатувати мизерність результатів надзвичайного напруженя кольонїзаційного руху 1906—1907 рр.: переселило ся тільки 3% всїєї кількости потрібуючих землї селян! Тепер уже і само правительство признає хибність мрії допомогти малоземеллю переселеннєм. Подаючи огляд переселення і „землеустроїтельних“ робот у Сібіри за останнїй рік, головне переселенческое управлїннє визнає, що головними причинами неуспіху переселення були: „недостаточно широкая постановка статистическихъ и агрономическихъ обслѣдованій земель, поступающихъ въ колонизаціонный фондъ, отсутствіе дорогъ, недостаточное водоснабженіе степныхъ участковъ, незначительность ссудной помощи, полное отсутствіе врачебной и агрономической помощи“. Але сї причини ще не настільки важні, щоб їх не можна було усунути; найголовнїйша ж причина того, що в більш менш близькій будучности переселеннєм не можна буде користуватись навіть в нормальних розмірах — се брак вільних гідних для хлїборобства земель у Сібіри. Тих „вільних земель“, про які, дякуючи давнім спогадам і новій урядовій аґітації, ще й досї марить Українець або Великоросиянин центральних ґубернїй, давно вже немає, лишили ся тілько безводні степи та непроходимі сібірські пущі. Не вважаючи на щире бажаннє виселити в 1907 р. як можна більше селян у Сібір, уряд не міг в сім році приготувати стільки наділів, скільки було потрібно, і причиною сього був, між иншим, брак вільних земель. На перше

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сїчня 1907 р. було нарізано 241 тис. наділів, з них нездатних до заселення 50 тисяч; в 1907 році було заготовлено 200 тис. наділів. З сієї кількости наділів в 1907 р. відійшло для переселенців 1907 р. 180 тис. наділів, а решту — 341 тис. наділів уряд міг дати ходокам 1907 р.; тим часом ходоки вимагали, як визнає переселенческое управлїннє, не менш 1 міл. наділів. Таким робом, вже в 1907 р. недостача землї була очевидна; тим то в маї мінїстерству довело ся припинити видачу свідоцтв ходокам спершу до липня, а потім і надалї. В груднї при „Головнім Управлїнню Землеустройства“ зібрала ся Рада, яка постановила: до відшукання потрібної кількости землї заборонити ходокам їхати в Сібір аж до 15 червня 1908 р. і не видавати льготних свідоцтв переселенцям, про що і було оголошено в кінцї 1907 року. Так скінчили ся одна сторона урядової аґрарної проґрами — бажаннє через переселеннє розрідити селянство, позбути ся неспокійного елємету і, взагалї, направити селянську жадобу землї на „привольныя мѣста“ у Сібір.

Перейдемо тепер до найголовнїйшої частини урядової аґрарної проґрами — наділення малоземельного і безземельного селянства землею. Вже ранійше було сказано, що по приближнім рахунку для наділення селянства до встановленої норми потрібно 50 мілїонів десятин землї. Сей земельний фонд повинен складати ся з 7 міл. казенних земель, 3 мілїонів удїльних, а решта з землї, набутої селянським банком від приватних власників. Що до перших двох катеґорій земель, то за весь час від серпня 1906 р. майже по кінець 1907 р. лїквідація казенних і удїльних земель через селянський банк йшла дуже мляво; так, за 13 місяців (по 26 вересня 1907 р.) у земельний фонд було передано всього 26 тисяч десятин казенних земель, а удїльних за такий майже час — 305 тис. десят. (формально-ж куплено всього 44 тис. десятин). До сієї кількости треба ще додати 350—400 тис. десятин казенних оброчних земель, які встигло мінїстерство віддати до земельного фонду, дякуючи закінченню до того часу арендних контрактів. Таким робом, до кінця 1907 року з сих катеґорій земель у земельний фонд перейшло не більше 1 міл. десятин землї — цифра занадто мала, навіть, супроти кількости призначених для земельного фонду казенних і удїльних земель (10%). Взагалї треба мати на увазї, що 10-ти мілїонний фонд казенних і удїльних земель має тілько другорядне значіннє для земельної реформи: більшість казенних земель розкладена по таким ґубернїям, де найменше бракує землї селянам

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

(Архангельська, Олонецька, Вятська, Оренбурська, Астраханська і Городненська); крім того казенні оброчні землї майже всї законтрактовані селянами на 9—12 років, значить, їх можна буде передавати у загальний земельний фонд тілько частинами, як будуть кінчати ся сроки аренди, в протязї 10 і більше років. Се саме треба сказати і про удїльні землї, які теж законтрактовані селянами і инш.

Далеко серіознїйше значіннє має дїяльність селянського банку по купівлї приватних земель, як що до кількости купленої землї, так і що до тої ваги, яку надає сїй дїяльности уряд. Дїяльність селянського банку з 3 падолиста 1905 р. майже вся була направлена на купівлю за свій капітал приватних, переважно дворянських земель. Останнї цифри, які маємо під рукою, дають таку картину сієї дїяльности: за час від 3 падолиста 1905 р. по 15 грудня 1907 р. Радою банку дозволено купити по 4,275 згодам 4,864,342 дес. землї за 538,589,580 руб. (пересїчно по 110 р. десят.); формально-ж куплено і перейшло у земельний фонд за той же час тілько 2,598,166 дес. на 274,262,826 р. (пересїчно по 106 р. дес.). Такі конечні результати дїяльности банку по кінець минулого року, супроти загальної кількости потрібної землї — не великі, всього 5% потрібного фонду! Але щоб оцїнити всю вагу сучасної дїяльности банку, яко інституції, що стоїть на чолї і реґулює лїквідацію приватної власности майже по всїй державі, треба, не обмежуючись конечними результатами сієї дїяльности, прослїдити рїжні сторони її і зазначити ті тенденції, які вона виявила.

Перш за все, де, які і у кого купує банк землї? За час з 3 падолиста 1905 р. по 1 квітня 1907 р. банком було куплено і селянами заторговано у приватних власників такий процент приватних земель: в ґуб. східнїх (Казанська, Сімбірська, Пензенська, Саратовська і Уфімська) — 32,8%; південно-східнїх (Оренбурзька і Самарська) — 28,1%; центральних (Воронїжська, Курська, Орловська, Тамбовська, Рязанська і Тульська) — 16,1; лївобережних українських — 13,6; правобережних українських — 10,8; в инших ґубернїях менш 10%. Взагалї треба сказати, що бажаннє спродати землю банку не скрізь припадало на ті ґубернії, де були найбільші аґрарні розрухи, як би треба було чекати; так, не дивлячись на інтензивність розрухів в Прибалтійськім краї і в лївобережних українських ґуб., лїквідація земель в сих ґубернїях була менша; важне значіннє тут мала відносно висока культура селян-

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ського господарства на приватних землях. Треба також зауважити, що найбільш спродувано великі маєтности екстензивного типа хазяйства [1]). Пересічна великість дворянських маєтностей по 50 ґуб. — 496 дес., купецьких — 564 дес., а всіх приватних взагалі — 114 дес.; спродують же банку маєтности пересічно в 1105 десят. Яснійше се видно з таких цифр: подано заяву продати банку до 1 квітня 1907 р. маєтностей:

Кількість десят. в кожній:				Всього десятин.	%	%
	до	30	дес.	2613	—	
від	30 —	50	„	7181	—	
„	50 —	100	„	39.988	0,5	23,8 %
„	100 —	200	„	152,146	1,7	
„	200 —	500	„	750,209	8,6	
„	500 —	1000	„	1.127.650	13,0	
„	1000 —	2000	„	1.425.142	16,3	76,2 %
„	2000 —	5000	„	2.122.369	24,0	
	5 тис. і більш			3.168.299	35,9	
			Всього	8.785.419 дес.	100%	

Таким робом, найбільший процент 76,2% дають великі маєтности, від 1000 дес. і більш, середньої великости маєтности дають всього 23,8%. Сї цифри будуть ще більшими, коли ми порівняємо їх, наприклад, до того, що в 1905 р. з загальної цифри приватної власности земельної на долю маєтностей з 1000 і більш дес. приходило ся всього 60,8%; на долю маєтностей від 100—1000 дес. — 27,8% і на долю дрібних маєтностей — 11,4%. Відповідь на питанне, хто спродує банкови землю, дають отсї цифри: до 1 сїчня 1907 р. банк заторгував землї:

у дворян	—	6.634.000	дес. або	80%
„ купців	—	923.688	„ „	11,1%
„ міщан	—	146.644	„ „	1,8%
„ селян	—	436.851	„ „	5,2%
инш.	—	164.489	„ „	1,9%
Всього		8.305.376	дес.	100%

І так найбільш землї спродують дворяне, а з них найбільше ті, що мають великі маєтности. Се факт не новий; лїквідація дво-

[1]) Веселовскій. Дѣятельность крестьян. банка послѣ 3 ноября 1905 г. Образованіе № 2 1908 г. стр. 16.

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рянської землї почала ся ще з 1861 року, але не в таких розмірах, як в останнї роки. Після скасування кріпацтва дворяне з 105 міл. десятин втратили 25,9 міл.; до 1877 р. вони втратили 5,1 міл., ще через 10 років — 8 міл. і, нарештї, перед 1905 роком мали всього 54,1 міл. дес.; за 45 років дворяне втратили $^1/_2$ своєї землї, пересїчно по $1^1/_2$ міл. дес. на рік. Тепер же тілько за 14 місяцїв дворяне продають — $7^1/_2$ міл. дес., або 14,4% всїєї своєї землї — факт надзвичайної ваги. Які б не були причини, що впливали на дворянство, викликаючи бажанне позбути ся свого „достоянія“, тим часом ся пануюча в полїтичнім і економічнім життї держави кляса, сї „спасители отечества“, інтереси котрих поставлено тепер у голову загально-державних інтересів, самі добровільно збувають свою силу і вплив, правда — за грубі гроші. В сїм велику поміч дворянству дає дїяльність селянського банку. Ідучи на зустріч великоземельним власникам, банк охоче купує найбільші маєтности. Так, до 1 сїчня 1907 р. банку було пропоновано і він купив такий процент маєтностей:

Великість маєтн.	Число маєтностей поданих на спродаж.	З них куплено.
До 100 дес.	839	5,5%
100 — 200 „	1023	5,7%
200 — 1000 „	3838	10,8%
1000 і більш „	2000	14,3%

Банк дуже прихильно ставив ся до купівлї саме великих маєтностей і з неохотою набував малі; часописи не раз зазначували нарікання дрібних і середнїх земельних власників на те, як трудно їм продати банку свої землї через ріжні перешкоди, які не істнували для великих земельних власників [1]). Так само банк з більшою охотою купував дворянські землї, нїж землї инших власників: з 782 маєтностей до 1 сїчня 1907 р. банк купив у дворян 11,7% з того що йому дворяне запропонували купити, у купцїв 9,4%, у селян 9,2% і у міщан 7,6%. Що до цїни, за яку банк скуповує землї, то й тут треба зазначити тенденцію допомогти приватним власникам спродати землю як вигіднїйше. Вже з половини 90-х років цїна на землю, що набувала ся через банк, почала дуже значно піднїмати ся; так в 1896 р. одна десятина коштувала пересїчно 42 руб., в 1897 р. 71 р., в 1900 р. 83 р. і в 1904 р. 112 руб. Почасти підвисшенне середньої цїни на землю залежало від того, що через банк купували ся невеликі маєтности, або шмат-

[1]) Веселовскій. Дѣятельн. крестьян. банка, стор. 21.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ки виключно здатної для хліборобства землї. З 1905 р. банк став єдиним монополістом і міг би регулювати земельні ціни; крім того, він купував, як було сказано, переважно великі маєтности і в таких місцевостях, де середня ціна була невелика; все отсе могло вплинути на значне зниженнє ціни. Але банк навпаки, користуючись своїм становищем, подав запомогу власникам і почав встановляти ще вищі ціни; в сім же напрямку працювали і „землеустроїтельні“ комісії. Таким чином, середня ціна однієї десятини підняла ся в 1906 р. до 127 руб., а з початку 1907 р. до 129 руб. По ріжним місцевостям були ріжні середнї ціни на землю; з сього боку дуже цікаво зазначити, що банк піднімав ціни в таких місцевостях, в яких аґрарні розрухи зменшували ся і навпаки. Се все свідчило про те, що банк своєю діяльністю старав ся паралїзувати вплив аґрарного руху [1]).

Перш ніж перейти до огляду головної частини діяльности селянського банку — продажи землї селянам, скажемо кілька слів про те, як і якими коштами банк розплачував ся за куплену землю. На 1-е грудня 1907 р. банк купив землї більш, як на 400 міл. руб. Щоб виплатити таку силу грошей, банк у двоє зменшив видаваннє позичок селянам на купівлю землї у дідичів; але сього було за мало і банкови все скрутнїйше доводилось добувати грошей. Ранїйше банк випускав 4% свідоцтва, які продавав на біржі, а продавцям давав готові гроші; коли ціна на такі свідоцтва значно впала, міністерство фінансів (по закону 21 марта 1906 р.) дозволило випустити 5% свідоцтва, які вже банк не продавав сам, а давав продавцям замісто грошей. Сим втрати на біржевій ціні свідоцтв було перенесено на продавців, які зараз же підняли ціну на землю. Тому що же ціна свідоцтв чим далї, тим більше падала, а з другого боку, дворяне потрібували грошей і не тримали у себе малоцінних свідоцтв, то міністерство, щоб запобігти лиху, встановило 6% іменні свідоцтва (які вже не можна було продавати на біржі) з певним сроком виплати по ним капіталу з державного скарбу. Але дідич не задовольнив ся сими свідоцтвами — йому потрібні були готові гроші. Тодї дозволили писати свідоцтва не на продавця, а на того, кого він скаже; діло пішло трохи краще — зараз же зявились комісіонні контори, які шукали капіталістів, що згожували ся переписати на себе свідоцтва; але разом з тим курс 6% свідоцтв почав зменшувати ся (до 78 р. за 100 р.). Нарештї,

[1]) Веселовскій Дѣятельн. крестьян. банка, стор. 22.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

правительство починає само торгувати сими паперами: спершу за рахунок спеціяльних капіталів ріжних мінїстерств, а потім капіталів пенсіонних та емеритальних кас, та ще по встановленім мінїстерством курсу — 90, 92 і 95 руб. за 100. Таким робом, вищеназвані капітали підпали „принудительному отчужденію“ на користь дїдичів. До 1-го грудня 1907 р. селянський банк видав: 5% свідоцтв на 50.600 тис. руб.; 6% на 194 міл. руб. Крім того переведено на банк довгу, що був на куплених землях, на 102 міл. руб.; всього виплачено продавцям-дїдичам 364 міл. руб. (Цїкаво було б знати, скілько свідоцтв було продано за рахунок спеціяльних та пенсіонних капіталів, але про се не оголошено відомостей). Розплатившись з продавцями-дїдичами, банк взяв ся до продажі купленої землї. Сю операцію треба було зробити як найшвидче, бо сього вимагали і полїтичні умови, і, ще більше, ті втрати, які банк мав, тримаючи за собою куплену землю. До 1-го маю 1907 року банк встиг продати всього 170 тис. десятин з 2-х міл. набутої землї; куплені маєтности давали банку всього 1,36% доходу, між тим як банку доводилось виплачувати 5—6%; а тут ще давнї довжники банку майже припинили виплату процентів і стовпа. І от після 3 червня 1907 р. почала ся продаж земельного фонду; видано новий „землеустроїтельний“ циркуляр; сформовано три тимчасові віддїли ради банка, які разом з спеціяльними ревізорами повинні були допомагати „землеустроїтельним комісіям“. Циркуляр виясняв комісіям, що „всякое промедленіе въ распродажѣ принадлежащихъ банку земель одинаково нежелательно какъ съ финансовой точки зрѣнія, такъ и съ политической“, що „въ политическомъ отношеніи столь крупный шагъ къ осуществленію мѣропріятій правительства по земельному вопросу можетъ произвести весьма благопріятное впечатлѣніе, значеніе коего усугубляется въ виду предстоящихъ новыхъ выборовъ въ Гос. Думу“. Нарештї, щоб заохотити членів комісій до роботи, дано обіцянку нагороди найдїяльнїйшим чинам. Головним принципом наділення селян землею з банківського фонду було поставлено — „ни одной десятины общественникамъ, а отрубами и отрубами“, тоб то — повне нехтуваннє місцевими, виробленими життєм формами землеволодїння, утвореннє нового стану селян — дрібних земельних власників і розселеннє їх по хуторах і відрубах. Як виняток, було припущено продаж землї „при наличности особенныхъ затрудненій“ невеликим товариствам, але під умовою зазначення кожному членови його пайка, а також продаж селянським громадам в окремих ви-

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

падках: а) „особо неблагопріятних условій земельнаго обезпеченія“ громади, б) малого розміру участка землї, в) щоб усунути черезполосицю, г) коли громада схоче подїлити ся своєю надїльною і купленою землею і вийти на хутори. Продаж повинна була провадитись на підставі вироблених мінїстерством тимчасових норм, які приблизно були в 3 рази більше, ніж „указні“ наділи 1861 р.

Після сих циркулярів закипіла робота майже на всїм просторі Европ. Росії. Члени комісій взяли пляни маєтностей, набутих банком, і почали міряти, дїлити і викроювати хутори і дрібні участки; робило ся все отсе без жадної знайомости з місцевістю, з її умовами; через се хутори вийшли там, де немає води, або на вигонах, де не можна завести города, садка то що. Про дїяльність комісій в сей час було друковано багато звісток з ріжних ґубернїй, які малюють з ріжних сторон сю дїяльність. Не звертали уваги комісії і на те, як ставило ся селянство до хуторів та відрубів. Селянам потрібна земля, а через те байдуже, бажають вони чи ні, але вони повинні будуть приняти умови уряду і сїсти на відруби, так думали офіціяльні „землеустроїтелї“. А між тим селяне зразу ворожо стали до нового „землеустройства“; в Самарській ґуб. селяне уперто відмовили ся купувати відрубні участки, а ті, що взяли, вертали назад; селяне Московської ґубернії, як пише кореспондент „Рѣчи“ (22/VII 1907), „глядѣли на процессъ работы (нарізку участків) не только съ строгою подозрительностью, но и съ явною опаскою: кому достанется земля?“ В Тульській ґуб. селяне поки що іронїчно-благодушно відносять ся до роботи комісій, пише кор. „Товарища“ (№ 385): „пусть, пусть размѣряютъ да вбиваютъ столбы; все таки, кое кому изъ нашего брата заработокъ... Весною выкапывать столбы будутъ — опять заработокъ“. Хутори вважають „ловушкой“; не вірять чиновникам, що на хутори переведуть Українців: „Никто сюда не пойдетъ. Хохлы тоже люди, и имъ на такихъ участкахъ жить нельзя. Да и не пойдуть они на чужую землю. Если мы, крестьяне, станемъ другъ у друга землю перебивать, то всѣ пропадемъ“. Щоб примусити селян брати участки, комісії навіть пускали на землю ходоків з инших місцевостей, а також виряжали на „казенный счетъ“ депутації в ті ґубернії, де є хутори, щоб подивили ся і заохотили своїх сїдати на хутори (див. „Товарищъ“ № 418, статя гр. П. Толстого). В тих місцях, де „землеустроїтелї“ були дуже строгі, а селяне уперті, нарізані хутори прямо продавали ся ріжним чужестороннїм людям, крамарям та різникам, як стало ся, напр., в Казанській ґуб.

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

При таких умовах провадило ся в минулім році наділенне безземельних і малоземельних селян землею. Не дивно було, що в тих колах громадянства, які небайдужі були до будучности, які щиро боліли душею за кращу долю селянства, зявила ся боязнь перед таким знищенем для безземельного люду кількох міліонів землі. Сю боязнь ще збільшували звістки реакційних ґазет про ліквідацію в протязі літа й осени 10 міліонного земельного фонду. Нині маємо вже офіціяльні відомости про результати земельної ліквідації 1907 р., з яких можна бачити, наскілько і в чім справдили ся надії одних і боязнь других. Земельний фонд земельного банку (куплена, удільна і взята за довг банку земля) на початок діяльности тимчасових віддїлів ради селянського банку, себто на 1 липня 1907 р. в 34 ґубернїях складав ся з *2.360.109 дес.* З сієї кількости.

	Всього:	В тім числі до продажи		
		Хуторами і в одруб.	товариствам	селянськ. громадам.
Підготовлено було до продажи	1.002.330 д. (42,5%)	591.589 д.	403.088 дес.	
Запродано . .	627.916 д.	283.180 д. (46%)	260,517 д. (41%)	84,219 д. (13%)
Виконано всї формальности. .	403.292 д.	115.098 д. (28%)	278.194 д. (72%)	

Фактично перейшло до селян землї . . . . 11.388 д. або 1% приготовленої для продажи землї [1]).

І так, не дивлячись на циркуляри, інструкції, ріжні тимчасові додаткові комітети, і инш. урядові засоби, з 2½ міл. земельного фонду (а не 10 міліон.) було заготовлено для продажи (поділено на хутори, відруби і т. и.) всього 42,5%, менше половини, а дійсно спродано тілько 16% земельного фонду, тай то спродано не так, як того бажав уряд. Справді, урядова проґрама продажи землї тілько окремим селянам хуторами та відрубними участками не була виконана, розуміють ся через незалежні від бюрократичних комісій причини: купчі взято на 473,292 дес., з них продано хуторами і відрубами, тобто окремим селянам тілько 115 тис., або 28%, а товариствам і селянським громадам 72%. Взагалї продаж на-

[1]) Торгово-Промышл. газета № 23 1908 р.

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мальованих комісіями хуторів та відрубів йшла зовсім мляво: заготовлено було для продажи 591 тис. дес., а спродано тілько 115 тис., або 25%, між тим як для продажи товариствам і селянським громадам було заготовлено 403 тис. дес., а спродано — 278 тис. дес., або 69%. Важне значіннє має, наскілько банк і ліквідаційні комісії при продажи землї додержують головну мету програми — допомагати землею безземельним та малоземельним селянам. Певних відомостей про се не маємо; по загальним офіціяльним відомостям, між покупцями 403 тис. дес. землї було 30%, що мали землї менш, як 1 дес. на двір, і 52% таких, що мали менш 3 дес. на двір. Але сим відомостям не можна дати віри через те, що тут не поділено продавців по категоріям, тобто, скілько з них купили окремими участками, скілько як члени товариств або громад. Треба мати на увазї, що категорія безземельних покупців окремих участків, або і в товариствах показує більше на достаток таких покупців, а не на бідність: се здебільшого члени дворів, що вже давно втратили свою землю, але ріжними иншими шляхами здобули чималий достаток. В сій же категорії чимало є членів заможніх і дужих дворів, що штучно виділили ся за для того, щоб добути землї. Коли згадаємо, що банк завжди і в попереднїх роках і тепер дає перевагу більш заможнїм покупцям, одиноким і товариствам, перед селянською голотою, яка в більшости купує тілько цїлими громадами, то для нас буде ясно, що сї 82% безземельних та малоземельних покупців зовсім не можуть характеризувати дійсности.

Мета офіціяльної аґрарної програми — утвореннє кляси дрібної селянської буржуазії, що провадила ся банком через продаж землї переважно окремими участками і поодиноким покупцям-селянам, не була осягнена, як ми бачили, навіть в тих межах, в яких була можлива. Але, крім банкової дїяльности, в руках уряду був ще инший засіб розбити громадську солїдарність селян і дати вихід буржуазному сїльському елєментови, — се закон про вихід з громади (общины), який дав право членам громади виділяти свої участки з загально-громадської землї, а також тїсно звязаний з сим законом — закон про заклад надільної землї у селянськім банку. На підставі першого закону, кожний селянин мав право вимагати від громади, щоб йому було виділено стілько землї, скілько її за ним значить ся по останньому громадському переділу; коли-ж громада відмовить йому сього, то він має право скаржити ся земському начальникови, і той своєю властю робить постанову про виділ; постанови як громадська, так земського

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

начальника затверджують ся повітовим зїздом. Другий закон давав право таким виділеним селянам, коли-б вони забажали прикупити землї у банка або через банк, заставити свою надільну землю і взяти під неї гроші. Сї закони цїлком справедливо названі пресою „революційними“; вони зовсїм скасовують т. зв. „общинне“ право володїння землею і невідчуженість надільної землї; мало того, сї закони в кінець змінюють всї попередні урядові погляди, урядову полїтику що до „общини“, селянського побуту і селянського володїння землею. Не вдаючись у критику сих законів, постараємо ся дати картину того, як сї закони провадили ся в дійснім життю, розуміеть ся, о скілько можливо се зробити на підставі приватних і офіціяльних відомостей. Майже й до сього часу закон 9 падолиста про виділ з „общини“ мало відомий більшости селян; тілько менша частина селянства, заможнї та свідомі селяне знають про нього. Через те перші звістки з села про виділ з „общини“ говорять тілько про заходи де яких селян — багатирів, щоб виділити свої пайки з громадської землї; иноді „мир“ добровільно, не тямлячи добре значіння закону, виділяє їх. Але чим далї, тим більше селяне починають розуміти все те лихо для їх звиклих форм володїння землею, яке несе з собою новий закон; тодї вони починають боротьбу з тими селянами, що хотять виділити ся, відмовляють їм у своїх приговорах і навіть загрожують всякими небезпеками. На бік заінтересованих у виділї стає адмінїстрація — земські начальники — і починаєть ся боротьба общини-громади з богатирями-односельцями і адмінїстрацією, боротьба уперта, завзята, яка иноді (були вже випадки) кінчала ся пролитєм крови. В таких рисах малюють дійсність ґазетні звістки з ріжних ґуберній. З Вологодської ґуб. пишуть до ґаз „Сѣверъ“: „выдѣловъ изъ общины у насъ пока не было ни одного. Но крестьяне „кулачки“ къ укрѣпленію земли въ частную собственность относятся очень сочувственно и многіе изъ нихъ мечтаютъ о выдѣлѣ изъ общины, но свою мечту они не приводятъ въ исполненіе, во первыхъ, благодаря тому, что не знаютъ увѣренно, по какому руслу потечетъ крестьянская жизнь... а во вторыхъ, они знаютъ, что малоземельные крестьяне въ данное время выдѣлу изъ общины станутъ противиться...“ („Столичная почта“ № 238 — 15/II 1908). В Нижегородській ґуб. був такий випадок (в дер. Лянунові): селянин-багатій просив свою громаду виділити 33 участки землї, якою він володів, але громада йому відмовила: тодї він поскаржив ся земському начальникови, і той його виділив, а зїзд

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

повітовий затвердив виділ („Стол. почта“ № 218 1908 р.). З дер. Загорниці Псковської ґуб. пишуть, що там переділів землї не було з 1861 р.; тілько т. зв. виморочні наділи або вільні пайки переходили в запасний фонд, з якого наділяли малоземельних у тимчасове володіннє. Після закону 9 падолиста селяне, які володіли великими наділами, почали вимагати виділу; їм пощастило добути приговор про виділ, підписаний з 33 хазяїв — 28, які не добре розуміли значіннє нового закону. Приговор подано на затвердженнє повітового зїзду, але селяне вже почули лихо і відмовляють ся від підписів („Стол. почта“ № 243 1908). З Вологодської ґуб. пишуть, що довгий час новий закон не мав прихильників серед селян. В останнї часи земський начальник на волостнім сходї вів аґітацію за виділ з общини, доказуючи „всѣ преимущества хуторного хозяйства“, але селяне відмовились дїлити ся. „Землї не прибавить ся, казали вони, а громада буде гнївати ся“. 3—4 багатирі з селян подали таки заяву про виділ, а коли громада відмовила, вдали ся за помічю до земського („Стол. почта“ № 242). З Самарської ґуб. пишуть, що закон 9 падолиста „породилъ рознь между крестьянами и нарушилъ ту общественную справедливость, которая существовала въ общинѣ въ формѣ передѣловъ всей земли“. В с. Чувашським-Колмаюрі на 290 ревизських душ лїчить ся 1740 дес. землї; зараз 98 хазяїв володіє 230 ревиз. пайками, тоб-то 1380 дес., а решта 142 хазяїна володіє 60 пайками, або 360 дес. В осени минулого року деякі малоземельні селяне підняли голос за новий переділ громадської землї по „наличнымъ душамъ“; на сходї підняла ся суперечка з багатїями, що не хотїли дїлити, і вона трохи не закінчила ся бійкою. Після того багатії підняли питаннє про виділ їх з общини, але дїло ще не скінчило ся і відкладено на весну („Стол. почта“ № 242 1908). Як поділило ся селянство після закону 9 падолиста, видно з такої кореспонденції з Вологодської ґуб. Ріжні ґрупи селянства у Грязовецькім пов. не однаково ставили ся до нового закону; більшість селян ворожо ставить ся до його; прихильників він знайшов переважно поміж кулаками-глитаями. За ними йдуть слабосильні селяне, пяниці, взагалї нехазяїновиті; тепер їм вільна воля виділити, продати за безцінок наділи, гроші пропити, а сїмю пустити жебрачити. Третя катеґорія прихильників виділу — се селяне, які боять ся, що новий переділ землї по „наличнымъ душамъ“ зменшить їх пайки; нарештї четверта катеґорія — се селяне, що давно вже порвали звязи з селом — ріжні промисловцї, крамарі, служащі, які бажають виділи-

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ти і зараз продати свою землю, або заставити у банку („Стол. почта“ № 238). До чого доходять змагання ріжних категорій селян на ґрунті закону 9 надолиста показує сумний випадок в с. Підберезї, Казанської ґуб. 12 селян почали вимагати, щоб громада виділила їм ту землю, якою вони володіють з останнього переділу, що був 10 років перед тим. Громада відмовила їм, тоді вони вдали ся до земського, який на сході 9—10 сїчня став говорити за виділ 12 селян. Сход не згодив ся; визвали справника і 30 стражників, які арештували 4 селян. Тоді селяни вдарили у дзвін, кинули ся на стражників, а сї почали стріляти. Більше 10 селян убито й поранено; справника покалїчено, а стражників селяне вигнали з села. Потім почало ся слїдство, труси й арешти („Стол. почта“ № 222 і 249 — 1908 р.). Таким робом, як бачимо, першими наслїдками нових законів про селянське землеустройство були — подїленнє селян на дві головні категорії: звичайних „общинників“, що цупко тримають ся звиклої форми землеволодїння, і селян-богатирів, що володіють великими наділами, і, користуючись своїм правом, бажають виділити свою землю в такій кількости, в якій володіють, дякуючи чисто випадковим обставинам. Ся остання категорія і є той крїпкий „классъ мелкихъ земельныхъ собственниковъ“, в якім правительство бачить свою підпору на селї і для якого власне й провадить ся аґрарна реформа. На прикінцї, подамо де кілька цифрових даних про вихід з общини, оговоривши, що таких даних дуже мало, щоб на підставі їх можна зробити якісь висновки. Майже єдиною, на скільки знаємо, кореспонденцією з цифровими даними про вихід з общини — була докладна кореспонд. з Катеринославщини у „Приднѣпровскомъ краѣ“, цїкава як по свойому змісту, так і через те, що подана з однієї з наших ґубернїй. Кореспондент, подаючи цифрові дані, звертає увагу на кількість добровільних виділів за згодою громади і адмінїстративних, через земських начальників. Ось сї цифри:

Катеринославськ. ґуб. повіти:	Подано заяв. про виділи: Через громаду.	Чер. зем. нач.	Затверджено повітов. зїзд. заяв: Через громаду.	Чер. зем. нач.	Скільки землї виділено.	Всього на ділної землї в повітї.
1. Катеринославський	89	504	88	372	2827 д.	258.110 дес.
2. Новомосковський .	112	682	86	376	2275 „	244.777 „
3. Павлоградський .	546	1405	475	969	9534 „	279.004 „
4. Верхнеднїпровський	72	859	29	574	3852 „	191.797 „
5. Бахмутський . .	78	354	78(?)	255	1579 „	324.241 „

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

6. Славяносербський .	9	461	9	189	758 „	164.053 „
7. Александровський .	119	1823	63	1156	9885 „	352.845 „
8. Маріупольський .	68	1182	67	956	11503 „	601.322 „
Всього .	1093	7270	817	4847	42213 д.	2.416.160 д.
	8363		5664		(1,75%)	

Офіціяльних відомостей спеціяльно про виділ з общини окремих селян не маємо; за те маємо де які цифри про загальні переміни давніх форм селянського користування землею в звязку з законом 9 падолиста 1906 р. і діяльностю селянського банку. Так, як пише „Торгово-Промышленная“ ґазета (№ 23 — 1908 р.), 1) 90.318 домохазяїв подали заяву про поділ „общинной“ землї між окремими селами та частинами сел; 2) 2.596 домохозяїв заявили про виселеннє на „селища“ (выселки); 3) 5.898 домох. заявили про виділ участків громадської землї до одного місця, і, нарештї, 4) 70.227 домохазяїв подали заяву про виділ хуторів та відрубів. Остання цифра найбільше підходить до категорії селян, що взагалї бажають виділити свої наділи і записати їх на себе. В порівняні до загальної маси селянства подані цифри являють ся незвичайно малою кількостю, аби на підставі них можна було щось сказати, але вони показують, що одностайність селянства, його інтересів, його недавнє пориваннє до загального забезпеченя землею усїх трудящих — порушені і більш всього людьми, що вийшли з самого ж селянства.

Подані відомости про те, як провадить ся правительственна аґрарна проґрама на місцях, по селах і деревнях Европейської Росії, не можна признати досить повними для більш-менш певних пророкувань про будучність всїєї реформи та про її наслїдки. Реформа ще тілько почала ся, а росийське життє, багате за останнї часи усякими несподіванками, може повернути або перетворити всї заходи офіціяльних „землеустроїтелїв“ так, як того нїхто не знає. Тим часом вже й тепер, констатуючи ті чи инші факти діяльности „землеустроїтельних“ орґанів, або характеризуючи ту чи иншу сторону урядових завдань, можна зазначити, в якім напрямку, принаймнї в близші часи, піде селянське життє, які переміни в нїм назрівають, або вже назріли і дїють ся, і які наслїдки, з огляду на се, буде мати урядова реформа. Ми бачили, що переселення, яким з гарячу правительство думало задовольнити загальне ба-

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жанне селянства — мати землю, викреслено урядом з числа проґрамових засобів на якийсь час (думаємо на довгий) через повну нездатність сього способу. Ми бачили також і те, що результати найголовнїйшої частини аґрарної проґрами — наділеня селян землею через крестянський банк за 2 роки були дуже й дуже незначні, що навіть банк не міг зібрати й того 10 мілїон. земельного фонду, який на пів офіціяльні орґани преси вважали вже готовим, що й зібраної землї $2^1/_2$ міл. дес. банк не міг розпродати. Такі результати дїяльности банку говорять за те, що в будучности дїяльність його, вважаючи на обставини часу, знову вступить в свої попереднї рямки звичайної дїяльности, що матиме на метї більше допомогати дворянам-дїдичам збувати свою землю, нїж наділяти малоземельних та безземельних селян землею. Далеко більше значіннє для селян має і буде мати закон про видїл з общини, надто поруч з дїяльностю банка, з його пориваннями давати перевагу заможньому селянству, та з плянами хуторного хазяйства. Закон 9 падолиста 1906 р. має велике значіннє; його наслїдки вже видні і по ним можна гадати про будуче. Шід впливом аґітаційної дїяльности „землеустроїтельних“ комісій та земських начальників, в селї починаєть ся розщіплюваннє одностайного попереду селянства; починають виділяти ся селянські земельні аристократи, дрібна земельна буржуазія, з своїми власними інтересами, власними ідеалами, більш-менш ворожими і протилежними інтересам решти громадянства, яка поки що міцно тримаєть ся давнїх звичаїв, свого великого і справедливого в їх очах „мира“ громади. На ґрунтї протилежности інтересів обох катеґорій селян зростає ворожнеча і боротьба. Але не трудно уявити собі, як далї, з протягом часу, новий кляс дрібноземельної буржуазії буде міцнїти, вбірати ся в силу під опікою правительства, як діференція селянських елєментів буде йти далї й далї і як, зрештою, сучасне село поділить ся на дві кляси — земельної буржуазії і безземельного пролетаріяту. Як і в протязї якого часу так станеть ся, се инше питаннє, але зараз є всї ознаки на те, що сей процес на селї вже почав ся. З утвореннєм кляси дрібноземельної сельської буржуазії закінчить ся урядова аґрарна реформа, бо вона досягне своєї мети. Питаннє тілько в тім, чи здїйснять ся надії, які покладає правительство на сю клясу?

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОЛЕКСА ІВАНЧУК.

Смерть.

Стефан Юркевич, студент фільозофії, пробудив ся з довгого, горячкового сну. Піднїс тяжку голову й здивований розглядав ся довкола. Ранїшнє сонце освітило шпитальну кімнату і йому видало ся, що за вікном уже розгостила ся весна.

— Добродію, може ви знаєте котрого вже нині? спитав він хорого, що лежав на сусїднїм ліжку.

Хорий не відповідав; він дивив ся перед себе мутним, непорушним поглядом. Чорне, буйне волосє окружало його голову і розложило ся широко по подушці.

По хвилї він глухо закашляв і глянув запалими очима на Юркевича. Короткий той погляд очий з великими білками й посинїлими повіками, зі сумними блискучими зїницями вразив Юркевича і він приляг мовчки до подушки.

Його думки були ще непевні й неясні та в цїлім тїлї чув обезсиленє. Голова була немов роздвоєна, у ушах безнастанно шуміло, в горлї якась погань, а в душі пригнобленє.

— Що дїє ся зі мною? — А що дїяло ся? — запитав якийсь внутрішнїй голос.

Зачав пригадувати.

Нічю йдуть нераз хмари за хмарами скорою ходою. Вони сунуть ся низько над землею, їх поверхня темна — лише береги від сторони місяця ясні, наче позолочені.

Такі темні своїм змістом були ті спомини, що виринали тепер безладно в його душі — виринали й пропадали позолочені промінями краси, прихильности й любови, що посилав їх образ дорогої женщини...

Він не бачить уже за вікном шпитальної кімнати ясного дня ранньої весни — перед ним стоїть стать женщини, повна чутя, краси й любови.

З поза старих лип, присипаних снїгом, він бачить ярко освітлені вікна білого дому, чує веселий спів веселих людий, але його очи раді би дивити ся лише на ту стать, що так лагідно й любо голубить його душу.

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мчать сани, дзвонить дзвіночок, сонце освітило безмежні лани снігу, — а його думки вперто кружляють лише коло неї, його очи раді би бачити лиш її одну. Нараз образи, що виринали в його уяві, зачали зливати ся, ломити ся й пропадати. Ним заволодів настрій, який обіймає хорих людий безпосередно перед сном, а в якім думка перестає працювати, змисли не переймають вражінь, лише серце стискає німе чутє трівоги.

По хвилї примкнув повіки й заснув.

Пробудив ся вже пізним вечером. Почував себе сильнїйшим і всміхнув ся в почутю тихого внутрішнього вдоволеня. Коло девятої години ввійшла до кімнати монахиня і принесла йому склянку холодного молока. Він жадно випорожнив склянку і просив ще. Монахиня всміхнула ся і відмовила таким лагідним і ласкавим тоном, що та відмова його цїлком не вразила, хоча весь орґанізм допоминав ся їди. І погляд її великих лагідних очий і тон бесїди нагадали йому й викликали в його уяві знов той любий жіночий образ, що зявив ся перед ним рано зараз по пробужденю.

Тишину в хатї переривав від часу до часу лише тяжкий стогін і маяченя хорого, що спав на сусїднїм ліжку, або кімнатний сторож, Фердинанд, кляв когось голосно крізь сон.

На Юркевича не находив сон і він чув ясно, що не засне скоро. Його душу обіймили знов образи і спомини останнїх подій його житя. Найрадше його гадки звертають ся до тої ярко освітленої салї, повної молодїжи, співу, музики та весїльних тостів. Се справляють весїллє сестри його судженої. За рік, найдальше за два і він буде обходити в тих самих кімнатах подібне свято свого житя. І він бачить свою неоцїненну Анну. Бачить з яким тріумфом іде вона поміж гостий, з яким добрим, любим поглядом підходить до нього. Крім неї нїхто не тріумфує в тій хатї — навіть пара молодих нї. Своєю волею, добротою, любовю поборола вона всї перепони, поборола упір самолюбної родини і довела до того, що в день шлюбу старшої сестри всї вже згодили ся поневолї на їх заручини.

— Ах, кілько здобутого щастя! — шепочуть його уста.

Мимо найбільших зусиль він не в силї пригадати собі, що говорив з нею в ту нїч. Тямить лише її тріумфальні слова: Коли хочеш в житю бути щирим і справедливим, будь пере-

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дівсїм таким супроти себе самого. Щоб догодити иншим, не ставай нїколи супроти себе самого, бо зломиш свою щирість, доброту й волю та підеш дорогою упідленя і нещирости...

Її слова він тямить мов вивчений на память стих, одначе все, про що сам говорив — уже забув. Тямить лише, що в тім знатнім домі, окружений перший раз в житю наркотиками веселої забави, чув того вечера на кождім кроці несмілість — навіть в товаристві тої, котру любив вже від ряду лїт.

На зорях він виїхав; мусїв виїхати й лишити Анну з її радістю й веселим окруженєм. Їхав на похорон брата, учителя в сусїднїм повітї, що помер заражений тифом, який десяткував від осени населенє того повіту. Йому радили не їхати, одначе він поїхав, бо був тепер для родини брата всїм тим, чим довгий ряд лїт був брат для нього: товаришем, опікуном, приятелем і підпорою.

Ранок був морозний. За містом, коли виїхали на нерівні підгірські поля, повіяв із гір просто в лице острий вітер. Сходило сонце; повінь червоного світла впала на високі, нерівні карпатські верхи на горизонтї і освітила їх своїм мертвим, зимним промінєм. Поволи сходило те світло з гір та обливало пурпурою море снїгу по сїм і по тім боцї дороги. В тім океанї снїгу нїде анї слїду житя — все мертве, прикрите тяжкою білою плахтою.

Чим далї вітер втихав і все обіймала тиша зимового поля; лише дзвінок при дишли губить в тій тиші свої монотонні звуки.

Стефан був зворушений і його серце сильно било ся Він немов чув коло себе присутність Анни, її слова й дотик її руки, а в хвилях дрімоти чув, як вона кликала його імя. Той клич розходив ся по цїлім тїлї і він підносив повіки. Довкола було тихо, холодно й біло.

З похорону мало що тямить; був прибитий, роздразнений приглушений болєм осиротїлої родини, що стояла безрадна над гробом батька, немов над берегом бездонної пропасти.

Все забув. Затямив добре лиш одні слова, наче рефрен понурої пісні: „Осипе, тату! Осипе, тату!“

Вони стиснули кліщами його серце, заступили всї подробиці похорону, з поворотом до дому линули за ним мертвими полями.

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З Анною бачив ся по похороні лише раз. Побачити її більше ще не мав нагоди. По повороті до дому перевів у друге дезінфекцію свого тїла, перебрав ся в чисте білє і ляг до ліжка з тим, що на другий день побачить ся з нею. В той день не міг піти вже до неї, бо чув у цїлім тїлї прикру анормальність; був сильно змучений, роздразнений і знеохочений на все. На їду дивив ся з обридженєм, а нічю спав лихо. Сни мав неспокійні, тяжкі, фантастичні — але їх змісту не тямив.

Рано по пробудженю чув тягар на цїлім тїлї; болїла голова, болїли ноги, руки й груди й дрож пробігала по тїлї. Перед полуднем хотїв зібрати ся і відвідати Анну — та сила волї лишила його. Все стало для нього байдуже, нїчого не було наглого й доконечного.

— Треба відпочати. Піду завтра, шептав спаленими устами.

А час летїв скоро. Його мозок обсїдали недокінчені гадки, туманні образи, фраґменти вивчених колись стихів — і все те мучило його, дразнило й під вечір він став нетерпеливити ся. Дур опанував його мозок, він почував себе пяним, а спрага росла й росла.

В кінцї перейшла по його свідомости страшна гадка, болючий здогад і полишили в цїлім орґанїзмі перестрах. Під ніч почав тратити поволи сьвідомість, одначе післав ще по лїкаря.

Лїкарь лиш раз глянув і записав хіну.

По видходї лїкаря він успокоїв ся трохи й написав до Анни пару слів.

„Найдорожша — писав — я хорий, але подужаю напевно. За пару днїв буду в тебе, і цїлувати буду твою гарну білу ручку. Не жури ся, найдорожша, слабість не важна“.

Письмо вислав на почту ще того вечора.

Було вже пізно, коли його пробудив шепіт за стїною. З початку не розумів нїчого; відріжняв лише часто слова своєї господинї: „Не можна, небезпечно“. Нараз в тім шепотї пізнав ще й голос Анни. Раптовий стогін вирвав ся з його грудий і в переполосї він крикнув тихим, ослабленим голосом: „Не йди, не йди!“

Та миттю вітворили ся двері й заки він був в силї повторити той розказ і просьбу заразом, Анна вже була коло

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

його постелї, сїла при його боцї, стискала судорожно його руки й притиснула холодні губи до його розпаленого чола.

Його воля була зломана. Ловив жадно її придавлені звуки, ловив холодні подуви холодного воздуху, які принесла вона з собою в хату й хоча шептав без впину: „іди геть, іди геть“ — обняв її шию. Вона плакала.

По хвилї відійшла від нього і скинула капелюх і пальто. Він дивив ся на те і йому вже було про все байдуже; навіть бояв ся, щоби, вона не відійшла від нього зараз. Почув спрагу й вона подала йому води. Пізнїйше переняла з рук господинї лїки і подала йому зажити.

Він усміхнув ся до неї, простягнув руку, почав щось говорити — та урвав на кількох недоладних словах і по хвилї заснув.

Коли піднїс повіки, в хатї вже світило ся і було тихо наче в гробі. Лямпа прислонена зеленою умброю, стояла на землї при софі. На софі, непорушно наче статуя сидїла Анна. Виглядала блїдо і Юркевичови видало ся, що вона дрімає. Та коли вдивив ся в неї, вона немов під впливом маґнетичної сили повільно підняла повіки, встала й тихо підійшла до нього. Анї вона анї він не заговорили до себе. Бачив, що вона була перепуджена, роздразнена, що їй збирало ся на плач.

Поглянула на годинник, подала йому лїки та тихо мов тїнь почала ходити по кімнатї й спаковувати до валїзки деякі його річи. Юркевич не питав, на що. Туман обіймав його голову що раз міцнїйше і хороблива мелянхолїя тяжким тягаром налягала на груди й нерви. Щоб звільнити ся від нього, йому бачило ся, що треба б заридати, та не було слїз.

Коли вибила сема година, Анна подала йому вбраннє і просила, щоб одяг ся, бо зараз приїде віз і забере його до шпиталю.

— Так розпорядив лїкарь і господиня — казала вона й плакала, притуливши ся до його грудий.

Він шептав: добре!

А чуючи як вохкі сльози обливали його груди, питав себе безнастанно: Чому я не в силї так заплакати?

Що потім було — не знає вже нїчого.

Минув тиждень; він перший раз підвів ся з лїжка і з тихою радістю перейшов ся по кімнатї. Була неділя. За

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вікном чув тихші й сильнїйші голоси церковних дзвонів і придушений гуркіт колїс. Сонце наповняло шпитальне подвірє й кімнату ясним світлом, а його серце вдоволенєм і любовю до житя.

Він підійшов до Фердинанда й просив, аби принїс йому листовий папір і чорнило. По хвилї сидїв уже коло свого кастлика й дріжучою рукою писав до Анни. Писав повільно, нерівним почерком і не богато. Донїс про поворот до здоровля, про радість з житя, про нетерпливість, з якою очікуватиме на стрічу з нею.

Та коли вислав лист, його став проникати якийсь незрозумілий несупокій. Він ляг до ліжка, а несупокій ріс і ріс. Слїдуючого дня він пробудив ся з тим самим несупокоєм і з нервовою нетерплячкою очікував аж до вечера відповіди на свій лист. Третього дня очікував цїлий день і цїлу ніч, а четвертого дня, не одержавши відповіди, написав друге. Минув тиждень від висилки першого листу — відповіди не було. Була знов неділя. Так само дзвонили дзвони, так само світило сонце, а по шпитальнїм подвірю так само стїкав рівчаками стоплений снїг, як тиждень тому назад.

Непевною ходою ходив по кімнатї і його очікуванє, нетерпливість, непевність переходили в розпуку.

— Ах, коби я мав бодай тут перед ким виговорити ся, звірити ся, порадити ся — а тут нїкого, нїкого!

Йому на гадку прийшла та струнка лагідна сестра милосердя, похожа в погляді на Анну.

— Нї, вона мабуть не зрозуміє нїчого!.. і йому ще тяжше й тїснїйше стало в шпитальнїй тюрмі.

До вечера ще надіяв ся, що одержить листа, вечером стратив останки надій.

Його хорий сусїд лежав того дня в повнїм вичерпаню сил і в найвисшій горячцї. Лїкарь і монахиня були приготовані на все найгірше, входили часто до кімнати, піклували ся хорим, обнижували горячку й відповідними лїками зміцнювали ослаблене серце.

Коли монахиня завважила на лицї Юркевича пригнобленє, приступила до нього й казала:

— Те саме було з вами і ви живете. На Бога надія, що й він ще буде жити...

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Юркевичови було в ту хвилю байдуже, чи хорий буде жити чи ні. Ввійшов до хати священник, скоренько прочитав над хорим молитву, запричащав його і вийшов з кімнати, полишаючи в ній запах церковних риз.

Збудив його над ранок збільшений рух в кімнаті. Але в голові чув порожнечу, а повіки були такі тяжкі, що немав найменшої охоти слідити за причиною того руху. Був ослаблений і хотів ще спати. Нараз до його уха доніс ся тихий монотонний шепіт молитви. Підвів й глянув у той бік. Коло сусіднього ліжка клячала монахиня та читала ледви чутним, лагідним шепотом з чорної золоченої книги.

Заспаний, з байдужим виглядом лиця стояв оподалік Фердинанд і шептав до другого сторожа, що стояв коло нього:

— Ніхто ще так тихо й супокійно не вмирав у сій кімнаті...

Юркевич вдивив ся на сусідне ліжко. Там лежало мертве тіло з видовженими худими рисами лиця, окруженого чорним буйним волосєм. З поза розстібненої сорочки виглядали мохнаті груди й ребра та видовжена шия.

— Ага! — простогнав стиха Юркевич і дрож перейшла по його тілі. І зо мною так могло бути. Ну, і щож? Та тут знов затремтів увесь, нагадавши про Анну.

— Ні, ні, я хочу жити, хочу зазнати житєвої радости. Я здоров і швидко прийду до сили!

Сторожі з поспіхом винесли з кімнати трупа з ліжком. Стефан заспокоїв ся. Та коли при відході монахиня глянула на нього своїм ласкавим сумним полядом, він заридав і тряс ся ридаючи немов у лихорадці. Сам не розумів, чому плаче. Йому було так тяжко і він мусів плакати.

Не надіяв ся вже листа та мало думав про Анну. Якісь хоробливі фантазії опановували його мозок. Чув себе самітним і опущеним, чув, що тоне в глубокій-глубокій воді, то знов літав у повітрю, легкий як перо, і не знаходив собі пристанівку. А хтось немов роздягав його з усего земного; і одні за одними кидав на землю всі житєві радощі, принади, спомини, все що було йому любе і що було прикре в житю. І аж тепер чув себе свобідним!

Коли прокинув ся в ранці, усміхнув ся весело. Немов на світ народив ся. Аж тепер почув, що його слабість ми-

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нула. Кров весело грала в жилах і не шалїла як доси. Шуму в вухах не було. Воля енергічно заворушила ся. До дому! До житя! До неї!

При вечері сказав сестрі милосердя, що хотів би завтра вийти.

— Не можна ще, ви занадто ослаблені — відповіла.

— А менї б дуже бажало ся побачити ся з одною особою.

— Щож, напишіть їй, щоб відвідала вас, се буде найпростїйше.

— Писав уже два рази, та не маю відповіди.

— Може виїхала куди. Напишіть іще раз.

Юркевич написав кореспондентку до Анни просячи її відвідати його в шпиталю.

Другого дня ждав нетерпливо десятої, о якій приходить почта до шпиталю. Може напише, а може й сама прийде? У нього стукало серце, як при першім баченю з нею; він силкував ся бути веселим, та дивував ся, чого се щось мов кліщами давить його за серце.

Піт виступив йому на чоло і не роздягаючи ся, ляг він на ліжко та дивив ся на двері.

Війшов Фердинанд і подав йому лист. Лист був запечатаний в грубу велику куверту і заадресований чужим для нього почерком. З дрожю на тїлї роздер куверту. Коли виймав письмо — таємний, майже незамітний, але безмежно прикрий стук торкнув його серце.

Він розвернув письмо: се був великий плякат, з широкими чорними берегами, від якого заносило ще запахом свіжої друкарської фарби.

Переляк застив на його лиці; сидів непорушно наче статуя, лиш очи бігали нервово, відчитуючи задруковані рядки.

Під великим хрестом стояло:

„Анна Боярська, дочка совітника суду, упокоїла ся“...

Дальші слова зарябіли й забігали йому перед очима, він страшенно поблїд, ухопив ся за груди і повалив ся на постїль без духа.

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ.

Польська народова демократія.

(Далї) *).

IV.

Пізнавши зверхню історію народової демократії, подамо тепер в загальних рисах образ її ідейного обличя. Одначе мусимо зазначити з гори, що той образ не буде одноцїльний, бо ідейне обличє народової демократії таке невловиме, таке змінне, нинїшнє таке неподібне до вчорашнього, що можна дати тільки фраґменти, причинки до характеристики ідейного обличя народової демократії, а не його суцїльний образ.

Як ми вже зазначили, варшавський „Głos“, те леґальне огнище того патріотичного руху, від якого народова демократія виводить свій початок, мав характер патріотично-народницько-соціялїстичний.

Стоячи на соціялїстичнім становищі, „Głos“ вказував на клясові антаґонїзми, доказував, що годї рівномірно підпирати розвиток усїх суспільних кляс і ставав у боротьбі інтересів окремих суспільних кляс рішучо на бік народу [1]). Була се перша польська леґальна ґазета в Королївстві, що сміло і отверто боронила інтересів робучого народу, виступала проти надужить капіталїстів і навіть особисто плямувала тих з-поміж них, що занадто ярко угнетали робітників. Соціялїзм „Głos-у“ ріжнив ся від марксістського соціялїзму тим, що коли марксізм клясою, на яку може оперти ся соціялїзм, вважає тільки пролетаріят в чистім розуміню сього слова, то „Głos“ тою клясою вважав усїх тих, що живуть з власної праці, без огляду на те, чи вони мають приватну власність на способи продукції чи нї, в першій мірі селянську масу, стоячи таким чином на тім становищі, на якім стояли росийські народники і на якім стоять теперішні росийські соціялїсти-революціонери. В полеміці, яку „Głos“ вів з марксістами, що виступали проти нього в „Prawd-ї“ і таки в нїм самім, вживав він проти марксізму менше-більше таких арґументів, з якими опісля виступив Бернштайн.

*) Див. кн. III. „Л.-Н. Вістника“.

[1]) Для яснїйшого розуміня зазначу, що вживати-му такої термінольоґії: „narod“, „narodowy“ — „нація“, „національний“; „lud“, „ludowy“ — „народ“, „народнїй“.

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Стоячи на народницькім становищі, „Głos“ виступив з прінціпом „признаня народу найголовнійшим елєментом національного орґанізму“, елєментом, який має „власну релїґію, власну моральність, власну полїтику, власну науку, одним словом — власну культуру“; з прінціпом „підпорядкованя інтересів окремих верств інтересам народу“, або, иншими словами, признаня інтересів народу, і тільки інтересів народу, загально-національними інтересами. В імя тих інтересів народу „Głos“ виступав остро проти „самозванних претензій“ тих, що хотїли би правити народом „в імя тисячолїтньої культури і традиції“, бо „ідеали тої традиції і форми тої культури чужі більшости нації“, бо „історична минувшість Польщі вже для того, що вона виключно шляхотська, мусить бути для народу чужа, часто нелюба, а инодї навіть відразлива“. Своєю задачею ставив „Głos“ „покликати народ не до таких форм національного житя, які витворила догоряюча вже в цілій Европі і з духом новочасної історії незгідна станова цівілїзація, але до таких, до яких він може дійти шляхом природного розвитку задатків власної культури, шляхом освідомленя собі своїх власних змаганьі образованя власних ідеалів“.

Народництво „Głos-у“ мало ярку революційно-патріотичну закраску, яка одначе під гнетом цензури могла проявляти ся більш неґативно, — прим. боротьбою з проґрамою орґанічної працї, з космополїтизмом західно-европейського соціялїзму, — ніж позитивно. Для характеристики сього революцийного патріотизму „Głos-у“ зазначимо, що він якийсь час солїдаризував ся з париським орґаном „Pobudka“, яка почала виходити 1889 р., виступаючи з „проґрамою польської національно-соціялїстичної партії“ [1]).

Другим, нелеґальним, огнищем революційно-патріотичного руху була, як уже відомо, „Liga Polska“. В проґрамовій відозві означує вона свою ціль і свої прінціпи ось-як:

„Задачею Лїґи є приготовляти і гуртувати всї національні сили для здобутя незалежности Польщі в границях перед подїлами на федерацийній основі та з оглядом на національні ріжниці, не спускаючи з очий і тих частий Річи посполитої, що вчаснїйше відпали від неї. Лїґа приймає прінціпи, висловлені в маніфестї колишнього Польського Демократичного Товариства, які буде розвивати, доповнювати і здїйснювати в напрямі національнім і соціяльнім“ [2]).

[1]) Про сю проґраму див. „Польський і руський революційний рух і Україна“, розділ IV.

[2]) Mazowiecki, Historya, стор. 110.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Значить, щоби пізнати соціяльно-політичні прінціпи Польської Ліґи, треба нам звернути ся до манїфесту Польського Демократичного Товариства. Сей манїфест, виданий в Поатіє 4 грудня 1836 р., носить на собі всї риси соціяльно-політичного радикалїзму тогочасної інтернаціональної революційної демократії, радикалїзму, який годї відмежити ясно від тогочасного соціялїзму. Через те не дивно, що на Польське Демократичне Товариство покликуєть ся не лише Польська Ліґа, але й Польська Соціялїстична Партія (PPS), вважаючи себе його наслїдницею.

Манїфест Товариства приписує упадок польської Річи посполитої тому, що „на руїнах старинного народовластя“ запанувала в Польщі шляхта, ті „завойовники прав народу“, „внутрішні гнобителї“. „Свобода, рівність, братерство, спільні колись усїм, стали виключним привілеєм одного стану, а народня маса, усунена від політичного житя, позбавлена всїх прав, обдерта з власности, сама обернена в невіддїльну від землї власність, не могла мати спільної цїли з пануючим станом. Інтерес шляхти і інтерес народу були собі такі суперечні, як свобода і неволя, добробут і нужда. Роздвоєна єдність, роздвоєні національні сили видали наслїдок, загальну безсильність“. „Суспільний порядок, опертий на присвоєню, де одні вживають всїх користий, привязаних до суспільного житя, а другі примушені нести тільки тягарі, привязані до того житя, се одинока причина нещасть нашої вітчини і цїлої людськости. Доки істнуватиме такий порядок, що насилує природну справедливість, доти вестиметь ся внутрішня боротьба між угнетеними і їх гнобителями, між масою, засудженою на темноту, нужду і неволю, і малим числом тих, що загарбали для себе всї користи суспільного житя“. „Привілей, прикритий яким-небудь назвищем, є виломленєм з-під загальних обовязків або присвоєнєм якого права, отже запереченєм рівности, неґацією природи“. Манїфест виставляє прінціп: „Все для народу, через народ, — ось найзагальнїйший прінціп демократії, що обіймає одночасно цїль і форму. Все для народу, для всїх, се цїль; все через народ, через всїх, се форма“. Вважаючи демократичну Европу „природним союзником“ Польщі, манїфест проголошує міжнароднє братерство народів: „віримо щиро в співдїланє народів, оперте на загальнім братерстві і спільній потребі усамовільненя“. Навязуючи до повстаня з 1830—31 р., манїфест робить його провідникам закид „кастового еґоїзму“, в якім бачить причину упадку повстаня, а на будуче грозить представникам того еґоїзму ось-як: „Коли-б конечна зміна суспільного порядку і йдуча за нею неза-

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лежність не могли обійти ся без насильних потрясень, коли-б народ мусїв бути строгим суддею минувшости, местником зробленої йому кривди і виконавцем неминучих засудів часу, ми для жменьки упривілейованих не посвятимо щастя трицяти міліонів, а пролита братня кров впаде тільки на голови тих, що в завзятю власний еґоїзм поставлять висше нїж спільне добро і визволенє вітчини".

Ось до яких соціяльно-полїтичних прінціпів признавала ся Польська Лїґа, хотячи їх здійснити на цілій теріторії польської Річи посполитої через відбудованє Польщі в як найширших границях, які мала вона коли-небудь за час своєї державної незалежности.

Як бачимо з проґрами Польської Лїґи, вона мала на метї не безпосереднє приготованє повстаня, тільки „приготованє і гуртованє всїх національних сил для здобутя незалежности", значить дїяльність, розложену на довший ряд лїт, в якій повстанє було-б тільки кінцевим результатом. Якої тактики підчас того „приготованя і гуртованя національних сил для здобутя незалежности" повинна держати ся польська суспільність супроти всїх трьох держав, що подїлили між себе Польщу, про се говорить звісна брошура Мілковского п. н. „Rzecz o obronie czynnej i o skarbie narodowym".

Автор стверджує, що після повстаня 1863 р. польська суспільність закинула думку оружної боротьби за незалежність вітчини і взяла ся за „пасивну оборону" своїх національних прав, яка лежить в „плеканю матеріяльного добробуту і національности в границях, приписаних правом". Така „пасивна оборона" мала на метї „розоружити пімсту" росийського правительства, одначе не тільки не досягла того, але навпаки правительство придумує все нові способи на „повне здавленє польського елємету". І се на думку автора зовсїм зрозуміле. Бо з істнованєм Польщі звязані великі загально-людські задачі, вона є представницею ідеї свободи, коли держави, які над нею панують, є антітезою тої ідеї; отже вони мусять змагати до повного знищеня її, вони „роблять те, що наказують їм робити їх житєві інтереси", бо инакше „самі згинуть". Від сього правила не виймає автор навіть Австрії, яка також змагає до винищеня Поляків „шляхом релятивної лагідности, в своїх наслїдках не менше шкідливої, як брутальність".

Перед сими змаганями завойовників може Польщу вратувати тільки „активна оборона". Як розуміє її автор? Обяснимо се найперше на кількох примірах.

Підчас писаня тої брошури заложено в пруській Польщі парцеляційний банк, щоб паралїзувати ним дїяльність пруської кольо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нїзацийної комісії. Отже на думку автора той банк має „одну слабу сторону, а саме, що працюватиме в границях, приписаних правом“. „Нїмцї нас брутально викидають, а ми маємо, коли вони пхають ся до нас, відповідати приязним усміхом і не викидати їх? Чи на се нема способів? Чи вони самі не дають нам права боронити ся від напасти unguibus et rostris? Чи такими способами народи не боронять ся з успіхом?“.

А про відносини в Польськім Королївстві автор пише: „Позволяємо безкарно хазяйнувати в нас Дрентельнам, Кохановим, Гуркам, Апухтіним — хазяйнують: і чому-ж не мали-б собі позволяти, коли тих непрошених гостий, яких не повинні ми терпіти на польській землї, стрінула в наших порогах протягом двацяти трьох лїт ледви одна пощочина! Чи так вони хазяйнували-б, коли-б на них сипали ся то пощочини то буки“. Або прим. Поляки, що служать у росийськім війську, вмирають на війнї під росийськими прапорами. „Чи не лїпше, не славнїйше, не кориснїйше для польської справи було би, коли-б вони, замість в росийських рядах, умирали на росийських шибеницях?“

І так „активна оборона“, се нелеґальна боротьба з завойовничими правительствами, боротьба на всї боки, всїма способами, одним словом, як висловив ся пізнїйше теперішнїй лїдер народової демократії в Польськім Королївстві, Роман Дмовский, „безнастанна, хронїчна революція“.

Тодїшнє народництво польського патріотичного руху пробиваєть ся і в брошурі Мілковского. Одною з користий „активної оборони“ вважає він те, що „така оборона, позбавляючи нас марної надії пробити покорою царські небеса, приневолила би висші верстви суспільности зєднати ся з низшими, шукаючи в них опертя і відпорної сили“.

Майже рівночасно з Польською Лїґою заложено „Союз польської молодїжи“ для працї між молодїжю. Ідейне обличє Союза було на стільки неясне, що рівночасно можна було його вважати і орґанїзацією чисто патріотичною і соціялїстичною. Орґанїзатори Союза соціялїстам говорили, що се орґанїзація властиво соціялїстична, тільки не виступає явно з соціялїстичною закраскою, щоб не відіпхнути елєментів поступово-демократичних, а так само говорили вони патріотичним елєментам, що се орґанїзація патріотична, але не виступає з сим явно, щоб притягти до себе соціялїстичну молодїж і переробити її по свому. Можливість істнованя і розвитку орґанїзації з таким неясним ідейним обличєм найлїпше доказує,

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що тодішній революційно-патріотичний рух не відмежовував себе дуже різко від руху соціялістичного, який — пригадаємо — власне в тім часі, на переломі девятого і десятого десятиліття 19-го віку, почав також набирати патріотичної закраски. Ось як характеризує сі відносини „Przegląd Wszechpolski“:

„З початку навіть у власних рядах мали ми богато людий соціялістичних переконань... Одні в нашій програмі хотіли бачити національний соціялізм, що протиставить себе соціялізмови космополітичному: инші не йшли навіть так далеко, вважаючи рівнобіжне істнованє наше і соціялістів виключно поділом праці: ті працювали серед робітників, ми серед інтеліґенції і селянства“ [1]). „Коли з окремих кружків і відломків почала витворяти ся польська соціялістична партія, яка приняла національну закраску, ми щиро і з успіхом помагали тим зусилям, виходячи з того, що сфери дійсної діяльности обох партій можна легко відмежити“ [2]). „Де-який час подавали ми їм фактичну поміч, даючи наших людий до спільної з ними праці і підпомагаючи їх матеріяльно: якийсь час льондонський „Przedświt“ друкував ся черенками, які ми жертвували. Пізнійше, коли ті зносини урвали ся, ще довго наші відносини до соціялістів опирали ся на признаню їх корисности, не вважаючи на їх численні хиби, а також на почутю товариськости в нелеґальній роботі“ [3]).

Соціялістичні слїди знаходимо і в відозві, яка закликає до обходу сотих роковин конституції третього мая. Відозва каже, що „не місце і не час розглядати критично справжню вартість“ тої конституції, що вона „ледви в малій части“ здійснила тогочасні домаганя демократії, бо „шляхотський сойм, сойм тогочасних капіталістів не міг посунути ся занадто далеко в суспільних реформах“.

В брошурі „Nasz program“ (1893), якої автором був Дмовский, бачимо сильний вплив поглядів Мілковского про „активну оборону“: „Наша політика — читаємо там — мусить бути революційна, бо орґанічною бути не може, бо не має нїякого леґального ґрунту, на якім могла-б оперти ся... Наша діяльність мусить змагати до політичних здобутків, мусить бути не тільки оборонною, але й зачіпною. Для нашого народу, який не бачив инших форм боротьби з ворогом крім масових оружних рухів, зачіпна політика, після виключеня останнїх, може виглядати фікцією. Щоб її зрозуміти, треба пригадати Ірляндію. Способи її політики несчислимі. Не вважаючи потріб-

[1]) „Przegląd Wszechpolski“, 1901, кн. VIII, стор. 473.
[2]) Там-же, 1900, кн. IV, стор. 197.
[3]) Там-же, 1901, кн. VIII, стор. 473

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ним вичисляти їх на сім місці, обмежимо ся тільки на зазначеню, що одні з них мають на меті явне будженє у власній суспільности свідомости і енерґії політичної, яке для ворогів є погрозою, инші-ж звернені просто проти правительства" (стор. 23). „Ціль — політичні здобутки, примушенє правительства до уступок, способи — безнастанна хронічна революція" (стор. 24).

На сім ми закінчимо характеристику ідейного обличя народово-демократичного руху в його початках. Його національна проґрама — відбудованє Польщі в історичних границях; в суспільних справах навязував він до традицій Польського Демократичного Товариства, оставав під впливом росийського народництва і в близьких зносинах з тодішним польським соціялістичним рухом; його тактика — „активна оборона", „безнастанна, хронічна революція" аж до оружного повстаня, яке вибороло би державну незалежність Польщі.

Але все те не мало ясних проґрамових форм, тільки було ферментом, який найліпше характеризує те, що в руху могли брати участь і старі еміґранти з поглядами і традиціями европейськсї демократії з половини 19-го віку, і молоді публіцисти, виховані на росийськім народництві, і соціялісти. І коли той фермент порівнаємо з теперішнім обличєм народової демократії, то побачимо, що з тодішних ідейних елєментів нїщо в нїй не лишило ся, що теперішнє ідейне обличє народової демократії є антітезою її ідейного обличя з початків руху, — так що колиб не те, що одні і ті самі люди брали участь в руху тоді і тепер і ті люди з одного боку самі творять звязок між тоді і тепер, а з другого не відпирають ся тодішних традицій, тільки навязують до них, то ми навіть не мали би права розглядати польський революційно-патріотичний рух з кінця 1880-их і початку 1890-их років як початок народово-демократичного руху.

Історично беручи, подана нами характеристика відносить ся до часів істнованя Польської Лїґи і „Głos-y" (1886—1894); Народова Лїґа і „Przegląd Wszechpolski" представляють розвиток в зовсїм протилежний бік, в напрямі до теперішнього ідейного обличя народової демократії.

Найперше наступив розрив з соціялїзмом. „Нашим наміром, — признаєть ся „Przegląd Wszechpolski" (1901, кн. VШ, стор. 473),— особливо наміром людий, свідомих властивої ролї нашого руху, було перероблєнє соціялїстів на національну робітницьку партію. Але вони досить вчасно завважили се і зірвали з нами зносини". В дальшій своїй еволюції народово-демократичний рух позбув ся народництва і — заступаючи „підпорядкованє інтересів окремих

Generated on 2015-07-19 18:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

верств інтересам народу" підпорядкованєм інтересів народніх мас інтересам висших суспільних верств — взагалї всякого демократизму. Так само непримиримість супроти завойовничих держав і тактика „активної оборони", „безнастанної, хронїчної революції" уступили місця льояльности і леґальности. Лишила ся тільки ярка національна закраска, яка на такім реакційнім підкладї розросла ся буйно в крайнїй націоналїзм, що хотїв би всї народи, які були поневолені польською Річю посполитою, прикувати на віки до воза історичної Польщі. Одним словом, народово-демократичний рух що раз більше тратив свій первісний зміст, аж став антітезою своєї минувшости.

Ту еволюцію в її полїтичних проявах прослїдимо далї. Теперже спинимо ся на тих теоретичних виводах, до яких вона довела і які таким чином стали основою теперішньої полїтичної народово-демократичної думки. Маємо на думцї працю Зиґмунта Балїцкого про „Національний еґоїзм супроти етики" [1]) і „Думки новочасного Поляка" Романа Дмовского [2]), голови польського кола в росийській державній думі.

Балїцкий, заки став творцем народово-демократичної доктрини, перейшов школу соціялїзму. В Петербурзї, де був в університетї, оставав під впливом росийського народництва, опісля в Варшавї і Львові належав до польських соціялїстичних ґруп. Він був одним з тих соціялїстів, що належали до Польської Лїґи і серед працї від імени Лїґи в Союзї польської молодїжи „визволив ся" поволї з соціялїстичної ідеольоґії, заступаючи її ідеольоґією національного еґоїзму, який на його думку є одиноким і найвисшим етичним законом для нації.

Автор розріжняє два роди альтруїзму: „один змисловий, опираєть ся на співчутю, милосердю, приязности, охотї догодити иншим або уникнути виду терпінь; він граничить близько, а навіть часто зливаєть ся з еґоїзмом; другий самосвідомий, полягає на тім, щоб зілляти свої почування з добром загалу, щоб відносити ся до його справ так само, як до своїх власних, отже не є нїчим иншим, як суспільним еґоїзмом, що відбиваєть ся в інстинктах одиниці [3])". Перший називає автор індівідуалїстичним або індівідуалїстично-товариським, другий суспільним.

---

[1]) Zygmunt Balicki, Egoizm narodowy wobec etyki, Wydanie drugie uzupełnione, Lwów 1903.

[2]) Roman Dmowski, Myśli nowoczesnego Polaka, Wydanie drugie, Lwów 1904.

[3]) Egoizm narodowy wobec etyki, стор. 17—18.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сим двом родам альтруїзму відповідають на думку автора два роди еґоїзму. „Еґоїзм змисловий полягає на безпосереднім змаганю шукати вдоволеня й уникати терпіня, він творить також часто справжню точку виходу, а навіть безпосередну причину для змислового альтруїзму“ [1]). „Еґоїзм самосвідомий опираєть ся на почутю особистого достоїнства і власної вартости, на внутрішній свободі і незалежности, на амбіції зазначити ся корисно в загальнім житю, на глибокім відчуваню особистої відповідальности, на естетиці вчинків, в кождім разї на сильній індівідуальности“ [2]).

За те автор не признає прінціпіяльної ріжниці між альтруїзмом і еґоїзмом взагалї. „Змисловий альтруїзм і змисловий еґоїзм належать до одного і того самого духового типу, переплїтають ся, лучать ся з собою і переходять легко один в другий“ [3]). Так само „самосвідомий альтруїзм і самосвідомий еґоїзм вяжуть ся орґанїчно з собою і виступають разом в загальнім житю одиниці, а коли-б ми хотїли звести їх до себе, то побачили-б, що другий розпливаєть ся в першім, бо самосвідомий еґоїзм черпає всї свої причини з почутя добра суспільности, тільки стараєть ся відіграти в її житю роль самостійного чинника“ [4]).

Сим двом умово-чутєвим типам відповідають на думку автора дві етичні системи: „етика особистого ідеалу, індівідуалїстична, змислова і доґматична“ і „етика загальної ідеї, суспільна, самосвідома і автономічна“ [5]). Перша „бере кождий вчинок сам в собі, незалежно від часу, місця, обставин і наслїдків“ [6]); друга бере під увагу всї конкретні умови істнованя і відносин людських і аж на тій підставі вказує кождому безоглядним способом властиві його становищу індівідуальні і суспільні обовязки“ [7]). „Етика ідеалів кладе собі безпосередною метою коли не осягненє, то бодай приближенє одиниці до стану безоглядної досконалости, при чім понятє досконалости, позбавлене предметової суспільної оцїнки, мусить бути менше або більше апріорне“ [8]). „Етиці ідеалів противставить ся етика ідеї, етика суспільна. Її провідним прінціпом є реальне добро конкретної суспільности, до якої належить дана одиниця. Наказом для сеї одиниці буде витворити з себе одноцїльний, гармонїйний і сильний тип, який відповідав би її власній індівідуальности (самосвідомий еґоїзм), дальше привязати ту індівіду-

[1]) Там-же, стор. 19.
[2]) Там-же.
[3]) Там-же, стор. 20.
[4]) Там-же, стор. 20—21.
[5]) Там-же, стор. 23—24.
[6]) Там-же, стор. 22.
[7]) Там-же, стор. 23.
[8]) Там-же, стор. 24.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дуальність до властивих їй кругів, сфер, ґруп і цілої суспільности (самосвідомий альтруїзм), в кінці зілляти її духово з її суспільністю і приняти добро суспільности, її бажаня і її цїли за свої (загальний еґоїзм)“ [1]).

З сих двох етичних систем автор вибирає етику ідеї, а найвисшим її ступнем уважає національний еґоїзм, бо на його думку найвисшою суспільною індівідуальністю є власне нація.

Національний еґоїзм є найвисшим етичним законом для всїх членів нації. „Суспільна кляса, — навчає автор, — яка почувала-б себе більш солїдарною з такою-ж клясою иншого народу, нїж з иншими клясами народу власного, для якої міжнародня спільність прінціпів має більшу вагу, нїж спільність національних традицій і інтересів; товариська сфера, що входить в зносини щоденного пожитя зі сферами ворожої суспільности, — заслугують на безоглядне осудженє зі становища публичної моральности, незалежно від інтенцій, які ними руководили, бо вони кладуть еґоїзм свого альтруїзму висше, нїж альтруїзм, який обовязує їх супроти національного егоїзму“ [2]).

І так найвисший етичний закон для одиниці, се альтруїзм, який обовязує її супроти національного еґоїзму. А найвисший етичний закон для нації? Чи може альтруїзм, який обовязує її супроти людськости? Нї! — відповідає автор.

„Моральність народу в сфері внїшних відносин не є нїчим иншим, як тільки його полїтикою супроти инших народів“ [3]). „Уявімо собі стан суспільности первісний, позбавлений всяких тривких суспільних звязків, де нема анї полїції анї судів, де кождий полишений самому собі, а запобіганє нападам і насильствам та каранє їх є дїлом самого покривдженого. Там панувати-ме етика явної боротьби або затаєного антаґонїзму, етика, що полягає на замкненю в собі, на еґоїзмі і відпираню сили силою, бодай у відносинах до тих, що виявляють злі наміри. Вибачати кривди, обмежати ся до наказу „не чини зла“, а дарувати провини, нести для инших жертви, яких нїхто не зрозумів би і які кождий визискав-би, може довести тільки до зросту анархії, до безкарного розпаношеня надужить і переваги брутального насильства над справедливістю. Власне в такім положеню знаходять ся сучасні нації, полишені власним силам, позбавлені всяких загальних інтернаціональних

---

[1]) Там-же, стор. 34—35.
[2]) Там-же, стор. 55.
[3]) Там-же, стор. 59.

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

звязків, всякої загальної екзекутиви. Вони самі мусять боронити своїх прав, оберігати свою незайманість і карати замахи, звернені проти їх індівідуальности: є се для них вказівкою політики, моральним обовязком як супроти себе так і супроти інтернаціональної суспільности“ [1]).

„Чи суспільна етика вимагає від нації альтруїзму супроти инших членів інтернаціональної суспільности? Коли-б їх взаємини дійшли до того ступня солїдарности, спільности інтересів і орґанїзації, що нації Европи утворили би одні Злучені Держави, дбати о добро загальної цїлости, берегти спільних інтересів злучених частий було-б обовязком усїх складових частий. Але навіть тоді се робило ся би в імя їх самосвідомого еґоїзму, в імя ширше понятого власного інтересу. Альтруїзм супроти цїлости починаєть ся не на ґрунтї сфедерованих держав, дякуючи ідентичности їх потреб, спільности ворогів і єдности змагань, але аж на ґрунтї союзної держави, в якій складові части служать уже безпосередно інтересам цїлости. Нинї навіть перша з тих форм інтернаціональної орґанїзації належить до сфери ідеольоґічних мрій, а що говорити про другу!

„Навіть найблизші відносини добровільної злуки між націями опирають ся на союзах і трактатах, які управильнюють взаїмні права і обовязки в імя спільних цїлий. Суспільна етика вимагає совісного виповненя добровільно принятих обовязків — от і все. Поза тим відносини полягають на вимінї услуг, опертій на прінціпі ‚do ut des. Се єдино нормальна вказівка як політики так і суспільної етики в нинїшнім стані звичайних інтернаціональних відносин“ [2]).

Отже одинока суспільна етика, яка обовязує націю в інтернаціональних відносинах, се національний еґоїзм, для якого нема нїякого висшого етичного закона, нїякого морального стриму. Тільки він сам є для себе таким моральним стримом, бо будучи еґоїзмом самосвідомим, „підносить пошанованє індівідуальности національностий і тим самим осуджує їх нестриманий індівідуалїзм в відносинах до инших“ [3]).

„Нація духово велика, — запевнює автор, — велика силою свого самосвідомого еґоїзму, не понизить ся до надужить і насильств, бо цїнить високо своє достоїнство, має пошану для власної культури і честь для свого прапора... Мають в собі такий само-

[1]) Там-же, стор. 59—60.
[2]) Там-же, стор. 63—64.
[3]) Там-же, стор. 76.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

свідомий еґоїзм Злучені Держави і Анґлія: навіть коли ведуть завойовничу політику, шанують індівідуальність підбитих країв і не валяють себе варварством; не мають його в собі Росія анї Прусія: підчас мира як і підчас війни їх політиці товаришить віроломство і безправство, непошанованє чужих індівідуальностий, звичайне варварство, облудно і зі злою вірою закриване правом, отже вони не є великими націями. Вони готові все повзати перед силою, повні інстинктів сервілїзму у внутрішнім житю, а проявляють усе нестримну брутальність, коли чують свою перевагу і безкарність свого безправства... Великоруси або Прусаки, коли рівночасно не служать і не наказують, перестають бути собою, і тому не знаходять в собі стриму на сповненє безправства, а знайдуть його тільки в ударі кулака, що прикликує до порядку їх національні інстинкти вроджених злочинців“ [1]).

Та що той моральний стрим, яким є сам для себе самосвідомий національний еґоїзм, не має для етики інтернаціональних відносин нїякої вартости, се потверджує сам автор, заявляючи:

„Самосвідомий національний еґоїзм ставить в ряді суспільних обовязків передовсім укріпленє істнованя нації, її незалежність, всесторонний розвиток і вміщенє її індівідуального характеру в відповідні форми державного устрою. Нація, як живий орґанїзм, має моральне право розростати ся не тільки коштом елементів пасивних, безглуздих і суспільно безформних, але навіть коштом инших націй, щоб тільки той розріст був природний і не опирав ся на брутальній силї, примусї і виїмкових правах“ [2]).

Що се застереженє є тільки облудною декорацією, бо в дійсности нїде і нїколи — за виїмком асиміляції одиниць одної національности, розкинених серед компактної маси иншої національности — розріст одної нації коштом другої не відбував ся инакше, як тільки опираючи ся на брутальній силї, примусї і виїмкових правах, — се тільки на сім місцї зазначимо, лишаючи докладнїйше обговоренє сього питаня на далї. Тепер-же поглянемо, які політичні вказівки виводить автор з етики національного еґоїзму для своєї нації, для Поляків.

Отже автор не має досить слів на осудженє своєї нації за те, що вона за мало проявляла національного еґоїзму, ставлячи висше нього альтруїзм для чужих. Послухаймо його моралїзаторства:

---

[1]) Там-же, стор. 77—78.

[2]) Там-же, стор. 78.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Ширенє серед нашої суспільности думки, що інтернаціональна солїдарність пролєтаріята сильнїйша від усїх внутрішних огнив, що ідентичність партійних проґрам, навіть серед ворожих нам суспільностий, лучить близше ніж національна солїдарність, се справжнїй духовий розділ краю“ [1]).

„Дбати о інтереси чужі, хоч-би нам просто ворожі, коштом власних, хоч-би найбільш житєвих, називаєть ся в нас від якогось часу гарнозвучним іменем „гуманїтаризму“. В імя сього гасла часть звироднїлої молодїжи варшавського унїверситету домагаєть ся рівноуправненя Великорусів в товариськім житю і закликає польську молодїж до боротьби і жертв за нові закони для росийських унїверситетів, ґазети розписують складки на діткнених голодом у Росії, инші всупереч очевидним фактам кладуть витревало натиск на розріжнюванє росийської суспільности від правительства, щоби бодай у відносинах до першої запевнити свобідний вплив своїх симпатий до ворогів.

„Всякі заходи коло піднесеня сили, асиміляційного впливу і експанзивности нації називають наші гуманїтаристи „Бісмарківськими норовами“, всяку відплату „відкраденєм злодія“; оборону набутих прав і боротьбу за стан володїня „польським гакатизмом“; іменем „шовінїзму“, який означує національне самохвальство, хрестять не тільки всякий обяв достоїнства нації, але всякий горячїйший обяв здавлюваного патріотизму. Нїкчемні душі і нужденні характери, готові нищити прикмети власного народу і дивити ся на них очима ворога, для догодженя розпусним забаганкам свого гуманїтаризму!“ [2]).

Авторови видають ся за мало пронятими етикою національного еґоїзму і відносини польської суспільности до завойовничих держав і її відносини до народів, що були в свій час завойовані польською Річю посполитою.

„В відносинах до завойовничих держав яким-таким реґулятором є тут ще здоровий інстинкт нації, який уважає, щоб гасло примиреня в нас замовкло, коли гасло нищеня лунає з противної сторони. Але й тут слїпа полїтична доктрина паралїзує всяке здорове поняте про прінціп взаїмности: нехай тільки елємептарна сила нашої нації або її праця примусить вороже правительство до якихсь хоч-би позірних уступок, вона зараз голосити-ме,

[1]) Там-же, стор. 69.
[2]) Там-же, стор. 70—71.

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що його відносини до нас прінціпіяльно змінили ся, що ненависть уступає місця прихильности, і закликати-ме власну суспільність до помиреня. Так кождий наш здобуток стає в результаті, дякуючи нам самим, здобутком противника. В світлі суспільної етики є се праця на шкоду краю, а в користь його ворогів.

„Менше разячі, але не менше доктрінерські є погляди широкого загалу на наші відносини до Литовців і Українців. Тому, що федераційний союз був би без сумніву найвідповіднійшою формою спільного державного житя в будучности, наша думка, особливо в Росії, займає таке становище, неначе-б тут Поляки були що найменше завойовниками, Литва й Україна народами, що стоять на однім з ними рівні культурного і політичного розвитку, а добровільний федераційний союз вже істнував і вкладав на нас відповідні моральні обовязки. Не тільки дбаємо про інтереси тих титулярних союзників ліпше, як про наші власні, не питаючи навіть, чи вони так само ревно дбають за нас, але ми готові до найдальше йдучих уступок, щоб тільки вдоволити не тільки всякі їх домаганя, але навіть всякі претензії, аж до повного відреченя від прав до тої землі, аж до повної денаціоналізації! Хотячи заняти становище до Литовців і Українців, мусимо найперше питати, чим вони є, які їх відносини до нас, їх відносини до завойовничих держав, який зміст їх нинішних і будучих змагань, і аж на тій підставі означувати характер обовязуючої нас взаїмности.

„Серед Литовців ворожий Полякам напрям був без сумніву хвилевим помішанєм духово зросийщеної, радикальної молодіжи; можемо бути для нього вирозумілі, бо неволя викликала і в нас подібні обяви розкладу. Вікові традиції єдности, зближений рівень культури, спільність релії'ії, все те позволяє передвиджувати, що серед Литовців прокинеть ся здорова національна політика, оперта на свобіднім розвитку своїх племінних окремішностий, в межах дотеперішнього стану володіня і в тривкім союзі з Польщею. Коли таке прокинене стане довершеним фактом, тоді прийде час на політику й етику федераційну з нашого боку.

„Наші відносини до Українців мусять бути ще дальші від того зазначеного з гори ідеального типу. Доки ненависть до Поляків творить головну їх національну рацію стану, доки росийський гнет їм любійший від польської рівноправности, доки їх історична традиція шукати опертя і начальства на переміну в Річи посполитої, Татарів і Турків, Австрії і Росії, не перемінить ся на тривку політичну думку правдивої нації, доти мусимо відносити ся до них

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

як до внутрішнього чужоплемінного елєменту, що має право розвивати власними силами окремішности своєї культури, але не як до нації, з якою можна бути в федераційнім союзі. Супроти Українців, що вважають себе Росіянами або хилять ся до Росії, можемо займати тільки таке становище, яке нам годить ся супроти Росіян, а інтернаціональна справедливість і прінціп взаїмности вимагають, щоб ми в межах конституції вели таку політику супроти того гнізда обрусителів Галичини і Королівства, яку Росіяни ведуть супроти Поляків в забраних землях“ [1]).

Така теорія і практика етики національного еґоїзму. Фільософію сеї доктрини лишаємо на боці; її політичній практиці матимемо нагоду приглянути ся далі, обговорюючи політичну діяльність народової демократії; тепер-же обмежимо ся на отсих загальних увагах.

Підносячи національний еґоїзм до висоти найвищої суспільної етики, автор опирає свою систему на фальшивих підставах. Так приймає він, що нація і правительство, се одно і те саме, що інтереси нації зовсім прикривають ся з інтересами правительства і тому за гнет, якого одна нація дізнає від правительства другої нації, етика національного еґоїзму наказує абсолютну ненависть супроти цілої нації, супроти всіх верств суспільности, хоч-би деякі з них виявляли супроти поневоленої нації як найбільші симпатії. Що ся підстава фальшива, що правительства не можна ідентифікувати з нацією, що навіть в найідеальнійших суспільних орґанізмах нашого часу, в демократичних републіках, правительство репрезентує навіть не більшість, тільки меншість нації, — сього не треба навіть доказувати.

Так само фальшиво вважає автор націю таким одноцільним з суспільного погляду орґанізмом, що національний еґоїзм кладе найвищим етичним законом для кождого члена нації. А тимчасом новочасна нація є з суспільного погляду орґанізмом таким неодноцільним, з такими відмінними інтересами окремих суспільних верств, що національний інтерес і через те національний еґоїзм, який наказує обороняти того національного інтересу — за малими виїмками формально-національного характеру — для кождої з тих верств буде инакший. Звичайно буває так, що пануюча в нації верства свої інтереси накидує цілій нації як інтереси загальнонаціональні. Але з сього ще не виходить, що ті інтереси, які

[1]) Там-же, стор. 71—75.

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в даний момент пануюча верства проголосила загально-національними, є ними справді. І коли прим. пролєтаріят проголошує інтернаціональне братерство як ідеал інтернаціональних відносин, то се тому, що інтернаціональне братерство на його думку найліпше відповідає його національним інтересам, що воно лежить в добре зрозумілім інтересї національного еґоїзму, говорячи термінольоґією Балїцкого.

Приймаючи, що відносини між новочасними націями такі самі, як були в первіснім станї суспільности, позбавленім всяких суспільних звязків, автор робить помилку не тільки через те, що вертаєть ся о цілі століття взад, що переходить до денного порядку над тими обявами інтернаціональної суспільної етики, які маємо вже тепер, і над їх дальшим розвитком, але також через те, що приймає фактичний стан, який підлягає безнастанним змінам, за підставу етичної системи і роблячи дальший розвиток інтернаціональних відносин залежним від наказів тої системи, унеможливлює всяку зміну в інтернаціональних відносинах в напрямі від національного еґоїзму до національного альтруїзму супроти людськости. Бо коли кожда нація має не тільки моральне право, але й обовязок розростати ся коштом своїх сусїдів, то в міру зросту національної самосвідомости зростати-ме також боротьба між націями, аж до повного взаїмного винищення. Ось так, слухаючи наказів етики національного еґоїзму, вернемо в варварські часи людоїдства.

Доктрина національного еґоїзму в сформулованю Балїцкого, се основа, на якій опираєть ся вся полїтична теорія і практика сучасної народової демократії. „Думки новочасного Поляка“ Дмовского не додали до сеї основи нїчого нового, тільки Дмовский надав фільософічній доктринї Балїцкого полїтичне тїло, показав зі становища тої доктрини, яка повинна бути „правдива національна полїтика“. В поглядах Дмовского, висловлених в його „Думках“, знаходимо й ріжні инші впливи: критичне становище краківської історичної школи до минувшости Польщі, останнї відгуки народництва „Głos-y“, перепущені через призму доктрини національного еґоїзму, пошана і подив для західно-европейського націоналїзму, особливо для анґлїйського імперіялїзму і пруської державної творчости, — одначе над усїм тим панує доктрина національного еґоїзму. Праця Дмовского, се не суцїльна полїтична студія, яка давала би повний і всесторонний образ полїтичної доктрини народової демократії; се радше збірка статей, які, правда, складають ся на менше-більше заокруглену цїлість, але при тім все таки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зберігають характер окремих статей. Через те ми й не будемо слїдити за ходом думок у кождій з тих статей окрема, тільки постараємо ся виловити з них те, що можна справдї вважати „новим словом“, висловом полїтичної доктрини народової демократії. Зазначимо ще, що крім уваг більш загального характера праця Дмовского містить практичні вказівки для „національної полїтики“, прим. як треба відносити ся до українського питаня, до Жидів і т. д. З тими практичними вказівками познакомимо ся в дальших розділах.

На думку автора „Думок новочасного Поляка“ польська Річ посполита втратила державну незалежність, бо не могла в свій час виробити з себе тип новочасної держави. Ся нездатність виробити з себе новочасний національний тип є ще й доси головною хибою польської суспільности. Головна-ж причина сеї хиби пасивність. „Не називаємо її по імени, бо се погано звучить, але продукуємо її публично під гладкими іменами великодушности, безкорисности, толєранції, гуманїтаризму і т. д.“ [1]).

„Позволили ми осїсти в себе в великій масї Жидам... бо наші володарі потребували жидівських гроший. Не обмежували ми зайдів, не переслїдували, не бунтували ся проти їх розпаношеня, бо наша шляхта мала інтерес підпирати їх проти міщанства на шкоду краю, а міщанство було занадто слабе, за мало одноцїльне, вкінцї занадто пасивне супроти очевидного зла“ [2]).

„Получили ся ми з Литвою, сотворили литовську й руську шляхту і заки вона вспіла належно уцівілїзувати ся, здобути відповідну полїтичну культуру, ми зрівнали її з Поляками що до впливу на полїтику Річи посполитої, завдяки чому вона незабаром здобула перевагу і звернула нас фронтом до сходу, до степів, відтягаючи від заходу і від моря. Зробили ми се, бо нам більше ходило о супокій, о вигідне закритє від сходу, який усе непокоїв нас, ніж о власть, о одноцїльність і могучість Річи посполитої. З тої самої причини позволили ми розрости ся і розгуляти ся козаччинї“ [3]).

„Сотворили ми церковну унїю себто фікційний католицизм там, де тільки укріплене справжнього католицизму могло укріпити наш вплив, де вкінцї навіть схізма була би для нас користнїйша, коли-б ми були хотїли й уміли удержавнити її для себе. Зробили ми се,

---

1) „Myśli nowoczesnego Polaka“, стор. 94.
2) Там-же, стор. 95.
3) Там-же, стор. 95-96.

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бо пасивність любить половинчаті способи, бо не вміли ми здобути ся на введенє в гру національно-державного інтересу там, де з його шкодою залагоджувано тільки інтерес церковний“ [1]).

„І продаємо гуманітарно Польщу дальше [2]). „Иншим народам вільно мати найбрутальнійші інтереси, змагати до експанзії, вважаєть ся се зовсім природним, що вони мають сильну державну орґанізацію, а для Польщі все те було би в їх (себто „гуманітаристів“) пересвідченно неприличним, незгідним з її духом“ [3]).

Взірцем такого „гуманітарного продаваня Польщі“ є на думку автора польська політика в Галичині супроти українського народу; до його поглядів на сю справу вернемо далі.

А тимчасом — навчає автор — „історія що-раз виразнійше доказує, що прим. енерґічна, безоглядна політика Прусії, яка послугувала ся ошуканством і віроломністю, не жахала ся найбрутальнійшого насильства, що та політика дала справжню могучість Прусії і все таки стала жерелом відродженя Німеччини“ [4]). Отсе свідоцтво історії стверджує, що „всякий здобуток, без огляду на те, яким шляхом осягнений, може стати підставою добра народу і його поступу (отже не огляд на добро народу, але тільки чисто людська відраза до деяких способів може вдержати нас від уживаня їх в національній боротьбі), значить, у відносинах між народами нема справедливости і кривди, а є тільки сила і слабість“ [5]).

Ся пруська політика сили так імпонує авторови, що він рад би її живцем перенести на польський ґрунт, а щоби зробити її рідніймою для Поляків, віднаходить у ній навіть польські елєменти. „Не забуваймо, — пише він, — що нинішні Прусаки, які під богатьома оглядами так нам імпонують, се потомки спільних нам предків або близьких їх свояків, надлабських Славян, Поморян і в великім числі чистої крови Поляків. Той сам в значній мірі матеріял, тільки вихований в иншій державній школі, дав такий сильний, повний житя, політично дїяльний нарід, що він зумів зорґанізувати цїлу Німеччину“ [6]).

Отже нема справедливости і кривди, але є тільки сила і слабість, — се перший політичний прінціп національного еґоїзму.

---

[1]) Там-же, стор. 96.
[2]) Там-же, стор. 97.
[3]) Там-же, стор. 25.
[4]) Там-же, стор. 19.
[5]) Там-же, стор. 20.
[6]) Там-же, стор. 57.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З сього випливає другий прінціп, що для сильної нації нема територіяльних границь, яких вона не мала би права переступити.

„Поверхня землї не є музеєм до переховуваня етноґрафічних оказів в порядку, цїлости, кождого на своїм місцї“ [1]). І коли Поляки „що-раз частїйше переводять в думцї якісь постійні границї між народами, яких нїкому не вільно переходити анї з оружєм анї зі світлом просвіти в руках“ [2]), коли їх „ідеалом є, щоб народи взаїмно шанували свої території“ [3]), то се тільки доказ польської пасивности, через яку Поляки, не здобуваючи чужих територій для своєї національности, підносять пошановане чужих територій до полїтичного прінціпу.

Що більше, нація має не тільки право здобувати чужі території, але се просто природний закон інтернаціональних відносин.

„Так є і так повинно бути. Коли-б істнували якісь інтернаціональні права, які охоронювали-б кожде племя на займаній ним території, забезпечували-б йому змогу устроїти ся, як йому подобаєть ся, без огляду на те, чи воно поступає, чи стоїть на місцї, чи в кінцї вертає в зад у культурі, то ми могли-б дійти до того, що в середині Европи були-б на пів варварські народи, які задержали ся в розвитку і творять таму для цівілїзації“ [4]).

Отсе є провідні ідеї в „Думках новочасного Поляка“. А з того полїтична наука: треба польській суспільности позбути ся свого „ґуманїтаризму“ recte пасивности, треба стати новочасною нацією, треба що-раз більше розширяти територію своєї національної дїяльности, не вважаючи, чи се комусь подобаєть ся, чи нї. Бо „мірою справедливости, моральности наших учинків не може бути для нас думка чужих, тільки наш власний моральний змисл і наш здоровий національний інстинкт, почутє власних потреб і власних історичних задач“ [5]), иншими словами: національний еґоїзм.

І автор вказує на українські і литовські землї як на „історичне поле нашої національної експанзії, де польська культура протягом кількох віків осягнула великі здобутки“ [6]), лякаючи рівночасно Поляків, що „випустивши з-під впливу польської культури і втративши таким чином східні литовсько-українські простори, втратили-б ми більшу часть нашої давної території і при нинїшнім

---

[1]) стор. 200.
[2]) Там-же, стор. 21.
[3]) Там-же, стор. 75.
[4]) Там-же, стор. 201.
[5]) Там-же, стор. 216.
[6]) Там-же, стор. 145.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

залюдненю кілька мілїонів безсумнївних Поляків, що живуть тою самою що й ми культурою і працюють для неї“ [1]). Для автора виглядає абсурдом „ідеал етноґрафічної Польщі“ [2]) або клич „боротьби на однім фронтї“ [3]), які підносить дехто серед польської суспільности, думаючи, що тим способом вона стане відпорнїйша на натиск ворогів. „Нарід не тодї терпить на недостачу національних сил, коли швидко розширяє поле своєї дїяльности, але тодї, коли через звуженє того поля завмирає в нїм атмосфера дїла“ [4]). „Розширімо горизонти національної думки, перетнїмо для неї широкі шляхи через кордони, сягаймо нею всюди, де польськість живе і хоче жити, будїмо її, де треба, зі сну, йдїмо готові до боротьби в її оборонї на найдальші окраїни, будуймо нову Польщу за морями, творімо з того всего одну велику новочасну національну ідею, а наші сили зачнуть рости, як нїколи перед тим“ [5]).

Ось які шляхи ведуть до полїтичного відродженя польського народу і незалежности Польщі. Се своє становище, становище нового „патріотизму або, докладнїйше говорячи, націоналїзму“ [6]), протиставить автор становищу „патріотів і демократів старої дати, які через довгі лїта зжили ся з понятєм, що національна боротьба, се виключно боротьба за свободу, що польська справа, се справа всїх угнетених, навіть справа усїх народів“, які „признають потребу боротьби з чужими, завойовничими правительствами, але не можуть погодити ся з думкою, щоб національна справа могла вимагати ужитя сили супроти народів, щоби для її добра треба було накидати щось иншим проти їх волї“ [7]). Такі погляди на думку автора означують, що після упадку Польщі „ідея незалежности постепенно звироднїла: чи не найбільшими її ворогами стали нинї ті, що найголоснїйше про неї говорять, — бо хто говорить, що хоче незалежної Польщі, але застерігаєть ся, що вона мусить бути конче соціялїстичною републїкою, або обурюєть ся на думку, що Польща могла би мати своїх жандармів, полїцію, тюрми, що могла би опирати ся на баґнетах і панувати над кимсь, що собі не бажає її панованя, той собі кпить з ідеї незалежности“ [8]).

Щоби бути консеквентним, автор готов по части оправдати навіть нїмецький і росийський гнет над польським народом. Особливо благословить він пруський гнет. „Прусаки, — пише він, —

---

[1]) Там-же, стор. 145.
[2]) Там-же, стор. 137.
[3]) Там-же, стор. 139.
[4]) Там-же, стор 148.
[5]) Там-же, стор. 149.
[6]) Там-же, стор. 160.
[7]) Там-же, стор. 163.
[8]) Там-же, стор. 191.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

хотячи нас вигубити до краю, зробили нам прислугу історичного значіня, а саме витворили в своїм завойованю умови прискореного перетворюваня нас на суспільність активну, повну боєвої енерґії, здібну здобувати собі істнованє в найтяжших умовах. Змусили вони і щораз більше змушують західний відлом нашого народу видобути з себе ті здібности, ті сили, які не тільки потрібні для нинїшнього істнованя, але які єдино уможливлять нам в будучности здобути самостійне полїтичне істнованє і вдержати повну житя, сильну польську державу“ [1]). Як побачимо далї, автор вважає польський гнет Поляків над Українцями такою самою „педаґоґічною місією“.

В загалї-ж — пише він про росийське і нїмецьке пановане над Поляками, — „признаю ся, що маю навіть відразу обжаловувати Нїмців і Росіян. Скажу більше, коли не дурю ся, то я перестав їх навіть ненавидїти“ [2]).

„Ненавиджу людий нїкчемних, без огляду на те, чи се Нїмцї, Росияни, чи мої власні земляки, а може найбільше в останнїм випадку. Ненавиджу учителїв, що маючи обовязок учити й виховувати молодіж, знущають ся над нею... Ненавиджу суддїв, що замість чинити справедливість, надуживають права до оборони тих чи инших інтересів, до переслїдуваня полїтичних противників. Ненавиджу урядників, що будучи орґанами державної машини, повинні улекшувати орґанїзацію житя і причиняти ся до його поступу, а тимчасом працюють над ударемненєм найлїпших зусиль, над спиненєм, а навіть поверненєм назад житя в його розвитку. Ненавиджу духовних, що, поставлені для морального підношеня народу і заосмотрені в тій цїли в такі могучі способи, як сповідальниця і амвона, уживають їх в користь біжучих полїтичних інтересів. Поступованє всїх їх уважаю в меншій або більшій мірі таким самим злочином, яким був би поступок лїкаря, що покликаний до хорого, знайшовши в нїм свого особистого або полїтичного противника, дає йому замість лїку отрую. Коли-б я на галицькій Україні зустрів учителя Поляка, що переслїдує дитину за те, що вона українська, що по українськи говорить, то чув би до нього неменшу відразу від тої, яку будить в менї росийська і пруська педаґоґічна каналїя.

„Але від злочинцїв... відріжнюю людий, які лише стільки завинили менї, що борють ся з моїм народом в імя свого. Нїмець, який видячи, що в інтересї пруської держави треба підбити для нїмецької культури Познанщину, осяде там і всю свою енерґію

[1]) Там-же, стор. 81 - 82.

[2]) Там-же, стор. 203.

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

обертати-ме на скріплюванє нїмчини в нашім краю, який пригортати-ме польські дїти і вчити-ме їх по нїмецьки, який в своїй посїлости зорґанїзує нїмецьку адмінїстрацію і культурним впливом переробляти-ме своє окруженє на Нїмців, який закладати-ме нїмецькі філянтропійні інституції, — тільки пошану збудить в менї, хоч уважати-му його за небезпечнїйшого ворога від тамтих і передовсїм старати-му ся бороти ся з його зусилями. Росиянин, що купив би маєток на Литві й осїв там виключно на те, щоб ширити росийський вплив, щоби в білоруських хлопах будити потяг до росийщини, також може бути певний моєї пошани як чоловік ідеї, що вміє працювати для свого народу“ [1]).

„В моїм переконаню учитель, суддя, урядник, духовний не мають права занедбувати своїх обовязків супроти кого-небудь, не мають права при повненю своїх обовязків робити ріжницї між людьми з огляду на їх полїтичні переконаня, національність і т. д.; а коли надуживають своєї власти до побічних цїлий, то вони звичайні злочинцї. Стільки вікiв, скільки ми пережили в цівілїзації, вистарчає для виробленя морального почутя, яке вміє оцїнити цїлу низькість таких злочинів... Але в моїм переконаню жадному Нїмцеви анї Росиянинови не ухибляє те, що вїн чесно уживає своїх сил на ширенє національної культури, на підбиванє для свого народу нових просторів, на асіміляцію чужоплемінних елєментів; навпаки, се підносить його як доброго громадянина“ [2]).

Яка облудна декорація національного гнету, — бо наївною в чоловіка того полїтичного виробленя, що Дмовский, годї її назвати!.. Як можна так свідомо замикати очи на те, про що аж кричать факти щоденного житя, а саме, що скрізь, де істнує національний гнет, „національну культуру“ між „чужоплемінними“ елєментами ширить та катеґорія людий, яку автор за її вчинки називає нїкчемною, ширить способами, які автор плямує як злочини. Можемо впевнити автора, що „польська педаґоґічна каналїя“ в Східній Ґаличинї не є рідшим явищем, як „росийська і пруська педаґоґічна каналїя“ на польській землї, а одначе партійні товариші Дмовского не тільки не чують до неї відрази, але величають її за її патріотизм, за „оборону польськости на східних окраїнах“. Але припустїмо навіть, що „підбиванє для свого народу нових просторів“ відбуваєть ся „чесно“, — очевидно, в розуминю автора.

---

[1]) Там-же, стор. 204—207.

[2]) Там-же, стор. 208.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Та що є тою п е р ш о ю причиною, яка дає змогу тої „чесної“ праці і запевнює їй успіх? Бо що иншого є така справді чесна національна праця, про яку автор говорить на иншім місці, дорікаючи своїй суспільности, що вона „національну енергію осуджує на рівні з насильствами і безправством, не вміючи навіть відріжнити перших від других, і охотно прим. злорічить Нїмцям за діяльність Schulverein-у (се роблять найзавзятїйше знов партійні товариші Дмовского!) та старається покласти прінціп, що се безправство з їх боку піддержувати культурно нїмецькі ґрупи поза границями Нїмеччини, а робить се для того, що признанє такої діяльности за здоровий обяв національного почутя у Нїмців обовязувало би її робить щось подібне на користь Польщі“ [1]), — а що иншого „чесна національна праця“ Нїмця в Познаншинї, Росиянина в Королївстві, на Литві чи на Украіні, Поляка в Східній Галичинї. Чи могли-б вони з успіхом „асімілювати чужоплемінні елєменти“, коли-б та країна, в якій вони ведуть свою „чесну“ працю, не була завойована правительством їх національности, коли-б вони не стояли під охороною права того правительства, права, яке вже в своїй основі має тенденцію здавити національний розвиток поневоленого народу, права, накиненого поневоленій нації проти її волї?! А підбивати когось під своє пановане, накидувати йому закони, які мають на метї здавити його свобідний розвиток, повернути його сили на користь завойовника, — чи се також „чесна національна боротьба“?

Для Дмовского — так. „Не ухибляє се — пише він — державним мужам, керманичам правительств, що ведуть політику такою системою, яка запевняє їх народам як найбільші здобутки, навпаки, се їх обовязок. І видячи цїлу шкідливість для нас політики пруської чи росийської, відчуваючи поношені наслїдком того втрати, не уважаю себе за жертву безправства, але маю упокорююче почутє, що я побіджений“ [2]).

„Думка новочасного Поляка“ волить таким чином погодити ся з тим, що росийська чи нїмецька політика супроти Польщі в с в о ї й ц ї л о с т и, отже від завойованя Польщі почавши, не є безправством і насильством, щоб тільки вияснити польській суспільности, що не буде нїяким безправством і насильством така сама політика Поляків супроти Українців, Литовців, Білорусів там, де Поляки мають

---

[1]) Там-же, стор. 75.

[2]) Там-же, стор. 208-209.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

до того силу? Є се загалом характеристична риса „Думок новочасного Поляка“, що про потребу боротьби польської суспільности з росийським чи нїмецьким панованєм ледви згадуєть ся в них мимоходом, а за те вся увага автора звернена на те, щоб доказати землякам, що вони не тільки повинні, але навіть мусять для свого національного інтересу розширяти сферу своєї національної дїяльности на українські і литовські землї, те „історичне поле польської національної експанзії“.

Друга характеристична риса „Думок новочасного Поляка“, що в них нема анї згадки про суспільне поглибленє національної дїяльности. Праця для присвоєня свому народови здобутків загально-людської культури, для піднесеня народнього добробуту, для осягненя як найвисшого ступня розвитку духових і матеріяльних сил всїх членів нації на занятій нею території, — все те, що творить суть змагань людськости, для Дмовского неначе зовсїм не істнує. Иншого розвитку національних сил, як через здобуванє нових територій, через підбиванє инших народів; иншого суперництва між народами, як взаїмне денаціоналїзованє та винищуванє; иншої форми інтернаціональних відносин, як боротьба аж до повного винищеня — він не знає. Що народи можуть жити без боротьби, шануючи свої території, що може бути висша форма національного суперництва, а саме, суперництво на полї суспільних порядків, на полї духової працї, одним словом на полї змагань до осягненя як найвисшого ступня духової і матеріяльної культури всїми членами нації, — се для нього „фікція“.

Справдї, „новочасний Поляк“ в розуминю Дмовского хиба тим новочасний, що відвертаєть ся від усего того, що творить ідейну вартість новочасної культури, вертаючи в варварські часи людоїдства, взяті за основу доктрини Балїцкого.

Так виглядають ті „вершини національного освідомленя, до яких сягає новочасний Поляк“ [1]), так звучить те „нове слово“, яким заговорила про польську національну полїтику народова демократія. Дальше ми постараємо ся показати, що те „нове слово“ зовсїм не нове, що польська національна полїтика супроти України і Литви все була така, якою хотїв би бачити її Дмовский, тільки — називала ся инакше. І тому здаєть ся, що народова демократія сказала „нове слово“.

Та в кождім разї, коли ми порівнаємо те, що писав „Głos“ і що проголошувала, покликуючи ся на маніфест Польського Демо-

[1]) „Słowo polskie“, ч. 338 з 1903 р. (в рецензії на працю Дмовского).

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кратичного Товариства, „Liga Polska“, з тим, що проголосили Баліцкий і Дмовский, то мати-мемо ясну міру того, на скільки сучасний народово-демократичний рух ріжнить ся від того революційно-патріотичного руху, від якого виводить він свій початок. Виказати ті ріжниці на всіх важнійших областях партійної дїяльности, — се задача дальшого розслїду.

(Далї буде).

П. ГАЙ.

Ситий, чуєш: хтось ридає...
То брати твої голодні
І обірвані й холодні...
То калїка-дїд конає...
То покритка попід тином
Плаче гірко з бідним сином:
Батька ситого шукає...
То невольники закуті
Вами, гадами, й забуті...
Ситий, чуєш: грім гуркоче!
То гремить небесна кара...
То окривджених отара...
То їх скарга так регоче!..

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІВ. ФРАНКО.

Пісні Сапфони.

Найдавнійша поетесса Греції Сапфо вродила ся і жила на острові Лєсбосї коло р. 600 перед Хр. Про її житє знаємо дуже мало понад те, що подав Геродот, який називає її батька Скамандронима і її брата Харакса і оповідає про сего остатнього, що піддавши ся намовам гетери, викупленої ним невольниці Родопіди, подав ся з нею до Наукратіса, та прогайнувавши тут з нею весь свій паєток вернув назад до рідного дому, „і Сапфо докоряла йому за се в одній своїй пісні“. Випадок подав нам одну пісню Сапфони про Харакса, писану перед його поворотом із Наукратіса, отже очевидно не ту, про яку згадує Геродот; вона була віднайдена 1897 р. на однім папірусі, відкопанім у долїшнїм Єгипті, і я подаю далї її переклад.

Далї знаємо, що Сапфо була замужна і мала одну дочку, про яку згадуєть ся в однім уривку з її пісень. Швидко розвела ся вона зі своїм мужем чи може якось инакше стратила його. В молодих лїтах вона разом із иншими членами свойого роду в якійсь боротьбі місцевих партій була прогнана з Лєсбоса і жила в Сіцілії, та по кількох лїтах могла назад вернути до Мітілєни. Тут здобула вона собі значінє, заснувавши в своїм домі щось на подобу жіночої школи, де обік жиночих робіт плекано також поезію. Тут розвинув ся й власний поетичний дар Сапфони і розширив ся по всїй Греції. Двістї лїт по її смерти Плятон називав її десятою Музою. Та знайшли ся між атенським комедієписами й такі, що підняли й память про неї на кпини, скомпонували її любощі з якимось Фаоном, задля якого вона нїби то втопила ся в морі, підсунули її поезіям пропаґанду т. зв. лєсбійської любови і т. д. Все те очевидно були видумки пізнїйших атенських жартунів, яким близша знайомість зі свідоцтвами сучасників (прим. славного її земляка і поета Алькая), що говорять про неї з великою повагою, відіймає всяку підставу. Сапфо вмерла в пізній старости, а малюнки на грецьких вазах рисують її звичайно в кругї молодих дївчат з лїрою, або з табличкою до писаня. По її смерти Мітілєна в признаню її заслуг увіковічила її лице в медальонї, який доховав ся до нашого часу.

На жаль, із поетичного скарбу Сапфони, яким любував ся і Плятон і ще пізнїйше Страбон, дійшла до нас тілько ма-

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ленька частина — кількадесять дрібних уривків цитованих у різних письменників та три майже повні гимни, між якими згаданий уже гимн про брата Харакса віднайшов ся аж в остатніх роках XIX віку. В тих же єгипетських папірусах відчитав нїмецький учений Шубарт і ще два більші уривки (в одному 8 строф по три рядки, в другому пять таких же строф), та їх належність до Сапфони ще не певна, то й ми тут не даємо їх перекладу.

Судячи по уривках захованих нам із її поезії, вона обіймала своєю творчістю досить широку скалю тем. Були між ними пісні весільні близькі до наших весільних ладканок, були гимни і пісні мітольоґічного змісту, за для яких деякі пізнїйші грецькі вчені цитують її свідоцтва як авторітетні для старої мітольоґії; та певно найкращі з її віршів були ті, що малювали моменти з її власного житя та її почутя. Які живі й горячі були ті почутя, бачимо з пісні „Товаришцї на прощаннє“, де Сапфо з нагоди виходу замуж своєї улюбленої ученицї дає црецікаву психольоґічну картину того вражіня, яке робив на неї сам вид і голос її товаришки. Так само прегарний гимн до Афродіти вводить нас у ту незрозумілу для нас тепер атмосферу близькости й інтімности між людьми й богами, що належить до характерних рисів найстаршої грецької поезії, епопей Гомера та тзв. гомерівських гимнів.

У нашім письменстві була доси лиш одна проба перекладу поезій Сапфони, доконана д. А. Кримським у його збірці Пальмове гилля, стор. 57 — 58. На жаль д. Кримський, як сам зазначує в нотці, держав ся в своїм переспіві не стільки грецького тексту, скільки вільного переспіву акад. Хв. Корша, хоч декуди його переклад близше підходить до грецького, нїж Коршів. Певна річ, тексти Сапфони, писані еолїйським діялєктом, насувають не малі трудности для передачі, і тої методи „вільного перекладу“ держать ся инші відомі менї перекладачі (із нїмецьких Мелї та Штайпер, з польських Шуйский та Губек), і в усїх таких перекладах пісні Сапфони являють ся блїдими та розводненими, без тої пластики й кольоритности, що надає їм найкращу повабність. Чи моя проба буде щасливійша?

I.

Афродіто, безсмертна Зевесова доню,
Баламутко на ясному тронї, тебе я благаю,
Не гнїти мою душу, о пані величня
Горем, журбою.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О зійди, як нераз на мої ти благання
Відмикала стурбована брами палати,
З золотого батьківського дому до мене
Ти прихожала

На підмогу. Тягли тебе голуби шпарко,
Бистрі крила їх тінню лягали на землю,
Поки з неба несли ся шляхом промінястим
В воздушнім морі.

Ти їх слала назад, а сама преблаженна
Усміхаючись своїм обличчем безсмертним
Ти питала ся, що мене мучить, чого так
Тужно я кличу?

„І чого тобі треба, душе ти шалена?
І кого тобі маю в солодкі обійми
Привести? Або може тебе хто укривдив,
Доню Сапфоно?

„Як тїка він від тебе, шукатиме швидко;
Не бере подарунків — сам буде давати;
Цїлувати не хтїв — цїлуватиме швидко,
Хоч ти й не схочеш“.

О, прийдиж і сьогоднї, влекши моє горе
І розвій мою тугу, сповни те бажаннє,
Що так душу гнїтить, будь моя ти підмога
В бою любовнім.

II. **Товаришцї на прощаннє.**

Видаєть ся мінї наче рівня з богами
Отой муж, що насупротив тебе засяде
І схиливши ся слухати буде твою
Мову солодку.

Той чаруючий сміх, що аж серце у мене
У грудях наче жахом раптовним сповняє,
Той твій вид, що від нього у горлї мінї
Дух запирає.

На моїм язицї завмирають слова,
Ледво чутний огонь пробігає по тїлу,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Гасне світло в очах і ще й вуха мінї
Шум заглушає.

Обливаю ся потом і дрож мене всю
Потрясає і жовкну як вяла трава,
І здаєть ся — маленька хвилина, і я
Впаду мертва.

III. **Моя донечка.**

Дівчинка є в мене гарна
Наче квітка золота
Пречудової подоби,
Моя Кляіс дорога.

За всї Лїдії богацтва
І за весь наш любий Лєсбос
Я б її не віддала.

IV. **Весїльна.**

Амброзійський трунок
Пінив ся у збанї,
Гермес збан узявши
Богам наливає.

А боги всї встали
І чарки підняли,
Молодому щастя
І добра бажали.

V. **До брата Харакса.**

Любі Нереіди, принесїть мінї
Братчика мойого аж сюди без шкоди,
І нехай все гарне, що йому манеть ся,
Все нехай сповнить ся.

Що колись був винен, все нехай відплатить,
Щоб був своїм другам як давнїйше любий
А ворогам завись — нї щоб йому жаден
Ворогом не був.

І свою сестрицю хай він нагадає
Хоч малу хвилину, хай журбу розвіє
Тій, що його сором гнув її до долу,
Як важке ярмо.

Він не дбав про мене! Серцем я болїла...
Вже я міркувала, що пройшло те горе,
Та тепер в надії на веселий празник
Знов мене пройма.

Generated on 2015-07-19 18:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О богине, слухай! Коли я піснями
Дух твій звеселила, — потопи всї смутки
У безодню ночи, прожени все лихо,
Що ще грозить нам!

VI. При кудели.

Матусю солодка, не хоче
Фурчати моє веретінце,
Бо тужу розлучена з милим
Одягненим в чар Афродіти.

VII.

Умерти бажаю нещасна!
Вона розстаючись зо мною
Богато й ось те говорила:
„Ой знаю, яке терплю горе,
Сапфоно, що тут покидаю,
Моя ти пресвітлая зоре,
Яку я так дуже кохаю".
На се я ось як відповіла:
„Іди, моя мила, щаслива,
І згадуй за мене, бо знаєш,
Як я тебе вірно любила.
І скілько хвиль любих у купі
Обі провели ми з тобою,
А ти багатьома вінками
Із рож і фіялок пахучих
Мене оплїтала й на нїжну
Мою лебединую шию
Ти клала міртовії сплети.
Як часто ти голову мою
З роскішним волосєм зливала
Тим миром пахучим, а з ложа
Мягкого ти ручку прегарну
До мене ото простяла,
Напою солодкого брала.
І як ми обі враз молились
І жертви богинї складали.

VIII.

Там, далеко, в злотих Сардах
Моя любая Афріда
Пробуває з своїм мужем.
І гуляє, знать, думками
В ті часи і в ті години,
Коли в купочцї жили ми,
І вона мене, Сапфону
Уважала за богиню,
А я наді все радїла
Її співам. А тепер
Посеред невіст лїдійських
Виріжняєть ся Афрід
Як рожевопальций місяць
Що після заходу сонця
Своїм світлом тьмить всї зорі.
І ширяє його світло
Нам отсим солоним морем,
Над розлогими полями,
Що покритї всї квітками,
Де роса перлить чудова,
Де вповнї розцвили рожі
І ті нїжнії барвінки
І пахуча конюшина.
І коли у ніч такую
Прохожаєть ся Сапфона
Сам-саміська й перед очи

Generated on 2015-07-19 18:55 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Буйної її уяви
Стає постать укохана
Лагідненької Афріди,
Її серце огортає
Непомірна скрута-туга.
А тепер я мов прибита,
Безучасна, отупіла
Від жури, що завдала
Учениця непослушна.
Бог якийсь мене підвіяв
Мабуть Гермес, що таємно
Обявивсь мині. Сапфона
Бачучи його признала,
Що нїчого не бажає
Від його, як тільки смерти.

IX. **Сама**.

Щезли зорі, щез і місяць,
Північ глупа наляга,
Йде година по годині,
А я мушу спать сама.

X. **Другови**.

Хочеш, то будь моїм другом,
Люби ся собі з молодою, —
Я вже не до любощів твоїх,
Стара і любити не здібна!

XI. **Посестрі**.

Як ти б бажаня мала чисті, чесні,
Й уста твої не хтїли зло сказати,
Не мусїло б лице твоє
Румянцем сорому палати,
І ти б свобідно говорила
Свої думки, моя ти мила.

XII. **Кипридї**.

Прибудь, Кипридо люба,
І в чарку золоту
На любую забаву
Перлистого нектару,
Божистого напою.

XIII. **Не знаю**.

Не знаю що робити,
Раз дика радість порива,
То знов бажанє супокою
Блаженого у груди вирина.

XIV. **Не диво**..

Не диво, думають одно лиш,
І мучать ся у глибинї сердець,—
Та ми і слухом і думками
Хитаємось то в сей, то в той конець.
Отож то наша страта!
Бог Амор помага лиш тим,
Хто мучить ся завзято.

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

XV. Сердитому.

Коли тебе пристрасть огорне,
Держиж за зубами язик!
Бо хто верещить і дуріє,
Весь труд його зійде на пшик.

XVI.

Люблю я пишноту
Люблю я і блиск,
Та всї тії блиски
Нї защо вважаю,
Коли в кого туги
За вишим немає.

XVII. З гимну до Геспера.

Геспере, все ти приносиш,
Що нам Еос проміняста
Розпорошила. Приносиш
Ти ягня його матусї,
Козеня його кітусї
І дитя його матусї.

XVIII.

Покинули ви мене,
Любі хвилї дївування?
Кудиж бо ви поділи ся?
Я за вами шлю ридання.
Коли втратила дївоцтво
Я не верну вже нїколи.

XIX.

Звивай нїжною рукою
Вінцї з тіміяну
На ті коси, виж Харіти
Рожеві, румяні
Кете лиш сюди, пристрійте
Дївчину кохану.
Та не будь же, серце, горда
Оздобами тими,
Бо молодість мине швидко
З мріями ясними.

XX.

Коли помреш,
Коли забудеш ся,
Нїхто з живих
І не згадає.
Пієрійських рож
Для тебе не має;
Невідома вийдеш
До божого раю
І як тїнь сумная
Ти пошкандибаєш.

XXI.

Сердитїйшої над тебе
Я ще з роду не видав.
Будь здорова, моя люба
Не побачимось нїколи.
Та мій гнїв мине швиденько,
В моїй груди серце смирне —
Вибачай!

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

XXII.

Як буря по горах бушує
Аж дуби старезні тріщать,
Отак в моїм серці трівожнім
Той Ерос лютує опять.

Знов Ерос той так мене мучить,
Ся гірко-солодка змія,
І горе, змії тій опертись
Не можу я.

XXIII.

Обвіяна вітром злотистим
Посланниця божа летить

Із неба в пурпуровім строю,
Як доня до мами біжить, —

XXIV.

Ще одно, Сапфоні
Мав би я сказати
Ти величня та гора
Чорнокосая жоно, —

Богине злотовінчанна,
Сповни ти Сапфони бажання.
Та як гляну на тебе
То соромаюсь від тебе
І мушу мовчать.

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

АЙТОН СІНКЛЄР.

НЕТРИ[1].

З того дня Юргіс став надзвичайно добрий сімянин і нїкуди не ходив з дому, опріче фабрики; увесь свій вільний час сидів він при жінці, а синови був за няньку; колишучи його на руках він мріяв, як його син виросте і буде щасливійший за свого батька. Хоча й радий-би він був нї на хвилину не спускати з рук дитину, але не можна було: він навіть не мав часу добре придивити ся до сина: бо дитина ще спала, коли він йшов у-ранцї на роботу, а у-вечорі знов уже спала, коли він вертав ся з роботи. Тільки в неділю він міг цїлий день не розлучати ся з сином. Але ще гірше і сумнїйше було, що Она не могла сама годувати і глядїти свою дитину: вона також мусїла ходити на фабрику, покидаючи дитину на догляд тїтки Елїзбети, яка годувала її ріденькою синьоватою отрутою, яку брали у крамницї і думали, що се молоко. Після родин Она пробула дома тільки один тиждень; більше вона не могла сидїти, бо втратила-б свою роботу, а се було-б для них страшне нещастє власне тепер, коли стало у них більше видатків. Для дитини своєї вони бажали кращої долї, то-ж і треба було тепер більше заробляти, щоб побороти всї лиха і перешкоди, які поставила їм недоля.

Тому-то Она й поспішила вернути ся до роботи на фабрицї, хоч і не встигла була ще як слїд одужати. Через те вона придбала собі тяжкої жіночої хороби, на яку слабують мало не всї робочі жінки. Вона власне й незнала навіть добре, яка у неї хороба, бо нїколи не звертала ся з нею до лїкаря. У неї тяжко болїла голова і дуже ламало у спинї при роботї, особливо у дощ та непогоду і тодї аж млість її брала.

Багато жінок, що служили на фабрицї, терпіли на такі самі болї, як і вона, але нї одна з них не звертала ся до лїкаря. Так само, як і инші жінки Она пробувала лїчити ся всякими патентованими лїками; у тих лїках завжде були наркотики, що на короткий час заспокоювали болї і здавало ся,

---

[1]) Див. кн. IV Л-Н. В.

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нїби-то вони щось-таки помогають; коштували вони дорого, а як було перестати їх приймати, то болї починали ся знов і хороба анї трошки не лехчала.

XI.

В лїтку робота на різницях знов пішла ширше і Юргіс почав заробляти більше. А все-ж таки тепер його заробіток був менший за торічнїй, бо фабриканти наймали тепер більше робочих і кожному платили дешевше. Робили вони се для того, щоб завжде був у них запас робочих на той випадок, коли-б на фабриках і різницях счинив ся страйк. Тепер мало не весь безробітний народ привчив ся до роботи на різницях і у всяку пору можна було набрати досить робочих, коли-б потреба на те була. А фабриканти з того не мали нїякої втрати, бо хоча й більше девжали робочих, але платили кожному з них менше; а робочі через те стали такі вбогі і безпомічні, що немали нїякої змоги підготовитись і з гуртуватись для страйку.

Але, хоч і більше стало робочих рук, а роботи кожному не поменшало, бо надзиратєлї придумували всяких способів, щоб накинути кожнолу яко-мога більше роботи: вони вишукували найдужчих людей, платили їм добре і ставили у першу чергу, щоб „підганяли“ роботу; ставили нові машини, які надзвичайно прискорювали роботу. Поштучну роботу також прискорили; робочі на се не ремствували, бо на поштучній роботї вони більше заробляли; але як тільки надзиратєлї примічали, що люде привикли вже швидше робити, вони зменшали розцїнку роботи. Се найбільш робило ся на консервних фабриках, де працювали жінки — і бідних робітниць аж одчай брав: швидка робота виснажувала їх до останку, а проте за останнїх два роки їх заробіток зменшив ся аж на третину.

Робочі ремствували, нарікали і проклинали, але не могли бороти ся проти такого визиску.

Через місяць після того, як Марія знайшла собі роботу на різницях, на тій фабриці, де вона попереду служила, зменшено було платню на половину; робітниці збунтувались, покинули роботу, вийшли всї юрбою на вулицю і зняли гармидер. Одна дївчина чувала колись, що червоний прапор є знак боротьби за волю і права; отже спорудили вони собі черво-

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ний прапор і пройшли ним юрбою по вулицях міста. Але з того страйку добра не вийшло: зараз знайшли ся безробітні, які згодили ся стати за меншу ціну — і через три дні старі робітниці мусїли знов стати на роботу, та вже фабрика не всїх назад приймала. Ту дівчину, що носила червоний прапор, не пустили вже у фабрику і вона довго бідувала без роботи, аж поки знайшла собі місце в одній крамниці у місті, де заробляла тільки пів-третя доляра у тиждень.

Юргіс і Она з великим страхом дивились на ті події: вони бояли ся, що дійде черга і до них. Вже ходили чутки, що власники різниць і фабриканти консервів порозуміли ся проміж себе і постановили, покинувши конкуренцію, війти у спілку, великий „мясний трест“, щоб гуртом бороти ся з робочими і забрати їх у свої руки.

Тільки Марія була тепер весела і не журилась: вона вже навикла до своєї роботи і справляла її так швидко, що надзирателї були дуже завдоволені з неї. У неї знов завели ся гроші. За лїто Юргіс і Она виплатили їй все, що були винні і вона поклала свої гроші у банк. У Тамошіуса Кушлейки тако-ж була копійчина у банку і вони знов почали думати і мріяти про своє весїллє. Але бідним людям навіть і з грішми буває клопіт. І того клопоту зазнала Марія.

Всї свої гроші вона поклала у банк на Ашленд-Авеню. вона не знала який се банк і чи можна довірити йому свої гроші: вона бачила тільки, що банковий будинок дуже великий і гарний. А все-ж таки її раз-у-раз брав страх за ті гроші і що дня, ідучи на роботу вранцї, вона завертала на Ашленд-Авеню, щоб подивитись, чи не згорів часом банк: вона найбільше бояла ся пожару, бо віддала свої гроші у банк паперами і думала, що коли-б згорів банк, то вже їй не вернули-б її грошей. Юргіс не раз кепкував собі з неї; хоч він і розказував їй, що банк переховує гроші у неспалимих шафах, але вона того добре не розібрала і страх не покидав її.

Одного дня, коли вона проходила вранцї коло банку, вона зо страхом побачила перед банком великий натовп народу і аж серце в нїй застигло. Вона кинулась роспитувати, але нїчого до ладу не довідала ся; сказали їй тільки, що люде пруть ся у банк забирати назад свої гроші. Банк іще був зачинений і мали його відкрити аж через три години. Питала Марія людей, чи віддадуть її гроші, але нїхто нїчого не знав:

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

може віддадуть, а може й нї — хто його знає? — ось скільки народу збігло ся забірати свої гроші!

Перелякана Марія почала пробивати ся через натовп, щоб доступити ближче до дверей, але потім згадала, що не взяла з собою своєї чекової книжки тай побігла, що духу було, до дому.

Через пів-години вона вернула ся з тїткою Елїзбетою і довело ся їй стати геть у хвості довгого ряду людей, що стояли чергою. Чоловіка з півсотнї поліцейських стерегли порядку. У девятій годинї одчинили банк і почали видавати людям вкладки; цїлий день аж до вечора мокла і мерзла юрба народу на дворі, бо дощ був і холодний вітер, а народу того було скілька тисяч. До вечора не встигли видати гроші й половинї вкладчиків; але Марія постановила собі, що не одступить, поки не візьме своїх грошей. Треба було стояти цїлу ніч, щоб не втратити своєї черги. Юргіс приніс їй у-вечорі попоїсти і теплу хусту, щоб укрити ся на ніч. З Марією і вся юрба стояла цїлу ніч і на ранок усї стояли на тих самих місцях, що й з вечора.

Другого дня перед банком зібрала ся ще більша юрба народу і з міста пригнали не більше поліцейських для порядку. Аж тільки над вечір другого дня Марія забрала назад свої гроші. Видали їй усї гроші, та ще срібними долярами.

Весь страх її пропав одразу; вона загорнула свої гроші у хустку і тепер почала вже боятись, щоб її не обікрали. Вона навіть хотїла віддати гроші назад у банк, але касір, що видавав їй гроші, був дуже сердитий і сказав їй, що від того, хто забрав свої гроші, банк їх уже назад не прийме. Вернувшись до дому Марія зашила свої гроші у поділ спідниці, хоч і важили вони чимало. Так з тою вагою і побігла вона на другий день у-ранцї на фабрику, бо страх її брав, чи не втратила вона вже там свого місця. Але на щастя — місце лишило ся за нею: мало не десята частина робочих на різницях повкладала свої збережені гроші у той самий банк і всї вони не прийшли на роботу, коли став ся той переполох: всїх їх фабрика не хотїла розщитувати, то вже й простили їм прогаяний час.

А переполох той з банком став ся через зовсїм пусту причину; поліцейський хотїв арештувати пяного, що зробив бешкет у шинку біля банку; робочі, що йшли на фабрику

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

та инші цікаві перехожі зібрали ся юрбою і дивили ся на се; натовп ставав чим-раз більший і через те зняла ся трівога, що щось не добре скоїло ся з банком. Як-раз у той час справа Юргіса і Они поправили ся: вони виплатили весь свій довг Іонасові і Марії, виплатились і за меблї і ще де-що відклали у банк. Поки кожне з них приносило до дому що-тижня по долярів десять, журити ся не було чого, бо ставало їм на все. Далї знов настали вибори і Юргіс за один день заробив пів-тижневий свій заробіток на фабриці.

На виборах завзято бороли ся дві партії і кожна з них старала ся перетягнути на свій бік яко мога більше робочих; для робочих справляли вечоринки, пускали феєрверки, говорили їм промови.

Юргіс, хоч і не дуже розумів ся на полїтиці, однак тямив, що торгувати своїм голосом не гоже. Але всї так робили, а один його голос не міг мати рішучого впливу на вибори, то він і не хотїв зрікати ся нагоди заробити скілька долярів.

Лїто проминуло скоро, настали холодні дощі і вітри, а днї стали значно короткі: наближала ся зима. Лїтня перерва була така коротка, що вони не встигли, як слїд, підготовитись до нових злиднїв, що наближали ся. У малого Станислава знов зявив ся страх у погляді. І Юргіса також брав страх: він бачив, що Она тепер була слабша і труднїйше їй було терпіти холод і завирюхи. А коли почнуть ся снїгові заноси і перестануть ходити ваґони трамваю, вона зовсїм не зможе ходити на фабрику і тодї напевне візьмуть на її місце иншу робітницю, котра житиме ближче і не буде прогаювати роботи.

Перша метелиця почала ся за тиждень перед Різдвом і тодї Юргіс зрозумів добре, що воно значить бороти ся з лихою долею. Всї лиха, що минули, — були дрібниця, коли рівняти з тим, що настало тепер. Але він не піддавав ся і боров ся з долею завзято і одважно, мов лев.

Чотирі днї по Ашленд-Авеню не ходив трамвай. У перший день Юргіс загорнув Ону у ковдру та укривало і взяв її на плечі, як мішок муки, а Станислав, закутаний так, що й очей його не видно було, йшов по заду, міцно вхопившись за Юргісові поли — так і помандрували на роботу. Холодний хвисткий вітер різав Юргісови лице, слїпив йому очі снїгом, —

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

а він ішов по колїна у снїгових заметах, дужий і завзятий, мов той дикий тур. Так він пробивав собі дорогу і нарештї добив ся до різницї Дургема, знесилений, засліплений, ледве держучись на ногах. Добре ще стало ся, що у той день пізнїйше пригнали товар на різницї, бо поїзди були опізнились через снїгові замети: Юргіс не мігби відразу стати на роботу і треба було йому віддихати. У-вечорі доводилось вертати ся таким самим способом. А що Юргіс не знав, коли скінчить ся у його робота, то упрохав знайомого шинкаря пускати до себе Ону погрітись і почекати його. Одного вечора скінчив він роботу аж в одинадцятій годинї; темно було — хоч в око стрель, а все-ж таки якось добрались вони щасливо до дому. За тої метелицї багато робочих втратили свої місця, бо немогли приходити у свій час на роботу, а фабриканти не давали їм нїякої льготи. Юргіс поборов лиху долю і міг пишатись тою перемогою. Але незабаром стало ся з ним лихо, яке несподївано підкосило його.

Дуже велика небезпечність бувала для робочих на різницях тодї, коли недобитий віл виривав ся з рук різників; иноді після першого удару молотом віл падав оглушений, але зараз схоплював ся знов на ноги і кидав ся втїкати; тодї починав ся страшений шарварок: всї кидали роботу і бігли ховатись по кутках, збиваючи один одного з ніг. Се було дуже небезпечне і в-лїтку, а ще гірше зимою, коли серез морозної пари нїчого не було видко перед собою, Не такий вже був страшний той віл, — бо він нїкого не нападав, а старав ся тільки втекти; — але дуже лехко було напороти ся на ніж, бо у кождого різника був у руках довгий і гострий ніж. До того ще иноді вбігали надзирателї з рушницями, щоб пристрелити вола — і серед такого шарварку і пари не трудно було попасти й під кулю.

Отже одного разу, як скоїв ся такий шарварок, з Юргісом стало ся лихо, спочатку навіть невелике: втїкаючи від вола він послизнув ся; нога йому підвернула ся і дуже заболїло, але Юргіс на се не звернув уваги і робив далї своє дїло. Але над вечір розболїло ся добре і коли він вертав ся до дому, то ледве міг ступати на ту ногу. На ранок нога так роспухла, що неможна було обути її в чобіт. Юргіс дуже лютував і проклинав сю пригоду, але не підавав ся: він обмотав ногу ганчірками, сїв у ваґон трамваю і поїхав на роботу.

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

На превелику силу він доплентав ся якось до свого місця; у той день як раз було дуже багато роботи. Юргисоси чимраз ставало гірше і хоч як він перемогав ся, але мусів сказати надзирателеви, що почуває себе дуже погано і не може робити. Покликали фабричного лїкаря. Він оглянув ногу і сказав, що треба зараз покинути роботу і лягти у постіль. Опріче того він додав, що Юргіс погано зробив, що не лїг зараз-таки вчора, а перемогав ся і дуже натрудив хвору ногу: тепер доведеть ся йому лежати скілька місяців.

За нещасні випадки з робочими фабрика не приймала на себе нїякої одвічальности: Юргісови подано було першу лїкарську запомогу — тай на тому край.

Юргіс на превелику силу доплентав ся до дому; нога боліла нестерпимо, аж в очах йому темно ставало, але найгірше мучив Юргіса страх, що пропаде його місце на фабриці.

Тїтка Елїзбета вклала Юргіса у постіль, перевязала йому ногу, а бачивши, що він дуже гризеть ся, що став немощний, старала ся не показувати йому свого страху. Коли повернулись всї инші до дому з роботи, вона попережувала їх, щоб не показували Юргісови свого смутку і страху і не завдавали тим Юргісови ще більшого суму. Всї старали ся потїшити слабого, що через тиждень — два він одужає і знов усе буде добре.

Але, зібравшись потім у кухнї, вони нишком обрадились і побачили, що становище їх стало дуже тяжке.

Юргіс одклав у банк долярів шістьдесять, не більше. Іонас і Марія заробляли не багато: тільки що на прожиток їм ставало; а на всї виплати за довг лишав ся їм тепер тільки заробіток Они і малого Станислава. І скоїло ся те лихо у найгірший час, серед зими, коли й без того їм важко жило ся. Хто буде водити тепер Ону на роботу? І малий Станислав почав плакати, бо бояв ся сам-один ходити у мороз та метелицю.

Юргіс і сам розумів усе добре, дарма що всї старали ся закрити від його сумну правду. Він добре бачив, що на всю сїмю насовувалась тепер тяжка мара голодної смерти і се так мучило його, що вже через скілька днів своєї лежнї він аж схуд і став, мов божевільний. Найгірша мука була для такого дужого велетня була — лежати нерухомо, без усякої роботи. Невеселі думки лїзли йому тепер йому у голову. Досї він любив життє і нїколи не впадав одчай, бо вірив, що людина може все подолати і все здобути, коли тільки захоче.

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А тепер він побачив, що не тільки тяжка боротьба, а навіть дрібний випадок може приборкати найдужчу і найзавзятійшу людину. І здавало ся тоді Юргісови, що якась холодна, мов крига, рука стискає йому серце. Коли він думав, що тепер і сам він, і всї близькі, любі йому люде можуть пропасти з голоду і холоду і нїхто навіть не почує їх стогону, і нї одна рука не протягнеть ся їм на підлогу — тоді аж волосє підіймало ся йому на голові. Він бачив тепер добре, що у сьому великому і велелюдному містї, де зібрали ся людською працею такі величезні багацтва — сотнї людей можуть гинути безпомощні, мов у пустинї серед хижих звірів.

Она заробляла біля тридцяти долярів у місяць, Станислав — тринадцять; коли додати до того ще сорок пять долярів, що давали Марія і Іонас, то, після виплату довгу і проценту, їм лишало ся на харчі і паливо біля шостидесяти долярів на місяць; за такі гроші в Америцї сїмя з одинадцяти душ ледве-ледве тільки з голоду не гинула. Вони обмежили всї свої потреби до краю: ходили обдерті, в лахміттї, а Она ходила на роботу пішки, хоч воно дуже шкодило на її здоровя. Купували вони тільки харчі і вугля на паливо, а все-ж таки їм не вистачамо заробітку і Она мусїла що тижня ходити у банк і брати частину тих грошей, що за кращих часів зберегли ся. Гроші Юргіс клав у банк на її імя і тепер вона могла брати їх так, щоб він не знав — і се її дуже гнїтило. Харчі вони купували найдешевші, то й наїдку з них було не багато, а надто — усе те було підложне, фальшоване і шахрайське, то й не ситне — і доводило ся бідній сїмї зазнавати голоду, хоч нїби-то і наїдали ся вони досить.

Юргіс мучив ся страшенне: не так йому вже та нога дошкуляла, як те, що він не міг робити. Иноді він пробував з нетерплячки вставати і ходити; тїтцї Елїзбеті був з ним клопіт великий, бо він через ту хоробу став дуже нетерплячий і вередливий; він кричав на дїтей і нарікав, що вони здіймають гомін і недають йому заснути. Єдина розвага і для старої Елїзбети, і для Юргіса був у ту пору маленький Антон, новонарождене немовлятко — гарне, смирненьке і веселе. І для Юргіса се була єдина втїха при його бідї. Йому присовували колиску до постелї і він цїлими годинами любо дивив ся на свого сина, радїв, що він у батька вдав ся, а дитина услїхалась до його і неначе мирила його з трудним життєм.

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

XII.

Юргіс пролежав три тижні, але йому не ставало лехче. Опух не спадав і біль анї кришечки не зменшала. Нарештї він уже не міг більше вилежати без дїла і почав що-дня вставати по трошки з постелї і прохожуватись, упевняючи себе, що йому лехче. Через чотири днї він постановив собі піти на роботу, не вважаючи на те, що всї відмовляли його від того.

Штикульгаючи і ледве стаючи на слабу ногу, він долїз якось до трамвая і зявив ся на фабрику Броуна. Оказало ся, що надзиратель лишив місце за ним, себ-то мав вигнати на мороз того нещасного, якого взяв на час на його місце.

Юргіс став на роботу, але мусїв від часу до дасу спинятись, бо біль у нозї була нестерпима; перемогаючись він робив цїлий день і тільки за годину до вечора мусїв покинути роботу, бо аж млосно ставало йому від болю. Він так затужив, що аж заплакав, як дитина, спершись плечем до стовпа. Двоє товаришів довели його до трамваю, а коли він злїз на тій вулицї, де жив, то сїв на снїг і мусїв чекати, чи не надійде хто знайомий, щоб поміг йому долїзти до дому.

Його знов поклали у постіль і побігли по лїкаря. Лїкар сказав, що нога звихнена і треба її вправити, бо инакше нїчого з того не вийде. Він почав вправляти той звих і Юргіс цїлих пів-години терпів пекельні муки; він стиснув зуби і не застогнав анї разу. На превелику силу лїкар направив той звих і сказав, що Юргіс мусить лежати ще два місяцї і, як що він ранїйше того часу встане на роботу, то по-вік уже буде калїка на ту ногу.

Через три днї після того знов почала ся метелиця. Іонас, Марія, Она і малий Станислав вийшли всї вкупі за цїлу годину до дня, щоб не опізнитись на роботу. Але біля полудня Станислав і Она вернулись до дому: вони не могли дійти і їх мало не занесло снїгом. До того ще Станислав одморозив собі пальцї і тїтка Елїзбета почала гріти їх коло вогню; від того йому ще стало гірше і він скакав по хатї і кричав від болю доти, доки Юргіс не нагукав на його і пригрозив, що вбє, коли він не замовкне. Цїлий день усї дуже журились і трівожились, що Она і хлопець утратять роботу на фабрицї.

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

На другий день вранці Станислав упер ся і не хотів іти на роботу, бо страшенно бояв ся того холоду. Аж мусів Юргіс побити його, щоб виправити на роботу. Бідний хлопчина не тямив іще, що краще-б йому було замерзнути у снігу, ніж утратити місце біля машини.

На щастя вони роботи не втратили, бо у той день і надзирателі і надзирательниці самі не могли добитись до фабрики, то вже мусїли пожаліти й робітників.

Сей випадок мав сумні наслїдки для Станислава: одно — що він одморозив собі три пальці, а друге — що всякий раз, як випадав снїг і була заверюха, його треба було дуже бити, щоб вигнати на роботу. Се вже був обовязок Юргіса і він виливав на бідному хлопчинї всю свою злість, увесь жаль на лиху свою недолю. Юргіс чим-раз ставав злїйший і лютїйший, як той пес, що на привязї сидить; тільки одна Она могла вгамувати його: як гляне було на його своїми сумними, жалїсними очима, то ввесь його гнїв счезав у-мить. Юргіс став тепер дуже нужденний: схуд, аж позападали йому щоки, обріс бородою, почорнів, одбило йому охоту їсти він говорив: „воно й краще: менш грошей на харчі пійде".

У кінцї березня попала йому якось у руки банкова книжка Они і він аж жахнув ся, побачивши, що всього капиталу у них лишило ся три доляри.

Але найсумнїйше з тої низки лих, що посипались на їх голову, було те, що пропав кудись Іонас.

Одної суботи він не вернув ся до дому і з тої пори вже його не бачили нїколи.

На фабриці Дургема сказали, що він там забрав свої гроші за тиждень, пішов кудись і вже не вернув ся. Може се була й неправда, бо часто про тих робітників, що надибала їх нещасна нагла смерть, говорили, що вони пішли кудись. Коли, наприклад, людина падала у казан, де виварювались всї остатки і всяка покидь з різниць і тїло того нещасного перетворялось у „найкращий очищений смалець" — то на що було завдавати смутку його сімї та родичам, розказуючи про таке нещасте?

Але найпевнїйше було, що Іонас таки справдї помандрував шукати щастя де-небудь в иншому місцї. Йому надокучило таке життя; платив він досить за своє содержання, а мусїв терпіти голод, як і вся сімя. Але він не міг одмовитись пла-

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тити свій пай у видатках, бо й Марія платила стільки-ж само, скільки й він. Йому надокучив дитячий плач, тїснота й невигоди і хотїлось, може спокою та більшої вигоди — отже він і надумав, мабуть, шукати щастя в иншому місцї.

Два роки він працював тяжко, як віл, перевозячи туши важкою ваґонеткою у Дургема, не знаючи спочинку, не маючи вільного дня, крім неділї і ввесь час чув тільки лайку надзирателя. Тепер наставала весна і треба було пройти тільки один день, щоб опинитись геть далеко від того фабричного диму і чаду, серед зелених дерев і запашних квіток.

Пропав Іонас і сімя опинилась у великій бідї, бо втратила третину своїх доходів. Знов довело ся позичати грошї у Марії з того капіталу, що зберегла вона на весілле, позичали вже й у Кушлейки і знов Марія і Тамошіус мусїли покинути думку про весілле на далекий, непевний час. Довело ся навіть забрати зі школи менших дїтей. Опріче Станислава, якому було пятнадцять лїт, у тїтки Елїзбети була ще дївчинка Катерина, молодша за його на два роки і два хлопцї: Вільман, одинадцяти лїт і Микола — десяти лїт. Дїти були дуже моторні і тямущі.

Надумали посилати їх продавати ґазети. Отже одного ранку їм дали по пиматку хлїба з ковбасою і навчили їх де брати і як продавати ґазети.

Перший день їм не пощастило: вони вернулись до дому з плачем, бо видер у них грошї та ще й побив їх старший ґазетчик за те, що вони, не знавши звичаїв продавали ґазети на його вулицї. Але вже через тиждень дїти навчились, які ґазети охотнїще беруть, кому їх подавати і де можна продавати. Виходили вони вдосвіта, у четвертій годинї, бігали цїлий день по вулицях, спочатку дня з ранїшними газетами, потім з вечірними і приносили у-вечері до дому по двадцять — тридцять центів. Спочатку вони ще витрачали де-що на трамвай, щоб проїхати у місто, але потім навчились дуже зручно шахрувати: вони чеплялись у ваґон тодї, коли там бувало тїсно народу і кондуктори не встигали брати у них білєти, або, як кондуктор примічав їх і домагав ся грошей за білєт, вони дуже зручно вдавали, буцїм-то згубили грошї і так щиро плакали, що иноді яка-небудь жалїслива панї платила за них.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Всї сї шахрайські штуки не вважались за нечемні, бо власники трамваю були з тої самої компанії грабіжників, що орудувала скрізь у містї і обдурити їх було не гріх.

Як настала весна, Юргісови стало трошки лехче. Він якось же звик лежати без дїла і не виходити з хати. Жінка його примітила се і старала ся не порушати його спокою і не показувала йому, як тяжко вона сама терпить і мучить ся. Настали весняні дощі і Она мусїла знов їздити трамваєм, бо не сила її була ходити. Їй дуже прикро бувало, що Юргіс мовби не бачив, яка вона хвора і знесилена. Здавало ся їй, що він уже охолов і не так любить її, бо вона завжде по-за домом, а як вертаєть ся, то говорить з нею тільки про їх злиднї та нещастя. Мучило її се невимовно. Иноді вона будила його вночі і, плачучи, питала, чи любить він її по давньому?

Бідного Юргіса так пригнітила недоля, що він і справдї якось перестав розуміти тонкі почутя.

Він заспокоював Ону, як умів і пригадував собі, чи не сказав він може їй яке прикре слово, коли був сердитий. А Она потім ще довго плакала і не могла заснути.

У кінцї квітня Юргіс пішов до лїкаря. Лїкар дав йому бандаж для ноги і сказав, що він уже може ходити на роботу.

На фабрицї Броуна місце Юргіса було вже заняте: знайшла ся людина, що робила не гірше за його і надзирателї не хотїли міняти робітника. Юргіс постояв на порозї, подивив ся, як працюють його колишні товариші і почував себе дуже нещасливим. Вийшовши з фабрики, він став у натовпі безробітних біля воріт.

Тепер він не був уже такий певний і не так вірив у свої сили, як колись. Вигляд його був нужденний і змучений, як і у багатьох тих, що цїлими місяцями вистоювали тут, дожидаючи роботи.

Тяжка пора настала для Юргіса і як би він не був такий завзятий і піддав ся недолї, то пропавби, як пропадало тут багато людей. Більшість тих безробітних людей стояла що ранку коло воріт доти, доки не розганяв їх полїцейський; тодї вони росходились по сусїднїх шинках. Мало хто насмілював ся зайти у середину фабрики, щоб просити надзирателїв, бо знали добре, що такого зараз виженуть. Тай сидїли ті люде по шинках цїлий день і цїлий вечір, а вранцї знов стояли всї коло воріт.

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Від такого піяцького життя вдержувала Юргіса думка про Ону: він раз-у-раз бачив перед собою її блїде личко і не піддавав ся одчаєви. Він мусїв бороти ся, знайти роботу, заробити грошей стільки, щоб на зиму Онї не довело ся вже так мучитись. Але роботи для його не було й не було. Він звертав ся до членів робочої спілки, прохаючи їх напитати йому роботи, потім удавав ся до всїх знайомих, на всї фабрики, але нїде нїякої роботи не було. На фабриках усї надзирателї запамятали вже добре його обличчє і гнали його відразу, як тільки він показував ся. Нїчого більше не лишило ся йому, як тільки стояти що ранку у натовпі коло воріт і чекати; а потім він вертав ся до дому і грав ся з маленькою Катериною або зо своєю дитинкою.

Юргіс добре знав, чому його не беруть на роботу і се завдавало йому великого смутку. Тодї, як ще тільки вони приїхали, він швидко знайшов роботу, у перший таки день, — бо дужий був і скрізь охоче приймали таких; а тепер він ослаб, став неначе „гіршого сорту“ і нїкому не був потрібний. З його витягнули всю силу і викинули його на вулицю.

Поговоривши з товаришами, що вистоювали з ним коло воріт, він побачив, що всїх їх так само викинуто, як і його. Де які з них прийшли сюди здалеку, з инших фабрик, потративши там усї свої сили. Були, правда, такі, що самі були винні, бо не шанувались і піячили, але більшість були люде справні й не пяниці, як і він і робили щиро аж до кінця, а викинено їх, як ті потерті й негодящі частки машини і поставлено на їх місце нових. Багато з них прослужили на фабриці по десять, дванадцять лїт і робили добре і швидко, як того вимагали від них; а як уже не здужали вони встигати за иншими, — їм просто сказано було, що вони вже старі і на їх місце треба взяти молодших і дужчих. Де які — але таких мало було — недогодили фабрикантам, бо недотепні були і невміли робити. Але більшість були такі самі, як Юргіс: робили над силу, недоїдали й недосипали і перша хороба або нещасний випадок валили їх з ніг; де які, порізавшись ножем при роботї, занедужували на зараженнє крови і мусїли лежати по скілька місяців. А коли, після такої тяжкої хороби, людина приходила просити роботи — їй одмовляли. Иноді можна було знайти роботу, давши хабаря надзирателеви. Трошки инакше бувало з тими робітниками,

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

які заслабли або зажили каліцтва через провину самої фабрики. Тоді до такого підсилали адвоката і старались намовити його, щоб він не подавав у суд. Коли він не був дурень і обстоював за своїм правом, то його улещали тим, що обіцяли дати місце на фабриці і йому, і його сімї. Сю обіцянку додержували тільки два роки, бо по закону робітник за свою шкоду чи каліцтво мав право позивати фабрику на протязї двох лїт. А через два роки такого нездалого робітника зараз вигонили. Яка далї була доля таких робітників, — се подекуди залежало від того, скільки він заробляв, бувши на службі і скільки встиг одкласти грошей. Найбільше заробляли ті різники, що розсїкали туши і „підганяли“ роботу: вони заробляли по пять-шість доллярів у день у гарячу пору і не менше двох доллярів, коли роботи було мало. З такого заробітку можна було і прожити, і де що зберегти. Але таких різників на кожній фабриці було чоловіка шість, не більше. А звичайний середнїй робітник заробляв біля десяти доллярів у тиждень у гарячу пору і біля пяти доллярів, як роботи було мало.

Отже дальша його доля залежала від того, яка була в його сїмя. Не жонатий, одинокий міг одкладати з того заробітку, як що не пив горілки; а сїмейний міг зберегти гроші хіба тільки тоді, коли зовсім не дбав про своїх дїтей та родичів, не входив у робочу спілку і міг байдужим оком дивитись, як коло його помірали люде з голоду.

XIII.

У той час, коли Юргіс шукав роботи, вмер маленький Христофор, найменший з дїтей тїтки Елїзбети. Він був кривий на ноги, як і брат його Йосип; сказав би: сама природа, давши тїтцї Елїсбетї найменших дїтей калїк і недолужних, перестерегала її, щоб вона більше не плодила дїтей. Хлопчик був рахітичний і хоч було йому три роки, а видавав ся він не більше, як на один рік. Цїлий день він плакав і нидїв, рачкуючи у брудній короткій сорочинї долї; а що долївка була холодна і вохка, то він завжде застужував ся і мав нежить. Всїм у сїмї він надокучив своїм плачем і криком, але мати любила його більше за всїх дїтей і пестила його, як могла; а коли, бувало, Юргіс, не стерпівши того плачу

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і хнюпання, накричить на малого, то тітка Елізбета плакала гіркими слізми.

Тепер він умер; трудно сказати — через що саме? Може через те, що наївся у вечорі ковбаси, зробленої, мабуть, з туберкулічної свинини; бо через годину після того він почав дуже кричати на живіт і взяли його корчі. Маленька Катерина, що була коло його за няньку, почала кричати й кликати на поміч. Побігли по лікаря, але поки він прийшов, хлопець вже вмер.

Ніхто за ним дуже не жалів, тільки тітка Елізбета страшно побивалась і плакала.

Юргіс подав думку, щоб поховати дитину мійським коштом, бо вони були дуже бідні. Але тітка Елізбета заплакала ще гірше і обурилась на його жорстоке серце. Тоді Марія дала дванадцять доллярів, сусіди позичили де що і маленького Христофора поховали, як слід, звичаєм литовським і на могилці його поставили хрестик.

Тітка Елізбета довго не могла забути свого горя і часто говорила, що бідна її дитина не знала ні одного щасливого дня. А була змога вилічити його криві ноги: якийсь мілїонер виписав собі знаменитого лікаря до своєї дитини, що була слаба так само, як і Христофор і той лікар оповістив, що буде лічити дурно всіх бідних дітей. Ґазети дуже прославляли того лікаря; але бідна Елізбета не вміла читати, а ніхто у свій час не розсказав їй про того знаменитого лікаря. Та може воно й краще так стало ся, бо однаково-ж не було грошей, щоб возити дитину до того лікаря і купувати дорогі ліки.

У той час, як Юргіс шукав роботи, йому приходила в голову одна думка і як тяжка мара гнітила його. Є одна, найнижча ступінь роботи на фабриках і спускають ся на неї тільки ті люде, які зовсім утратили надію знайти собі иншу роботу. Се є робота у тому відділі, де переробляють всі непотрібні остатки з різниць на угноєння для землі; Юргіса брав страх, що доведеть ся йому стати на ту роботу.

Робочі говорили про той відділ з якимсь маємничим жахом і тільки може одна людина з десяти наважувалась стати туди на роботу, бо робота ся чи не гірша була за голодну смерть. Юргіс довго вагав ся, але ще гірше гнітила його думка, що він живе на заробіток слабої Они; чи міг-же він цурати ся роботи, хочби яка вона була огидна? І Юргіс що-

Generated on 2015-07-19 19:00 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дня довідував ся у той відділ і радісно зітхав, коли йому казали, що й там робочих досить...

Сей відділ був геть далеко від усіх инших. Сторонні люде не часто заглядали туди. Туди спускали всї нечистоти і всї непотрібні остатки з різниць; там сушили кости. У протухлих і смердячих підвалах, в які нїколи не заглядало сонце, чоловіки, жінки і дїти стояли зігнувшись і різали машинними пилами на части кости преріжної величини і форми; вони дихали пилом від тих костей і робили своїм легеням смертельну шкоду.

Тут добували з крови альбуміну, а всї ті тухлі остатки переробляли у ще гірше смердячі. Дух там був такий тяжкий і прикрий, що нїякими словами того не можна розсказати. Хто заходив туди, то попереду набирав у груди духу, так нїби збирав ся спочити в холодну воду.

Стороння, непривична людина задихувалась там, затуляла лице хусткою, давилась, кашляла і прожогом вибігала геть, бо тушив її і паморочив голову тяжкий аміачний дух.

Над тим підвалом був відділ, де сушили темну масу, що лишала ся з обрізків мяса, жил і всього иншого після того, як з них виварено до-щенту ввесь лій і карюк. Сю масу, висушивши, мололи у тонкий порошок і перемішували з товченим вапном, яке привозили сюди нарочито для того цїлими ваґонами. Сю мішану масу насипували у мішки і розсилали по цїлому світї і називалась вона: фосфат для угноєння землї. Фермери з Калїфорнії та Тексасу купували той фосфат, платили по двадцять пять долярів за тонну і угноювали тим порошком свої поля і городи. Довго після того на полях стояв прикрий їдкий дух і смердїв тим духом і сам фермер, і підвода його, і коняка, хоч розвозили вони і сипали те добро у широкому полї, під чистим небом. Можна-ж собі уявити, яке пекло було там, де виробляли те угноєння, де лежали долї сотнї й тисячі тон його, де все повітря було повне того смердячого порошку, що заповняв і ніс, і легенї, і слїпив очи!..

Сюди-ж то, до всього відділу, де виробляло ся те угноєннє, приходив Юргіс що-дня, немов би гнала його сюди якась невидома сила. У маю місяцї ще не було душно, робочих там суло досить і на радість Юргіса — його там не приймали. Але як почала ся спека у червнї, то в сьому пеклї стали потрібні нові сили.

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Одного дня у годині другій після полудня, коли Юргіс прийшов туди, надзиратель покликав його. Юргіс аж затремтів від страху, підходячи до його. Але через десять хвилин він уже скидав куртку і надягав фартух, щоб стати до роботи.

І знов почав він бороти ся і перемогати долю.

Роботу свою він зрозумів швидко. Його поставлено було коло млинка, де молов ся фосфат; по жолобі виходив великим струмком рудий порошок і підіймалась з його у повітря хмара тонесенької куряви. Юргісови дали лопату і він мусїв згрібати той рудий порошок у ваґанетку.

Сю-ж саму роботу робило ще шестеро чоловіка, але знав Юргіс про се тільки тому, що чув иноді їх голоси, торкав ся їх иноді руками, пересовуючи ваґонетку, але бачити їх не міг: рда курява слїпила очі і застеляла все, так що на скілька ступнїв кругом себе нїчого не було видно. Наповнивши одну ваґонетку він мусїв чекати другої і напомацки налапував її рукою. Через пять хвилин такої роботи він увесь уже був покритий фосфатом. Йому дали губку, щоб привязати її до рота і дихати через неї; але ніс, уха і очі були йому повні того слердячого порошку.

Духота була в тій сушарні нестерпима, гаряче було так, що Юргіс мусїв скинути з себе всю одежу і лишив ся в одній сорочці; а той шкодливий фосфат обліпий йому все тїло і розїдав шкуру. Через пять хвилин від того духу розболїла ся тяжко голова: мов молотами били його по голові, особливо болїло в потилиці, аж оглушило його і на превелику силу він ворушив руками. Але він завзято перемогав ся і робив над усю силу, пригадуючи тяжкі часи безробіття. Через півгодини його страшенно знудило і блював скілька разів.

Надзиратель сказав йому, що до сеї роботи можна звикнути, коли перемогти себе перший час.

Над-вечір він уже ледве міг стояти на ногах і разів скілька мусїв аж спиратись до стовпа.

Звичайно робітники з того віддїлу після роботи зараз прямували у шинок. Юргіс почував себе так погано, що не хотїв навіть горілки випити і поспішив до трамваю, щоб швидче вернутись до-дому

Опісля його завжде сміх брав, коли він бачив, що робила публїка, коли він після роботи сїдав у вагон; але у перший раз він почував себе так недобре, що нїчого не

Generated on 2015-07-19 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бачив і не примічав. Він не бачив, як усі, що сидїли у вагонї, почали кашляти і затуляти носи хусточками, злісно поглядаючи на його. Якийсь панок, проти якого став Юргіс, не знайшовши собі місця схопив ся і уступив йому своє місце, а сам вийшов з вагону; через хвилину повставали і повиходили всї сусїди його і незабаром вагон, що був зовсїм повний народу, став порожнїй; кому не стало місця на площадках, ті позлазили і пішли пішки.

Через скілька хвилин після того, як він вернув ся до дому, вся хата просмердїлась страшенним духом, що приніс він з собою. Просмердїлась навіть їжа і всї її виблювали, як попоїли. Сам Юргіс не міг їсти скілька день, бо в ротї і в горлї його було повно тої отрути, що надихав ся він за цїлий день. Але він все-ж таки не кидав тої роботи і через тиждень привик, міг уже їсти; а голова хоч і болїла тяжко, але все-ж таки він міг робити.

Так минуло лїто і жило ся ще не погано: вся сїмя мала заробіток; помаленьку повиплачували довги і могли навіть де-що відкласти. Але одна жертва, яку мусїла сїмя зробити за час Юргісової хороби, дала дуже гіркі наслїдки. Двоє менших хлопців, що покинули школу, зовсїм розпустились і злодащіли, продаючи ґазети у містї. Вони завели погані вуличні знайомости, навчили ся поганої анґлїйської лайки; збіраючи на вулиці недокурки сиґар навчили ся курити; почали також грати в карти, знали всї публїчні доми у містї та їх хазяїв і могли справляти туди приїзжих з провінції людей; знали також усї пристановища злодіїв та инших непевних людей. А найгірше було, що хлопці звикли ночувати по-за домом, десь під сходами у містї, аби тільки вранці не треба було поспішати і шахрайськими способами їздити у трамваї. Кожний з них приносив по пів-доляра у день, — то чи не однаково-ж було, коли він його принесе: чи на обід, чи на ніч? Але Юргіс сказав, що коли їм дозволити ночувати, де хочуть, то дїти зовсїм зібють ся з пуття і можуть зовсїм утекти з дому. Отже постановлено було, щоб Вілїт і Микола покинули продаж ґазет і знов почали ходить у школу, а тїтка Елїзбета пошукає для себе роботи на фабриках. Глядїти хазяйства могла вже дочка Катерина.

Як і більшість дїтей робочого люду Катерина стала дорослою перед часом. Вона була за няньку при меншому братї

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

та дитинї Юргіса і Они, мила посуду і вміла вже варити і лагодити вечерю для тих, що вертали ся з роботи. Їй було тільки тринадцять лїт, але вона покірливо справляла всю хатню роботу і мати могла спокійно здати на неї все хазяйство і шукати собі роботи по-за домом.

Три днї ходила тїтка Елїзбета пробувати щастя і знайшла таки собі місце робітницї у ковбасному віддїлї. Елїзбета була трудяща людина, але ся робота була для неї дуже важка, бо доводило ся цїлий день стояти на одному місцї. У перші днї вона мучилась не менше як Юргіс у віддїлї фосфатного угноєння. Робити довело ся у вохкому підвалї при електричному світлї; на долівцї завжде стояли калюжі води, а дух від посїченного, розмоченного мяса був дуже прикрий. У всїх робітниць ковбасного віддїлу обличчя були нужденні і темні, як земля.

Оглядати ту ковбасню було дуже цїкаво, тільки не треба було сидїти там довше, як дві-три хвилини і не дуже придивлятись до тих людей, що там робили. Машини ковбасного віддїлу були найцїкавійші за всї инші, що були на фабрицї. Як завели їх, то довело ся рощитати багато робітників, які робили руками те, що тепер робила машина. В одмому кінцї великої кімнати стояли величезні балїї і робітники кидали туди купи мяса і всякої приправи та коріння до його. Посередині балїй крутились різаки, що повертались невимовно швидко: по дві тисячі разів у мінуту. Коли мясо було дрібно посїчено і добре перемішано з картопляною мукою, всякими приправами та змочено водою, його спускали по жолобах у другив край кімнати, де були машини для набивання ковбас. При тих машинах робили жінки. Кожна з них держала в руках трубку, як ті, що при пожарних смоках; кожна брала довгу кишку, натягала її на тонкий кінець трубки і потім натягала нб трубку всю кишку, аршинів десять — дванадцять завдовжки. Се робило ся надзвичайно швидко. Потім робітниця повертала підойму і з трубки починала лїзти ковбасна начинка. Цїкаво було стояти і дивитись, як з машини повзла, мов гадюка, довга, безконечна ковбаса; далї був вал, на який накручували ковбасу; дві жінки стояли коло валу і перетягували ту гадюку, перевязували її у назначених місцях і дїлили таким чином на короткі ковбаси, що були всї однакової довжини. Се вони робили так зручно і проворно, що нїяк

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не можна було встежити очима за їх роботою; видко було тільки, як з їх рук виходили ковбаси довгою низкою, мов намисто. Але обличчя робітнищ були напружені, з глибокими зморщками на чолї і страшенно блїді, синьоваті, з землистого колїру сутїнню. І стороннї люде одвертали очі від тих лиць і проходили далї. Робітницї лишались тут і не мали навіть часу підвести очі на тих стороннїх людей. І так вони працювала тут з години на годину, з дня на день, з року на рік. Платили їм від штуки і тому-то мусїли вони поспішати з роботою; бо у кожної робітницї була сїмя, яку треба було годувати; щоб заробити на хлїб — треба було робити швидко і не гаяти часу на те, щоб дивитись на тих чистеньких і чепурно вбраних панів і панїй, які приходили сюди на цїкаве видовисько, мов у той цирк або звіринець.

XIV.

Марія очищала на фабрицї протухлї і хворі туші, а тїтка Елїзбета служила у ковбасному вїддїлї і таким чином вся сїмя знала добре про всї шахрайства і фальші, що робились на фабриках.

На ковбаси йшло гниле мясо, яке вже нї на що инше не здало ся; несвіже мясо попереду пускали на консерви, „поправивши“ його ріжними способами; а що вже не годилось на консерви, те йшло на ковбаси.

Тепер усї зрозуміли, що правду казали робітники кепкуючи, що фабриканти пускають у дїло все, що є у свинї, опріче її хрюкання.

Іонас розказував, бувало, як мочили несвіже мясо у ріжних химічних спеціях, щоб „поправити“ його; з дїжі виймали те мясо і воно видавало дуже прикрий, кислий дух; тодї його мочили в содї і продавали для добродїйних столових, де видавали ся бідноті дармові снїданки. Преріжнї чуда виробляли з мясом, щоб надати йому якого треба колїру і запаху. Прокислу і протухлу шинку шпікували всякими химічними спеціями; для того був особливий інструмент: у шинку вколювали довгу голку, що була порожня у серединї і робітник прискавкою наганяв туди якогось химічного розчину; робило ся се швидко і через скілька хвилин шинка наскрізь була таким способом прошпікована. Але бувало, що і після того

Generated on 2015-07-19 20:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

шинка воняла гнилим духом; тоді її вдруге начиняли ще міцнійшим розчином; як не помогало й се, то шинку пускали на ковбаси. Примічено було, що насамперед мясо тухне коло кости; от же придумали й такого способу: вирізували з шинки кість і пришкварювали в середині те місце розпеченим залізним прутом.

У ковбасню, де робила Елізбета, йшло все протухле мясо, якого вже нїякими способами не можна було поправити; його прополіскували водою, пересипували пахнючими приправами і коріннєм, пускали на ті різаки, що повертались по дві тисячі разів у хвилину і все се перемішувалось з иншими сортами мяса та з усякою нї на що инше не годящою покидю і пускали на ковбаси. Туди ж таки, без совісти і сорому, пускали і старі, негодящі ковбаси, що їх вернули назад з Европи — тухлі, зацвілі: їх мочили у розчинї бури з ґлїцерином і потім пускали вкупі з мясом на різаки. Туди-ж таки клали й те мясо, що попадало на долівку: воно було брудне, перемішане з харкотиннєм, робітників топтали його ногами... багато робітників було сухітників і харкотиння їх було заразне... По купах тої начинки бігали стадами пацюки: їх була безлїч у різницях та фабриках консервів; їх труїли отрутою, перемішаною з хлїбом. І у начинку для ковбас йшли під різаки і дохлї пацюки, і отрута...

Се не казка, не вигадка, а сумна правда. І робітники так були звикли до того, що, перегортаючи лопатою ту гидку мішанину, що йшла під різаки на ковбасну начинку, і не думали відкидати геть дохлого пацюка, коли він попадав на лопату.

Після сього вже нїкого не здивують такі „дрібницї“, що, наприклад, робітники, не маючи де помити руки перед обідом, мили їх у тій воді, в якій полоскало ся старе мясо і тухлї ковбаси.

Начиння, в якому держали мясо і начинку, де мочили, маринували і „поправляли“ у ріжних спеціях тухле і гниле мясо, — було дуже брудне: всї ті дїжи, балії та инше все чистило ся тільки раз на рік, по веснї. Можна ж уявити собі, скільки там назбірало ся на споді лепу, бруду та нечистоти.

Всї ковбаси робили ся однаково, з одною начинкою; але частину їх клали окремо, загортали в инший папір, ста-

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вили тавро: „вищий сорт“ і пускали у продаж на два центи дорожче за фунт.

Оттака була робота, що напитала собі Елїзбета. В тій роботї, так само, як і в инших віддїлах, була ще одна прикмета: треба було напружувати всї свої сили і нї на одну хвилинку не можна було одвернутись, оглянутись, навіть подумати про щось сторонне; фабрична робота приглушувала і пригнїтала в людинї душу її живу, — бо душа для машини не потрібна, а люде ті робочі були не що инше, як частинки тої великої різницької машини. Подекуди може воно й добре було, бо людина ставала якась нечувственна, нї про що не думала, навіть говорити одвикала. У вечорі Елїзбета зустрічалась в умовленому місцї з Юргісом і Оною і всї троє мовчки вертались до дому. Навіть Она, яка ще недавно співала, як пташка, навчила ся тепер мовчати. Вона почувала себе дуже слабою і нещасною і на превелику силу могла дійти до дому після роботи. Вдома вони мовчки зїдали, що було приготовано; говорити не було про що, хіба тільки про їх злиднї та горе; то ж, повечерявши, вони лягали спати, а в ранцї знов бігли до машин. Всї почуття у них притупились і пригасли; навіть голод вони не дуже почували, а їли для того, щоб сили стало для роботи. Тільки дїти почували голод і плакали, коли їм мало давали їсти.

Але душа Они не вмерла — і у всїх їх душі не вмерли; а тільки спали. Иноді ті душі прокидались і се було найстрашнїйше для них: вони згадували тоді про колишнї радощі, про свої мрії та надії і тоді ще сумнїйше і страшнїйше здавало ся їм те життє; вони вже не нарікали на недолю, а піддали ся їй і покорились, почуваючи, що не поборють, а загинуть ранїйше чи пізнїйше.

Їхавши сюди вони мріяли про волю, про нове життя у новому, гарному світї, сподївались побачити і навчитись багато де-чого нового і цїкавого. Як народилась їх дитинка, вони мріяли, що вона виросте вільна, буде дужа і розумна людина. А тепер вони, що не здїйснить ся нї одна з тих надїй, бо суворе життя роздавило їх так само, як роздавило багато людей перед ними.

По умові їм треба було шість лїт, щоб виплатити довг за дім. Але тепер для них не було нїякого сумнїву, що вони нїяк не витягнуть шість лїт такого тяжкого життя. Вони

Generated on 2015-07-19 20:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

падали у якесь провалле, втративши всяку надію на порятунок, немов те велике многолюдне місто було якесь безбережне може або пустиня.

Иноді Она прокидалась у-ночі і обхоплював її смертельний жах і вона починала голосно плакати; тоді прокидав ся Юргіс, зморений і сердитий — і бідна Она мусїла навчити ся плакати нишком, щоб нїхто не чув. Вони тепер не розуміли одно одного, — сказав-би: поховали свої найкращі надії у ріжних могилах.

Юргіса мучили окремі муки. Страшна мара гнїтила його; він нїкому про неї не признавав ся і навіть сам собі бояв ся признатись, але страшна мара — була правда: Юргіс почав пити.

Немов у пеклї робив він цїлими днями, тиждень за тижнем, без просвітку і без надії на яку небудь, хоч маленьку полехкість. Не було нї одної частини в його тїлї, яка не болїла-б; у голові йому туманилось, здавало ся, що всї доми, всї вулиці перед його очима ходять, танцюють, в ушах гуло, а по голові мов молотами било. А на всї ті страшні муки і болїв був один спосіб: випити шклянку горілки...

Випивши — він не чув уже нїякого болю; неначе спадала з його тяжка вага, що раз-у-раз гнїтила його, голова ставала легча, очі бачили яснїйше, івн знов ставав бадьорий, почував у собі силу, почував себе людиною і паном своєї долї.

Він випивав одну шклянку до обіду — бо инакше не пускали обідати у шинок; випивати другу він не наважував ся, бо сдавало ся йому, що буде тяжкий гріх пропивати гроші, яких було так мало. Але одного разу він не видержав і пропив усї гроші, що були у його в кишенї, і вернув ся до дому пяний. Спочатку він почував себе зовсїм щасливим, але се було не довго; потім взяло його зло на всю сїмю, яка звязувала йому руки і не давала жити по-людськи. Але, побачивши, яке горе і одчай обхопили близьких йому людей, він почув страшний сором; а потім, поміркувавши, скільки грошей витрачено марно, він гірко заплакав і з тої пори почав завзято бороти ся зо своїм ворогом, з тою марою-спокусою.

Се була надзвичайно тяжка боротьба, але Юргіс був завзятий і не піддавав ся. Трудна була боротьба тому, що скрізь, на кожній вулиці, у кожному кутку була спокуса —

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ті шинки, що так принадно вабили до себе нещасних, голодних і втомлених людей.

Чи йдучи на роботу, чи вертаючись з роботи, і в-ранцї до схід-сонця і пізно у-вечорі, завжди можна було зайти туди: там було так ясно, тепло, такий був смачний дух горячої їжи, грала музика, сидїли приятелї, які завжди привитають добрим словом...

Щоб не піддатись спокусї, Юргіс завжди старав ся виходити на вулицю в-купі з Оною, під-руку з нею; він притискав її руку міцно до себе і йшов дуже швидко. Найбільше він бояв ся, щоб Она не догадалась: вона-ж нїколи не пила горілки і не могла-б його зрозуміти. Иноді йому проходила в голову погана думка навчити її пити, щоб не треба було її соромитись: вони пили-б собі у-купі і хоч на короткий час забували-б про своє лихо і недолю.

І всї Юргісові думки звели ся тепер на ту боротьбу. Иноді він доходив аж до страшних і гидких думок. На що було йому женити ся і робити з себе раба? Як-би не було сїмї, він міг би, як Іонас, покинути те навісне Чікаґо і майнути собі у світ — за очі... У тім проклятім віддїлї, де він робив, майже всї робітники були сїмейні, а як і траплялись одинокі, то робили вони там тільки до-часно, поки не знайдеть ся иншої роботи. А поки робили вони там, то була у них принаймні єдина втїха: вони згадували, як напили ся останній раз і мріяли про те, як напють ся знову. А Юргіс мусїв приносити до дому весь свій заробіток. Щоб не було спокуси випить, він навіть обідав тепер там-таки, де і робив, ковтаючи з хлїбом ту огидну і смердячу фосфатну куряву.

А проте Юргіс любив свою сїмю, навіть у найтяжчу пору свого життя. А тепер як-раз настала така найгірша пора. Маленький Антон, синок їх, був дуже слабий: він переболїв на всї дитячі хороби: і на скарлатину, і на коклюш, і па вітряну віспу, а тепер у його був кір. Його доглядала тільки Катерина, а весь той догляд був у тім, що вона, урвавши вільну хвилину від хатньої роботи, підбігала до його колисочки і плакала, дивлячись, як він мучить ся. І так він лежав у великій гарячцї і всю ніч кричав, поки сили було. Аж страшно було на його дивитись: усе тїло покрила висипка, очі загноїлись і закисли. Але, на щастє, маленький Антон був дуженький хлопець і видержав усї свої хороби.

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Він народив ся у пору молодого щастя і повної сили Они і Юргіса і вони передали йому те здоровя і силу. Коли він почав видужувати, то така була у його охота до їжи, що нїяк не можна було його нагадувати: він завжди був голодний і докучав кожному, щоб дати йому їсти. Здавали ся, що Она віддала тій дитинї все своє здоровя і вже нїчого не лишило ся у неї для тих дїтей, які могли ще народитись. А Она була знов вагітна і на неї аж страшно було дивитись. Навіть Юргіс, якого зовсїм пригнїтили його тяжкі думи і повсякчасна боротьба з самим собою, примічав се і розумів, що на них насовуєть ся щось нове, ще страшнїйше і здрігав ся від одної згадки про те лихо.

Она була дуже слаба. Мучив її такий самий кашель, від якого помер старий Антон. Почав ся той кашель з того дня, як вона, не взявши білєта з пересядкою, мусїла злїзти з трамваю і промочив її дощ. Тепер кашель став ще гірший і не давав їй спати по ночах. Але найгірше мучили її нервові припадки. У неї дуже часто страшно болїла голова і тоді всякий раз находив на неї нервовий, безпричинний плач. Иноді вона вертала ся до дому блїда, тремтїла вся, починала стогнати, а потім лягала на постїль і гірко плакала. Юргіса аж одчай брав.

Тїтка Елїзбета говорила йому, що такі істеричні припадки часто находять на вагітних жінок і боятись того не треба. Але се не заспокоювало Юргіса. Він допитував ся у Они, чого з нею так стало ся, бо ранїйше так нїколи не бувало. Він говорив, що ся проклята робота вбиває її; жінка, а надто вагітна, не може так тяжко робити; закон повинен забороняти таку працю, бо краще вже відразу вбити таку жінку, а не мучити її так тяжко. Бідні жінки не повинні виходити заміж і водити дїтей; коли-б він був знав, що жінки такі слабкі і тендитні істоти, то не завязував-би Онї світу, одруживши ся з нею.

Так він говорив і сам доводив себе до плачу. Тоді Она перемогала себе, обіймала його і просила, щоб він перестав гризти себе; все, Бог дасть, якось поладить ся і буде добре. Потім вона припадала головою до його плеча і плакала сама, а він дивив ся на неї, як той підстрілений невідомо звідкіля звір.

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

XV.

Припадки у Они почали ся в лїтку; що-разу на Юргіса находив страх, а перелякана, несамовита Она обіцяла, що буде перемагати себе і більше вже таких припадків не буде. Але вона не могла перемогти хоробу, припадки находили знова, Юргіс чим-раз більше лякав ся і не йняв віри поясненням Елїзбети, яка старалась його заспокоїти.

Йому здавало ся, що з Оною дїєть ся щось таємниче і страшне. Разів скілька він ловив її погляд і вражали його ті очі, мов у загнаного звіряти. Під час припадків у Они вихоплювались инодї слова одчаю і се наганяло на Юргіса смертельний жах. Але минав припадок і всїх знов пригнїтало гірке життє і тяжка робота і всї вони животїли мовчки, мов та робоча худоба, для якої нема нї згадок у минулому, нї надїй на будуче.

Знов наближала ся зима, а з нею ще гірші лиха, нїж попереду. Був жовтень і на різницях почала ся гаряча перед-святкова робота. На консервних фабриках робили до пізьного вечора, бо заготовляли запаси на Різдво. Марії, Елїзбетї і Онї довело ся робити по пятнадцять — шіснадцять годин у день, бо вони були маленькі частинки тої великої фабричної машини. Одмовити ся від лишнїх годин робити не можна було: або роби, — або геть з фабрики. Надто-ж за ті лишнї години платило ся трошки більше, як за звичайні і робітники старались держати ся, скільки сили стане. Жінки ставали на роботу о сьомій годинї вранцї, обідали о-полудні і потім робили до десятої — одинадцятої години у-вечорі, не маючи й рісочки в ротї.

Юргіс хотїв дождати ся їх у вечорі, щоб одводити до дому, але вони на се не пристали: у фосфатному віддїлї робота кінчала ся у звичайний час і Юргіс дожидав-би їх у шинку. Краще вже їм було вертатись до дому самим; вони зустрічались після роботи коло воріт фабрики і вертали ся у трьох, або-ж, як робота кінчала ся у них не в одну пору, то вертали ся до дому у трамваї на-різно.

До дому жінки приходили такі зморені, що не хотїло ся їм їсти і важко навіть було роздягати ся. Часто вони лягали навіть не роззувшись і лежали так, мов мертві, аж до ранку.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Їх силу піддержувала тільки надія, що потім буде трошки лехче, а за те стане їм палива на зиму.

У початку грудня настали перші снігові метелиці. Заверюха почала ся о другій годині з полудня і до вечора все вже замело снігом. Юргіс хотів почекати жінок; він зайшов погрітись у шинок, випив дві шклянки горілки — і прожогом побіг до дому, втікаючи від свого біса-спокусника. Він приліг на постіль, дожидаючи робітниць, але зараз таки заснув твердим сном.

Коли він прокинув ся, йому здало ся, що не пройшов іще той тяжкий сон-мара: коло його стояла тітка Елізбета і щось говорила, але він ніяк не міг опамятати ся і нічого не тямив.

— Она не вернула ся до дому, — казала Елізбета.

— А яка година? — спитав він.

— Скоро день уже; пора вставати. Она не ночувала вдома. А на дворі страшний мороз і все занесло снігом.

Юргіс стрепенув ся, одяг ся швидко, обув ся і вибіг з дому. Марія плакала, а за нею плакали і всі діти.

Опинившись на дворі Юргіс не знав, куди йти.

Було ще темно, по-ночі і все замітав сніг. Через скілька хвилин, поки Юргіс думав, його зовсім занесло снігом.

Він побіг до різниць, а дорогою забігав у кожний шинок і питав, чи не заходила туди Она, знесилена заверюхою? Чи не чули де про яке нещастє з жінкою? На фабриці, де робила Она, сторож сказав, що, здаєть ся, ніякого нещасного випадка не трапило ся у них; у конторі Юргіс довідав ся, що Она вчора пішла з роботи тоді-ж, як і всі.

Юргісови нічого більше не лишало ся, як чекати жінку коло воріт фабрики. Він почав ходити вперед і назад, щоб не змерзнути. На різницях уже починала ся робота: пригонили товар, носили важкі, пятипудові туши у холодильню. Вже благословляло ся на день і почали сходитись робочі, скулившись з холоду і брязкаючи бляшанками з обідом.

Юргіс став коло вікна контори, бо там ще світив ся вогонь і при тому світлі лехче було приглядатись до перехожих, хоча сніг ліпив так густо, що треба було дуже напружувати очи, щоб упізнати людину.

Пробило сім годин; Юргісови пора вже була йти на роботу, але він стояв і чекав Они, не тямлячи себе з тріво-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ги. Через чверть години він побачив крізь той снїговий серпанок знайому постать і кинув ся до неї на зустріч з радісним криком. Се була справдї Она; побачивши його вона побігла до його і мало не впала йому на руки.

— Що з тобою трапилось? — тремтячим голосом спитав він. Де ти була?

Вона задихалась і не могла відразу говорити.

— Я не могла дійти до дому, — промовила вона нарешті. Такий снїг... а трамвай перестав ходити...

— Де-ж ти була? — спитав він.

— Я зайшла ночувати до знайомої — до Ядвіґи.

Юргіс зітхнув лехче. Але Она плакала і тремтїла, неначе починав ся у неї знов той нервовий припадок якого так бояв ся Юргіс.

— Чого-ж ти? — скрикнув він. Що-ж стало ся?

— Я так бояла ся, Юргіс! — мовила вона, пригорнувшись до його. Так минї важко!..

Вони стояли коло вікна контори і всї перехожі почали на них оглядатись. Юргіс одвів її на-бік.

— Менї було так страшно, так страшно! — казала плачучи Она. Я знала, що ти будеш трівожити ся і не могла уявити собі, що ти почнеш робити. Я старалась дійти до дому, але у мене сили не стало. О, Юргіс, Юргіс!..

Він був щасливий, що вона прийшла і більше нї про що не думав; тільки дивувало його, чого вона так надзвичайно хвилюєть ся. Переляканий вигляд її і недоладня мова вже не лякали його.

Він дав їй виплакатись і заспоїтись. А що вже наближалась восьма година і вони могли втратити заробіток ще за другу годину, то він поспішив піти на роботу, лишивши Ону коло дверей фабрики, блїду, як смерть, з заплаканими і переляканими очима.

Минуло ще днів скілька. Наближало ся Різдво: снїгові метелиці не переставали і були люті морози. Юргіс що дня вранцї проводив жінку аж до дверей фабрики, пробіраючись з нею по-ночі по снїгових заметах. Але скоро настав страшний кінець.

Стало ся се за три днї перед Різдвом. Марія і Елїзбета вернули ся до дому коло півночи і скрикнули з жаку, довідавшись, що Они ще нема. Вони були умовились зустріти ся

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з нею після робити і прождавши її де-який час на умовленому місці, вони пішли до її майстерні на фабрику, але там сказали їм, що робота вже скінчила ся давно і всї робітниці розійшли ся. Того вечора не було дуже холодно, але йшов снїг, — а Она все-ж таки не верналась. Сей раз, мабуть, стало ся з нею якесь нещастє.

Вони розбудили Юргіса; він сїв на ліжку і дуже був сердитий, слухаючи їх. Напевне Она дуже втомила ся, і щоб не вертатись далеко до дому, зайшла ночувати до Ядвіґи, що жила поблизу фабрики.

Нїчого з нею не могло стати ся, — а коли-б навіть і стало ся, то однаково-ж до ранку нїчого не можна зробити. Юргіс повернув ся до стїнки і захріп так скоро, що Марія і Елїзбета не встигли ще вийти з кімнати. Але вранцї Юргіс вийшов з дому на цїлу годину ранійше, ніж звичайно.

Ядвіґа Марцінкус жила з матірю і сестрами недалеко від різниць, в одній кімнатї у сутернах. Її нареченому недавно відрізали руку, бо почало ся зараженнє крови і тепер про їх весїлле не могло бути й мови.

Треба було пройти вузеньким двором, щоб попасти у кватирю Ядвіґи і Юргіс ще здалеку побачив світло у вікнї. Він постукав у двері і був певний, що їх одчинить Она.

Але замість Они він побачив одну з малих сестер Ядвіґи: вона дивилась на його крізь щілину у дверях!

— Де Она? — спитав він. Але дївчина здивованими очима дивилась на його.

— Она? — перепитала вона.

— А вже-ж, — сказав Юргіс. Хіба її тут нема?

— Нї, — одмовила дївчина.

Юргіс здрігнув ся. Через хвилину підійшла Ядвіґа, виглядаючи з-за дверей. Побачивши, хто прийшов, вона сховала ся, попросивши Юргіса почекати, поки вона одягнеть ся.

— Мати не здужає, — мовила вона, неначе перепрашаючи його.

— Хіба Она не у вас? — з трівогою спитав Юргіс.

— Нї, — мовила Ядвіґа. Чого-ж ви думаєте, що вона у нас? Хіба вона казала, що збіраєть ся до мене?

— Нї, — казав він. Але вона не вернулась до дому на нїч і я думав, що вона заночувала у вас, як тодї...

— Коли? — спитала здивована Ядвіґа.

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Та коли вона тут ночувала, — казав Юргіс.

— Се якесь непорозуміннє — озвала ся Ядвіга, дивуючись. Вона у нас нїколи не ночувала.

Юргіс аж притулив ся до стїни, бо ноги йому затремтїли; він старав ся перемогти себе.

Ядвіґа одчинила двері.

— Вона казала, що була власне у вас, — мовив Юргіс, — росказувала менї про вас, переказувала ваші слова. Ви може забули.

— Та нї-ж бо, — впевняла Ядвіґа, але саме у той час почув ся сердитий голос з хати:

— Ядвіґо, зачини двері! Ти-ж застудиш дитину.

Юргіс постояв хвилинку, промимрив щось, а потім, бачивши, що тут він нїчого більше не допитаєть ся, перепросив Ядвіґу і пішов.

Все се страшенно його вразило. Він не знав, куди тепер податись. Світ йому крутив ся перед очима. Она його обдурила, збрехала йому! Що се знак? Де вона тепер? Він нїчого не міг зрозуміти. Він тільки почував, що стало ся якесь страшне нещастє.

Не знаючи, куди податись, він пішов на фабрику, де робила Она і став коло вікна контори. Там він простояв до восьмої години; потім він пішов у мастерню Они, щоб роспитати надзирательницю. Але надзирательниця ще не приїхала: щось попсувало ся на елєктричній станції і трамвай перестав ходити від учорашнього вечора тай не можна було приїхати з міста. Її місце заступила тепер друга надзирательниця. Дівчина-робітниця, що росказувала се Юргісови була дуже зайнята і все оглядалась, чи не стежать за нею: бо робітницям заборонено було розмовляти. Потім прийшов робочий з тачкою. Він знав, що Юргіс чоловік Они і дуже зацїкавив ся тим, що Она щезла таким таємничим способом.

— Може і вона не попала до дому через те, що трамвай не ходив, — сказав він. Певне вона їздила у місто?

— Нї, — сказав Юргіс; — вона нїколи не їздить у місто.

— Не їздить? — спитав робітник.

Юргісови здало ся, що той робітник якось переглянув ся з дівчиною. І він швидко спитав:

— А ви що про се знаєте?

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Але робітник примітив, що смотритель дивить ся у його сторону і відійшов, нїчого не сказавши.

— Нїчого я не знаю, — сказав він здалеку. Як я можу знати, куди їздить ваша жінка?..

Юргіс вийшов знов і почав ходити перед дверима фабрики. Так він проплентав ся увесь ранок, а на роботу і не думав йти. Коло полудня він пішов спитати полїцийного комісара, не дізнав ся нїчого і вернув ся назад стерегти коло дверей фабрики. Не дочекавшись нїчого аж до третьої години, він пішов нарештї до дому. Він ішов по Ашленд-Авеню. Електричний трамвай знов почав ходити і повз Юргіса пробігло скілька ваґонів, повних народу. Побачивши їх він сгадав ті дивні, трохи глумливі слова робочого. Якось мимохіть він почав стежити очима за ваґонами, що пробігали коло його. Втім він скрикнув, спинив ся і зараз повернув назад бігти за вагоном, майже доганяючи його: він побачив у ваґонї чорний полинялий брилик з червоною квіткою і йому здало ся, що се Она. Хоч не міг він дігнати ваґон, але все-ж таки біг за ним: через два квартали, коли се була Она — вона повинна була вийти з ваґону, щоб піти боковою вуличкою до дому. Дїйсно, як ваґон спинив ся у тому місцї, Она вийшла і повернула у бокову вуличку.

Юргіс побіг за нею; він бачив, як вона завернула за ріг тої вулички і потім увійшла до дому.

Тоді він повевнув назад і походив хвилин із пять по вуличцї, стиснувши руки і закусивши губи з сердешного болю. Потім він пішов до дому.

Одчинивши двері, він побачив Елїзбету, яка також ходила шукати Ону і тільки що вернулась. Вона ходила тепер навшпиньках і пошепки сказала йому:

— Цить! Вона спить... Їй дуже погано... Либонь у неї щось у голові не добре. Каже, що всю нїч блукала по вулицях і не могла потрапити до дому. Насилу я її заспокоїла.

— Коли-ж вона вернула ся? — спитав Юргіс.

— Вранцї, зараз після того, як ти пішов, — мовила Елїзбета.

— А потім вона виходила з дому?

— Нї. Вона дуже слаба, Юргіс, вона...

— Ти брешеш! — скрикнув він і, одпихнувши рукою Елїзбету, відчинив двері у спальню. Она сидїла на ліжку

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і переляканими очима глянула на Юргіса. Він зачинив двері, не пустив Елізбету і підійшов до жінки.

— Де ти була? — спитав він.

Она сидїла згорнувши на колїна стиснутї руки; лице її було біле, як крейда і перелякане. Вона разів скілька передихнула, поки спромогла ся промовити; потім вона почала говорити тихим, уривчатим голосом:

— Юргіс!.. я, либонь, не при своїому розумі була... я йшла... йшла всю ніч і добилась до дому тільки вранці...

— То треба було тобі зараз лягти, як тільки вернулась до дому, — сказав Юргіс різким голосом. Чого-ж ти вийшла з дому другий раз?

Він дивив ся їй просто в очі і ясно бачив страшний переляк в її очах.

— Минї треба було піти у крамницю, — промовила вона ледве чутно.

— Неправда се! — сказав Юргіс і підступив до неї ближче, міцно стиснувши руки. Чого ти брешеш? — крикнув він. Що ти зробила таке, що мусїла тепер брехати і викручуватись?

— Юргіс! — скрикнула вона перелякана. — Юргіс! Що з тобою?

— Ти збрехала, кажу я тобі! — крикнув він. — Ти говорила, що ночувала у Ядвіґи, а се неправда, Ти і тоді була там, де і тепер, — десь у місті. Я бачив, як ти зійшла з трамваю. Де ти була?

Сими словами він неначе всадив їй ніж у серце. Вона захиталась, глянула на його з невимовним жахом в очах і потім, скрикнувши, подалась у-перед, простягаючи до його руки. Але він одступив ся і вона впала на постїль, закрила лице руками і заголосила. Почав ся той істеричний припадок, що завжди так лякав Юргіса. Все тїло Они здрігало ся від плачу. Здавало ся, немов у нїй щось підіймаєть ся страшенне, обхоплює всю її істоту і мучить її. Ранійше, бувало, Юргіс дуже лякав ся тих припадків і впадав в одчай від її несамовитого плачу; а тепер він стояв, мов скаменїв, міцно стиснувши руки; він не ворухнув ся-б з місця, навіть коли-б вона тут таки смерть собі заподіяла.

Він тільки почував, як стигне кров у його жилах і тремтять його уста. Йому навіть нїби полехчало трошки, коли

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

помаленьку відчинились двері і показало ся блїде, перелякане обличчя Елїзбети. З неї він міг говорити. Він накинув ся на неї з лайкою, вигоняючи її кімнати, а коли вона не хотїла йти, пробуючи щось сказати, він ухопив її за руку, випхнув її з кімнати, зачинив двері і підпер їх столом.

Потім він знов повернув ся до Они і, дивлячись їй просто в очі, крикнув: — А тепер говори!

Але вона не чула його: хоробливий припадок корчив її, вона плакала і не могла здержати якихсь дивних, несамовитих згуків, що неначе хвилями піступали їй до горла. Та хвиля підіймалась вище і вище і нарештї вихопилась з її горла диким, божевільним реготом.

Юргіс не міг уже білше видержати: він підскочив до неї, вхопив її за плечі, струснув і крикнув їй у саме вухо:

— Перестань! Схаменись, кажу тобі!

Вона підвела на його очі, потім упала до його ніг і вхопилась за них руками так міцно, що він нїяк не міг визволитись. Припавши лицем до долу вона не переставала плакати і Юргіс закричав ще дужче:

— Та перестань-же!

На сей раз вона послухалась, зітхнула глибоко і замовкла, тихо схлипуючи, а худеньке тїло її здрігало ся і корчило ся; потім вона затихла і хвилину лежала мовчки і нерухома, аж Юргіс злякав ся, бо здало ся йому, що вона вже помірає. Він нахилив ся до неї і почув тихий голос її:

— Юргіс, Юргіс!

— Чого? — спитав він.

Він мусїв ще нижче нахилитись до неї, бо вона не мала сили підвести ся; а тихий голос її благав його:

— Повір менї, Юргіс... повір менї!..

— Чого повірити?

— Повір, що я люблю тебе,.. Не питай — вір... Я хотїла добра для нас... Я не винна... Инакше не можна було. Воно — нїчого... минеть ся. Повір менї, Юргіс, тільки повір!..

Вона намагалась встати, але не могла. Він чув, як тремтїли її руки, як переривав ся її віддих, коли вона горнула ся до його.

— Вір менї... — мовила вона, ридаючи.

Але він, розлютований, крикнув:

— Нї, не йму я тобі віри!

Generated on 2015-07-19 19:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона не пускала його рук і голосно плакала.

— Подумай, Юргіс, що ти кажеш! Ти нас усіх загубиш... Ні, ні... Я не видержу, Юргіс!.. Я божевільна... Нічого не стало ся... Нема чого тобі знати... Все минеть ся, все буде по давньому... Ми будем любити одно одного, як і досї любились... Тільки вір менї.

Його ще гірше розлютували сї слова. Різким рухом він одштовхнув її від себе.

— Чи скажеш ти менї, нарештї, що таке стало ся? — крикнув він.

Вона знов упала на землю і заридала так тяжко і гірко, немов осуджена на вічну погибель душа. Юргіс не міг того здержати більше; він грюкнув кулаком по столї і заревів!

— Говори:

А вона заходилась плачем і голос її раз-у-раз обривав ся.

— Не можу я, не можу!.. кричала вона.

— Чому не можеш?

— Не знаю, як сказати...

Він скочив до неї, підняв її з долу за плечі, поставив на ноги і дивив ся їй просто в очі.

— Скажи менї, де ти була? — промовив він задихуючись. Швидче, швидче!

Вона промовила тихо, уривчатим голосом:

— Я була... в тому домі... у місті...

— В якому домі? Я не розумію.

Вона хотїла одвести очі на-бік, але Юргіс не пустив і прошивав її своїм поглядом.

— У домі місс Гендерсон... — прошепотїла вона.

Він не від-разу зрозумів її.

— У домі місс Гендерсон? — повторив він, не розбіраючи, що воно значить. В тім мов блискавкою освітила його страшна правда і він одхитнув ся назад з диким, несамовитим криком. Він притулив ся до стїни, потер чоло рукою, оглядаючись навкруги і прошепотів: Господи Боже праведний!

Через хвилину він нагнув ся до Они, яка лежала долї, мов нежива і стиснув її рукою за горло.

— Хто повів тебе туди? — глухим голосом прохрипів він.

Вона випручалась з його рук, але се ще більше розлютувало його. Він думав, що вона боїть ся бійки, а не розумів,

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що найгірше мучить її той сором. Але вона якось змогла сказати йому:

— Коннор, дозорця...

Він стиснув пальці ще тіснійше і лиш тільки тоді, коли вона посиніла і закрила очі, він зрозумів, що душить її. Тоді пустив її горло, почекав, поки вона віддихнула і знов одкрила очі і нагнув ся до неї зовсім близько.

— Скажи мені все, — прошепотів він.

Вона лежала нерухомо і він мусів нахилити вухо до неї і затаїти дух, щоб почути її слова.

— Я не давалась... — шепотіла вона. — Я змагалась... втікала... але мене присилували... Ми всі пропали-б як би не се...

Вона замовкла і знов скілька хвилин чутно було тільки хриплий віддих Юргіса. Вона знов заговорила пошепки, не розплющуючи очей.

— Він сказав мені, що вижене мене з фабрики, що ми всі будемо без роботи, що він знищить нас усіх...

— Коли се почало ся? — спитав Юргіс тихо.

— Мені не давали просвітку з перших днів, як я поступила на фабрику, — мовила вона тихо, мов сонна. Се все зробила вона, місс Гендерсон. Вона мене ненавиділа. А він... йому... я вподобала ся. Він зачіпав мене, жартував... ластив ся. Хотів купити мене грішми, дарунками... казав, що любить мене, але я не піддавалась... Потім він почав нахваляти ся, лякати мене... Він знав про всі наші справи, знав, що ми з голоду гинемо. Він знає і твого смотрителя і Марії. Він хвалив ся, що доведе нас до голодної смерти на вулиці — так він говорив... А потім сказав, що коли я... коли я... то у нас усіх завжди буде робота. Раз він схопив мене... не пустив... тай... тай...

— Де се було?

— На фабриці... пізно у-вечорі... коли всі вже пішли... Я не могла вирватись... Я думала про тебе... про дитину... про матір і дітей... Я його боялась... і кричати боялась...

Як почала вона говорити — обличчя її було блїде — синевате, а тепер воно почервоніло від сорому; вона знов почала важко дихати. Юргіс не казав ні слова.

— Два місяці тому, — говорила Она далі, — він почав домогатись, щоб я прийшла у той дім, щоб я там лишила ся

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жити. Нахваляв ся, що нас усіх вижене з фабрики. Він примусив мене ходити туди вечорами. Тобі я говорила, що роблю у-вечорі на фабриці. Того вечора, як почала ся метелиця, — я ніяк не могла вернути ся. А вчора перестав ходити трамвай. Се й загубило нас. Я пробувала йти пішки, та не могла. Я боялась, щоб ти не довідав ся. Все обійшлось-би добре, коли-б тільки ти не знав. Я йому вже перестала подобатись — він би скоро дав менї спокій. У мене вже скоро буде дитина і я вже стала не така принадна.

Він уже менї говорив про се. Він мене навіть бив учора... А тепер... ти вбєш його і ми всї пропадемо.

Все се вона промовила зовсїм спокійно, лежачи, як мертва, з закритими очима. І Юргіс не сказав анї слова. Він не подивив ся навіть ще раз на жінку, підійшов до дверей і одчинив їх; він не примітив Елїсбети, яка з переляку забилась у куток. Він вийшов з дому без шапки, не зачинив навіть за собою дверей, а як тільки опинив ся на вулиці, то побіг що духу.

Він біг, як несамовитий, з божевільним виглядом на виду, не оглядаючись по сторонах. На Ашленд-Авеню він нарештї спинив ся, зморений. Побачивши ваґон трамваю, він ускочив туди. Очи його дивились хижо, вітер роскудовчив йому волося і дихав він хрипло, як ранений бик. Пасажири, що сидїли у ваґонї не звертали, одначе, на його уваги: може вони думали, що коли від людини йде такий страшно-гидкий дух, то і вигляд її мусить бути такий страшно-дикий. Як і завжди всї одсовувались од його яко-мога далї, але він нїчого не бачив: думки його були далеко. Душу його палив вогонь, а сам він згорнув ся і притаїв ся, наче готовив ся скочити.

Як тілько ваґон дійшов до різниць, Юргіс вискочив, а що сидївши у ваґонї він трохи оддихав, то тепер побіг ізнову. Перехожі обертались і оглядались на його, але він нїкого не бачив. Добігши до фабрики він швидко побіг по переходах. Він добре знав, де була майстерня Они, знав і Коннора, дозорця нагрузчиків, що робили тут-таки поблизу на платформі. Він почав оглядатись і шукати дозорця. Саме йшла тепер гаряча робота: люде вантажили паки і бочки на підводи. Юргіс швидким поглядом озирнув усю платформу — Коннора тут не було. Втім він почув знайомий

Generated on 2015-07-19 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

голос його у корідорі і побіг туди. Через хвилину він побачив перед собою дозорця.

Се був кремезний Ірляндець з червоним грубим обличчєм; від його дуже одгонило горілкою. Він побачив Юргіса, переступаючи поріг, і зблїд. Він завагав ся одну хвилину, хотїв утекти, але не встиг іще подумати про се, як Юргіс наскочив на його. Коннор підняв руки, закриваючи лице, але Юргіс з усієї сили вдарив його кулаком межи-очі і звалив його на землю; потім він навалив ся на його і почав душити, вчепившись йому пальцями у горло. Юргіс не тямив себе, не бачив нїчого: він тільки підіймав за горло свого ворога і товк його головою о поміст, а сам ревів, як скажений.

Зняв ся страшний крик і шарварок: жінки кричали, ламаючи руки, чоловіки кинулись визволяти Коннора. Але Юргіс затяв ся, нїчого не бачив, не чув, не тямив. Тільки коли чоловіка шестеро вхопило його за ноги, за плечі і почали тягнути назад, він тоді зрозумів, що у його хочуть видерти його жертву. Він швидко нагнув ся і вчепив ся зубами у щоку свого ворога. Коли нарештї його відтягнули, він був увесь закрівавлений і з рота у його вузькі смужки шкури.

На превелику силу подолали його, звалivши на землю і держачи за руки й ноги. Він боров ся, як лютий звір, одпихав усїх і поривав ся знов кинутись на свого ворога, що лежав тепер без памяти і чуття. Але прибігли ще люде і нарештї побороли Юргіса, навалившись на його мало не в-десятьох. Його однесли у полїційний участок, що був при фабрицї і там він лежав звязаний, поки приїхала викликана з міста сторожа, щоб завезти його у тюрму.

XVI.

Коли Юргіс опамятав ся у полїційному фургонї, він держав себе вже спокійно. Його знесилило і приголомшило все те, що стало ся з ним за той день; він притих, побачивши коло себе сині полїційні мундирі. Шестеро полїцейських сидїло у фургонї, відсунувшись від Юргіса яко-мога далї через той дух фосфатний, що йшов від його.

У полїції в самперед його повели до комісара, який записав його імя, призвисько, адресу і за що його арештовано. Юргіс довідав ся, що його обвинувачують за те, що на-

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пав і побив людину. Потім понурий поліцейський повів його у камеру, а дорогою облаяв його за те, що він повернув не в ту сторону, куди треба, та ще штовхнув його в бік, щоб ішов швидче. Юргіс навіть і не оглянув ся на його: проживши пів-третя року на різницях, він знав, що з чікаґською поліцією заводитись не слід. Особливо у своїому барлозі вона могла робити з людьми все, що хотіла.

Арештантів били, иноді навіть голови їм провалювали, а потім у рапортах до начальства писали, що арештант був пяний, впав і розбив ся. Ніхто не провіряв, чи правда воно, чи ні.

Важкі двері камери зачинились на ключ за Юргісом: він сів на лавку і закрив лице руками. Він міг тепер тут, на самоті, думати про своє становище цілий вечір і цілу ніч. У першу хвилину він почував якесь звіряче завдоволення: добре він облупив того поганця; мігби ще краще, коли-б не перешкодили, — але добре й так. Пальці його ще досі почували горло Коннора. Але, охоловши і одумавшись, він зрозумів, що радіти нема чого. Від того, що він мало не вбив гнобителя Они, їх доля ані трошки не покращає, не зміть ся згадка про ту ганьбу і сором, не лехче буде ні Оні, ні їх дитині, ні всій сімї. Она напевне втратить роботу, а що буде з ним, Юргісом — один Бог знає.

Роздумуючи про те, що стало ся, він цілий вечір ходив по камері і у перше за весь свій вік не міг заснути через ті сумні думки. У сусіднїй камері сидів пяниця за те, що без жалю мордував свою жінку, а з другого боку був божевільний, що стогнав чогось без угаву. О півночі поліцийний участок одчиняли для бездомних бродяг і всї вони товкли ся у корідорі перед камерами. Де-які лягали просто на голий камяний діл і зараз починали хропіти; инші сидїли, розмовляли, реготали або сварились. Дух там був дуже важкий і прикрий, але проте перемогав той неможливий фосфатний дух, що його принїс із собою Юргіс; отже бродяги у корідорі проклинали його на всї способи.

А він у той час лежав у кутку своєї камери і голова його палала як в огні.

Йому принесли вечерю: скілька скибок сухого хлїба і кави, до якої примішували сонного зілля, щоб арештанти сидїли тихо вночі. Юргіс, попоївши, заснув. А прокинувшись

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

у ранцї він знов почав ходити по камері з кутка в куток. Його гризли тяжкі думки і від них він не міг нї втекти, нї сховатись.

Не за себе мучив ся він: той, хто робив на фосфатному відділї фабрики Дургема, — нїчого вже не боїть ся, бо вже нїчого гіршого не може бути на світї. Але як жити після того, що стало ся, коли його нїяк не викенеш з памяти?.. На се не було нїякого рятунку, бо нїяка сила, навіть небесна, пе може знищити те, що вже стало ся.

Юргіс сам себе карав, що не предбачив того лиха. Чого він пустив Ону на фабрику? Чому не зберіг її від тої напасти, яка не минає нї одної молодої фабричної робітницї?

Не треба було пускати її на фабрику, хоч-би навіть довело ся їм усїм здохнути з голоду на вулицї. А як тепер пережити ту ганьбу, те нещастє? Він почував, що нема вже життя тепер нї для него, нї для Они. Він знав добре, що тепер — хоч-би як вони обоє хотїли забути все, хоч-би як перепросились і простились — вона нїяк не зможе подивитись йому просто в очі, не зможе бути йому жінкою. Сором убє її. Єдиний вихід для неї — смерть.

(Далї буде).

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ГР. ШЕРСТЮК.

Новини нашої лїтератури.

Нариси й оповідання П. Барвінського.

Українське слово, позбувшись давнїх міцних кайданів, широкою хвилею котить ся тепера по всїй Українї, вишукуючи нових шляхів, хоч ті шляхи часами видають ся „тяжкими, тернистими, вибуркованими занадто щедро каміннєм зверхнїх перешкод і густо всипаними вибоїнами внутрішнього неладу“. Ся хвиля, як ми бачимо, не зупиняєть ся, а все збільшуєть ся, набираєть ся нової сили, нової краси і, мов відбиваючи нові ритми, посуваєть ся все далї і далї. Ся хвиля не зупиняючись може котитись і далї ще з більшою силою тілько тодї, коли слово українське не зтишить свого голосу, коли воно буде підтримуватись у всїх окремих нотах і в той-же час підримуватись рівномірно, не утворюючи дісонанса.

Окинувши оком нашу лїтературу останнього часу, помічаємо що один тон в сїй загальній лїтературній гармонїї потроху слабшає і то обізветь ся, то на який час зовсїм замовкне. Сей слабий тон нашої сьогочасної лїтератури — белетристика, що за останнїй час не виявила себе нїчим таким значним, що підвисшило-б її до инших боків нашої лїтератури. Все, що вийшло тепера з белетристики чистої, або белетристики публицистичної в окремих виданнях, здебільшого не новина для наших читачів, бо зявилось передруком, або збіркою творів ранїйш друкованих в українських періодичних виданнях та альманахах. Але не тілько в окремих виданнях дуже мало зявляєть ся видних белетристичних творів — се саме можна помітити і в наших періодичних виданнях. Гуків смілих, гуків чистих і приваблюючих своєю силою, своєю мельодїєю і художністю — у нас за останнїй рік не зявилось. Життєва бурхливість останнїх часів не викликала у нас нї одного твору з відповідними героями, сценами і т. д. Та все-ж ми певні того, що сей застій у нашій белетристицї тимчасовой і, коли-б навіть наші відомі белетристи не подбали про його зворушенне, то у нас уже починають визначатись нові молоді белетристичні сили, що мають зворушити той застій і саму белетристику підвисшити до

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

того становища, яке вона має у инших культурних народів. Оглядаючи ж белетристику останнього часу, ми помічаємо, що коли у нас і зявилось що нове, то було занадто вже малоцїнне і проходило або непомітним, або малопомітним. Дещо з таких мало зауважених белєтристичних творів ми отсе і хочемо розглянути. З таких творів більш менш визначаєть ся перший том творів д. Барвінського „Нариси й оповідання", що вийшли в другій половинї 1907 року. З виходом сих здебільшого нових творів у нас виплила була надїя, що ось уже починаєть ся зворушеннє того названого нами застою у белетристицї, але перечитаннє їх довело до того висновку, що нїякої ролї в такім зворушеннї сї твори не відограють, бо не дають собою нїчого нового та оригінального, а до того й написані вони не досить майстерно.

Перший том творів д. Барвінського складаєть ся з дванадцяти оповідань та нарисів, але ми маємо розглянути тут більш докладно тілько ті, що характеризують манєру писання автора та мають вартість, що-ж до решти творів, то обмежимось загальним оглядом.

Більшість творів д. Барвінського без жадної потреби дуже розтягнуто, пересипано цїлком непотрібними дрібницями, що тілько обезцїнюють твір і затемняють основну його фабулу і псують цїльність вражіння. В сих творах коли й є що гарного, то се окремі частини оповідань, можна сказати — окремі малюнки, окремі сценки. Взагалї-ж в його творах дуже мало добірного матеріялу. Нї свіжої думки, нї серьозного змісту в сих творах немає, витворено їх з застарілого матеріялу, маловідповідного вимогам сьогочасного читача, який скорше погодить ся з хибами у формі написання, нїж з такими хибами у змістї, як відсутність свіжої, глибокої думки.

Зміст творів д. Барвінського і не може бути глибоким, бо половину сих творів написано на анекдотичні сюжети, а такий сюжет нї в якім разї не може придбати уваги, як щось значне й самостійне. „Коли инодї анекдот і вживаєть ся як додаток до схарактеризування якої небудь речи, говорить Михайловський, то взагалї він може тілько прислугувати до скоротечної забавки". Сю фразу можна цїлком приложити до де-яких творів д. Барвінського, що дають не-що инше як розмазані автором анекдоти. Будучи прочитаними вони утворять скоротечний вплив, навіть можуть викликати у читача таку-ж скоротечну усмішку — та й тілько. Сї твори нї в якім разї не породять у читача думок, не

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

примусять його болїти душею, болїти глибоко, болїти справжньо. Так само вони не примусять читача сміятись повним сміхом, сміятись всїм нутром, всїєю істотою, а породять на обличчі ледве помітну кислу усмішку, яку викликає заїзжений анекдот.

Почнемо з першого оповідання „Титарь". Увесь зміст його складаєть ся з такого анекдотичного випадка: церковний титарь не погодив ся з батюшкою, що до найменування нового притвора в церкві. Батюшка бажав найменувати в честь Параскеви Пятниці, (в нього бач матушка звалась Параскевою), а титарь бажав найменувати в честь архистратига Михаїла (в нього сина звали Михаїлом). Почалась звичайно сварка, що як звичайно почалась, так би звичайно й кінчилась, та батюшка не стерпів глузування титаря, що буцїм то він бажає з церкви утворити бабинець і налаяв титаря „азінусом". Сей „азінус" — грунт оповідання „Титарь". Не знесши обиди, п. Титарь написав скаргу до архирея, та послати її не випало, бо того-ж дня титареви прислано медаль, що вихлопотав йому батюшка. Найбільшу частину сього оповідання відбирає картина написання скарги, але до сього ми ще раз вернемось. Звичайна річ, що змісту повинна відповідати й форма написання, се старий закон і мабуть відомий всякому, та щось про нього забув д. Барвінський. Незначний буденний випадок використувати в оповіданнї — річ не легка, а д. Барвінському і зовсїм не під силу. Написати оповіданнє не так уже легко, як уявляє собі наш автор, що дивить ся на сю справу так: пише довгий вступ в якім виводить героями свою куховарку і чічероне, потім їх залишає і переходить до нових героїв, розписуючи довго предовго ріжні окремі сценки. Загальної картини, цїльних типів майже у всїх оповіданнях д. Барвінського нема, а се через те, що автор, малюючи типи, виставляє на показ читачеви лише один, улюблений автором комичний бік і так захоплюєть ся сим однобічним малюваннем, що иноді забуває навіть провести кілько рис з другого боку, щоб було хоч слабеньке, та хоч трохи цїльнїйше. Примушуючи читача увесь час дивитись на той один комичний бік своїх героїв, автор багато губить ще тим, що читачеви надокучає дивитись все на одне й на одне, надокучає непотрібні повторення однакових рис у замалюваннї типа і через те втрачаєть ся вражіннє не то що комізма, а й усього оповідання.

З такою однобічністю автор змалював і свого першого героя-титаря. Сей тип має звичку в час гнївання багато нюхати табаки і часто чхати, і от ухопившись за сю рису, автор так улюбив

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

її, що примушує свого героя чхати на протязї шости сторінок, та ще не аби як чхати, а „потрійними сальвами“. Не будемо вже говорити про те естетичне задоволеннє, яке придбає читач, переглядаючи сторінки пересипані чханнєм, але зауважимо ще раз, що там де нема серьозної думки, не може бути й справжнього гумору, а вийде тільки пародия на той глибокий гумор, що так і прище з кожного слова талановитого гумориста.

Зміст оповідання „Мазепа“ складаєть ся виключно з житєпису Микити Петровича Лудана, по прозвиську „Мазепи“, що все своє житє тілько й знає „вдирати ріжні штуки“. Доволї було побачить Мазепі на базарі „кацапів“ чи з соломою, чи з обіддєм, як він уже й придумував яку небудь „штуку“. То приторгує солому і звелить зложити з усїх возів в одну купу, а сам утече, то приторгує обіддє і звелить повкидати його в озеро, а за грішми прийти в показаний дім. Сам він знову втїкав, а дім то був не його, а кватиря станового пристава, з відкіля „непроханих гостей випровожають ледве не в потилицю“.

Зібравши величезну низку таких „штук“, автор бажав утворити новий тип оріґінала селянина, але який-же блїдий, який надто уже однобічний вийшов і сей новий тип. З житя „Мазепи“ ми мало що знаємо крім його „штук“; його погляди, його психольоґія, його внутрішнє житє не зачеплені й маленькою рисою, так наче їх і не було зовсїм в людини. Читаючи се оповіданнє, зовсїм якось не помічаєш життя, не помічаєш людини, а всюди вбачаєть ся „Мазепа“ не людиною-кравцем, а якоюсь бездушною машиною, що призначена для „драння штук“. Та й не диво, бо автор не дав свойому героєви навіть умерти „не вдравши штуки“. Умер „Мазепа“ так: „якось у-вечері він звелїв онучатам піти й сказати матери, щоб лагодила мерщій вечерю, а коли все буде готове, то щоб і його покликали. Трохи згодом вернув ся онук кликать дїда вечеряти, але дїд схиливши голову собі на груди мовчав, немов-би в рот води набравши. Одна рука його лежала на перилах воза, а в другій, лежавшій на колїнах, держав він свою люльку“. Придивившись уважно до тої пози, що надана помершому Мазепі, можна сміло сказати, що тут і сам автор „удрав штуку“, бо залинув у своїх писаннях в область незвичайного і навіть неможливого, бо примусити людину заклякнути в тій самій позї, що може істнувати тілько підтримана життєвою енергією окремих членів людської істоти, можна тілько забажавши „удрати штуку“.

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кращим з творів д. Барвінського можна вважати коротеньке оповіданнє „Аблакат Маренич“. Тут ми маємо досить цїльний і виразно змальований тип селянського брехунця. Ge відомий всїм представник тих селянських пявок, що не соромлячись цїлковитої нетямущости в законах юридичної науки, беруть ся допомагати темному селянському людови, беруть ся оборонити його від тих нечисленних кривд і образ, що всюди слїдкують за бідаками і беруть ся виключно маючи перед собою одну мету: „чи виграв, чи програв, а грошики плати“. Тип Маренича, а також окремі сценки в сїм оповіданнї змальовано досить виразно й яскраво і се свідчить про те, що у автора є письменницький хист, що автор може давати не лише однобічні типи й малюнки, але і виразні справжнї типи, цїльні картини. Такий хист у автора помічаєть ся найвиразнїйше тодї, коли він бере сюжетом до своїх творів звичайне побутове життє, та на жаль він більш вдаєть ся до життя так званих „разночинцїв“, де так і квітчить улюбленим автором комічним елємєнтом.

Не погано також автор справив ся і з оповіданнєм „Співачка Варка“. Коли б автор не розволїкав був дуже сього твору, то його можна було б вважати найкращим твором д. Барвінського, бо крім доброго вималювання справжнїх народнїх типів автор попробував дати не тілько що риси поверхової характеристики, а заглянув і в душу своїх героїв, і показав у сїм добре знаннє психольогїї селянської жінки.

В сїм творі д. Барвінський оповідає про дві випадкові зустрічи з селянською співачкою Варкою, що мала чудовий божий дар співу і потім стратила його під гнїтом злиденного селянського життя. При першій зустрічи автор зачарував ся чудовим голосом Варки і пожалкував, що той чудовий матеріял нїким неоцїнений, нї до чого неприложений, захований в народнїй масї „пробуде цїлий свій вік нїкому не відомим, тодї як витягнутий з темного надра тої маси, він, в обробленій поставі може був би гордощами своєї нації“. Автор так передає своє вражіннє від Варчиного співу: „Широкою хвилею розлїг ся по очерету могучий контральто Варки. Менї здалось, що я вперше чую такий чудовий голос. У верхнім своїм регістрі він прямо таки переходив у теноровий тембр, а сили і металу було в нїм стілько, що нї один оркестр не зміг би заглушити його (?!). Жоден музичний струмент не зміг би змагатись з ним у голосовій чистотї“. В другім місцї, розповідаючи про надзвичайний голос Варки, автор го-

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ворить: „Голос розлягав ся і мов би плакав ся на те, що не почують його ті, хто зміг би оцінити його достойність, схилитись перед ним і разом з тим упити ся його красою чарівною". При другій зустрічи автор побачив иншу картину: веселої Варки співачки з чудовим голосом не було, а була змарнїла постать жебрачки, що своїм сумним жебрацьким виглядом викликала сльози на очи.

Варка своє відспівала. Тяжкі умовини життя погнали її з чоловіком із України до Томської ґубернії шукати кращої долї. Не знайшла Варка і там кращої долї, як не знаходять її там і всї наші селяне, що позбувшись убогого майна, мандрують до Сібіру, і замість кращої долї знаходять завчасну смерть. Варка, поховавши чоловіка, верталась до рідної країни з двома дїтьми без всяких засобів до життя і годувала ся з дїтьми тим, що випрохувала Христа ради. Така сумна історія співачки Варки. Сюжет простий, але він має в собі багато всїляких життєвих картин і силу драматичного елєменту. Увесь сей матеріял автор зумів використувати в значній мірі. Оповіданнє має де-кілька артистично змальованих сценок (розмова автора з дївчатами, збірка грошей для Варки, подяка Варки і т. и.), що своєю життєвою правдивістю справляють велике вражіннє і повинні зворушити приборкані прозаічною буденщиною душі громадянства, повинні навернути його на думку про потребу праці та запомоги для тої обездоленої маси, що так часто порождає таланти, але не має змоги підтримати їх в життї.

Сам автор ставить ся до Варки — сього типа нещасливої селянки — з великою симпатією та сумним жалем; се помітно з кожної риси, якою він малює Варку в першій і другій зустрічи. Помітно бажаннє автора змалювати тип Варки у всїх окремих сценах без жадного недоречного руху, без жадної малесенької плями в її образі. І справдї перед читачем вимальовуєть ся тип загальної страдниці — жінки селянки, що не має змоги полїпшити свого нужденного життя навіть тодї, коли б її мати-натура надїлила не одним, а й кількома талантами.

З решти творів д. Барвінського заслугує уваги оповіданнє „На занехаяній ниві", що малює собою закулїсне, а инодї й прилюдне життє де-яких українських труп, що уявляють із себе, як говорить автор „за малим виїмком банду неуків, пяниць і ледарів, які моральний бік дїла вимірюють матеріяльною його користю". Сей болючий бік нашої театральної штуки уже кілька разів за-

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чіпав ся в нашій літературі, уже не раз ми знайомились з такими типами як „Гаркун Задунайський“, що своїм істнуваннєм як шашель підточують українську театральну штуку. В оповіданнї „На занехаяній ниві“ ми маємо цїле гнїздо гидких сурогатів, на змалюванє котрих автор не пожалїв відповідних фарб. Перед читачем мов в калейдоскопі виринають всї ті „прагнущі легких заробітків“, що протислись з брудними ногами і такими ж душами в великий храм святої штуки і ради власної користи засмічують її, накладають пляму балаганщини, аби тілько потїшити некультурні верстви нашого громадянства. Накладаючи тавро призирства на тих людей, що не по праву носять назви „артистів“, д. Барвінський не промовчав і тих авторів, що наплодили ся під впливом гидкої працї згаданих артистів. „В погонї за ефектом, говорить автор, вони (деякі наші драматурги) примушують героїв своїх творів, у нападї шалу, виволїкать на сцену за коси своїх жінок, різати на очах у глядачів серпами шиї, рубати голови на плахах при погребовім дзвонї і т. и. Один з сеї плеяди авторів умудривсь між иншим скомпонувати історичну штуку (?) chef d'oeuvre відносно типів і історичної правди. Посадивши рядом за столом серед двора за четвертною сулїєю горілки Мазепу, Іскру, Кочубея з жінкою і... Богдана Хмельницького, — заставив (примусив) їх без усякого сорому проспівати „Ой куме, куме, добра горілка!“ Твір сей як оповіданнє слабий і з боку технїки і з боку художности. Написано його сухо і він часом нагадує публїцистичну розправу і коли ми звернули на нього увагу читача, то лише через те, що він своїм змістом зачіпає болючий бік нашої театральної штуки та рішучо виступає в оборонї чистої української театральної штуки, за очищенне її від того сміття, що й тепер не зупиняючись летить на українську сцену з під пера Ванченків, Суходольських, Колїсниченків і їм подібних.

Решта творів Барвінського далеко слабша, в них навіть нема нїчого такого, що варто було б хоч трохи зупинитись. Слїд хіба зауважити, що між сими творами є й такі, що своїм змістом зачіпають громадські мотиви — „Що снило ся Абасу“ і „Про що розповідало море“, але вони тілько посвідчили, що громадське житє — то не сфера д. Барвінського, він не в силї висловити і змалювати того психольогічного стану людської душі, що перетворює спокійних, пригнїчених людей в лютих і навіть диких местників.

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Як Петерсон радив ся з спеціялїстами.

Нас зібрав ся невеличкий гурток. Сидїли і пили маленькими порціями дешеву горілку, як того взагалї мусимо держати ся в наші сумні часи, бо нїхто не знає, коли настигне повна заборона сього напитку і коли доведеть ся замість його, ради того, щоб хоч трохи прохолодити горло, користуватись крадькома одекольоном матусї, сестри, чи дружини[1]). Раптом Янсон, — ви його знаєте: се той, що має юридичну контору в Крокебю — промовив:

— Але ж, до чорта, болить у мене на нозї один палець; я почуваю через сю болїсть якусь млявість у всїму тїлї.

— Се може бути або ревматизм, або від того, що носите вузькі черевики, або-ж палець колись був приморожением, зауважив я на його слова. Менї доводилось досить мати дїл з ріжними лїкарями в давнї часи, а крім того я иноді слухав як син студїював фізіольоґію, а тому я вважаю, що маю деякі знання що до людського тїла.

— Нї, болить тілько оден палець. І так болить, що краще-б чорт мене вхопив! промовив адвокат.

— Се він і зробить, тому що рано чи пізно, а знищить таки всїх адвокатів, — зауважив аптекарь Пілєрстер. — Але ж ти ще, як кажуть, молодий, зелений, і навряд щоб такий поважний і старий пан, як чорт, прийняв тебе зараз до свого товариства. Довгенько ще, хлопче, доведеть ся тобі блукати по „юдолї слїз та горя“, здаєть ся менї. Але ж я бувши тобою краще порадив ся-б з яким небудь лїкарем спеціялїстом.

— Я так і зроблю, завтра навіть зроблю, бо не сила моя терпіти далї такий скажений біль, — згодив ся Янсон.

— Ти се на правду кажеш? — запитав Петерсон, що живе з відсотків свого капіталу, за що і звуть його просто „пан Петерсон“.

— Так, голубе мій, се мій замір.

---

[1]) Натяк на гострі репресії проти піяцтва в Швеції. *Прим. пер.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— В такім разї прошу всїх присутнїх прилучити ся до мене і випити на прощаннє за здоровє нашого приятеля Янсона останню чарку, подякувати йому за ті веселі часи, що спільно з ним прожили, і розлучитись на віки, — сказав пан Петерсон.

— Що за дурницю верзеш ти?

— Я дуже добре з сим знайомий. Я сам „радив ся з спеціялїстами“. Се досить кумедна оказія. Може вам, панове, цїкаво послухати про се?

— Дуже цїкаво, але тілько в тім разї, коли ти не будеш оповідати занадто довго, та не прибрешеш більш половини.

Тодї Петерсон розказав таку історію:

За добрих старих часів, коли був один лїкарь для всього тїла, жити ще можна було. Бувало прийде той лїкарь, поцокає в груди, послухає там щось, а пацієнт подише, покашля, виявить перед ним свої гріхи і розкаже про свої муки, після того відбірає порцію лїкарства, велику чи маленьку, дешеву чи дорогу, в залежности від того, які відносини має лїкар до аптекаря. Річ відома, що наслїдком сього були такі випадки: або пацієнт умирав, або одужував, або жив не одужавши. Але ж тепер, коли лїкарі подїлили тїло нещасної людини, подібно тому як господиня розділя курку на сїм пансїоних учительок і одного кандидата фильозофії, — тепер нещастям людським і краю немає.

Я чудово почував себе тому лїт сїм. Але стало ся так, що мій брат у первих, знаєте, Петерсон із Сандебеккена, запрохав мене до себе поласувати вишнями, та зробити полюваннє на молодих качок. Прожив у його я днїв зо три і раптом став почувати страшенні приступи битя серця. Але ж коли я пішов на пораду до сїльського лїкаря, то він тілько засміяв ся і сказав, що я зовсїм здоровий.

— Чи не думаєте, пане лїкарю, що у мене занадто велике серце? У мене таке почуттє, нїби се дїйсно так.

— Ха-ха-ха! Навпаки, занадто мале! Сорок два роки, людина порядна і нежоната, — реготав ся сей сїльський коновал.

— А знаєш, тобі конче треба звернутись до спеціялїста, бо инак ти не одужаєш, — сказала Емма, сестра в перших моєї тїтки.

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Річ відома, що житє найдорожче за́ все, що істнує на світї, для того хто, не має нї жінки, нї дїтей. Я звернув ся до спеціялїста по хоробам серця. У його було багато більше усяких дудочок, та стетоскопів, чи як там їх звуть, ніж у сїльського лїкаря, і всї вони були новенькі, чистенькі, блескучі. Менї довелось зняти з себе все убраннє і стати перед ним голим. Він почав вислухувати, що дїєть ся в грудях у мене, постукуючи мене молоточком то в груди, то в спину.

— Гм... гм... гм... і лїкарь Лїнсон сказав, що се нїчого.

— Ради Бога, скажїть всю правду зараз же! Я скоро помру? закричав я.

— Так, колиб ви не порадились в свій час з спеціялїстом, то... Тепер доведеть ся вам вирядити ся до Наугайму; навряд щоб зовсїм ви одужали, але з такою хоробою можливо будете жити ще довго. Серце у вас побільшене і з одного боку на нїм є нарости сала.

Я поїхав до Наугайму і мучив себе ваннами та дїєтою, посивів, схуд і був безщасною людиною. Правда, серце нїби то трохи заспокоїлось, але ж шлунок мій нї на що не був здатним. Я порадив ся з курортним лїкарем в Наугаймі і він наділив мене порошками, щоб на який час заспокоїти. При тім завважив, що у Відні жиє чудовий лїкар, спеціялїст по шлунковим хоробам.

Я звернув ся до сього спеціялїста. Він сунув менї в рот довжелезну гумову кишку і так старано виполоскав моє нутро, що я зробив ся таким порожнїм як гаманець у студента в кінцї місяця. Потім взяв він шклянку мого шлункового соку і велїв знову прийти днїв через два.

Коли я прийшов до його в визначений час, то з початку він нїчого не казав, а тілько посвистував та хитав головою на всї боки, вдаючи з себе дуже заклопотаного.

Hoffentlich ist es nicht von Bedeutung? запитав я, бо в розмовній книжцї показано, що так треба говорити з нїмецькими лїкарями. Напевне се робить ся на те, щоб знизити гонорар, не надаючи великого значіння хоробі.

На се лїкар сказав, що на його думку житє моє ще можна зберегти, але що він нїколи не бачив такого попсованого шлунку. Він добавив, що лїчити мене від хороби серця було найбільшою хибою, рівною до нападу на саме житє.

— Але ж я почував болїсть тілько в серцї — сказав я.

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Натовп ґазів у животї, котрий розбухав і давив під груди, — он то що було. А серце у вас маленьке і нїяких ознаків його поширення немає — сказав лїкар.

Лїчив він мене два місяцї і на протязї сього часу здавалось, що в животї у мене цїлий цірк і дві каруселї, хоч їв я зовсїм мало. Нарештї менї здалось, що я почуваю себе краще і лїкар запевнив, що я зовсїм одужав, і я поїхав.

Але я так ослаб і так кепсько себе почував, що повернувшись до Швецiї примушений був звернутись до першого ж лїкаря, що трапив ся в Ґотенборзї. Він роздяг мене, виміряв мою температуру, оглянув мене найуважнїйше і сказав що з окрема всї частини мого тїла не слабі, але нерви мої на його думку нїкуди не годять ся.

— Вибачте, чи не було між вашою родиною з боку батька або матери божевільних? запитав він нарештї.

— Нї, не було, коли не брати на увагу одну тїтку, яку за молодих її лїт довело ся раз замкнути через її нещасне коханнє. Але тепер вона зовсїм не слаба і заправляє їдальнею для учнїв в Борсї, одповів я.

— Бачите, я так і гадав. Поки що вашому розсудку не загрожує небезпека, але ж маючи такі нерви... гм... чи не згодили ся б ви вступити на який час до моєї лїкарнї, тодї було б виднїйше.

— А що ж то за лїкарня?

— Се... гм... так, се власне лїкарня для божевільних, але ви, звісно, будете там жити тілько для спостережень, і ви вільні виходити і приходити по свойому бажаню, і кімната ваша буде з звичайними вікнами.

Тепер я дїйсно почував себе на шляху до повного божевілля і не сперечуючи ся пішов за лїкарем, але з серцем повним розпуки і думкою, що нарештї і я попав до спеціяліста для божевільних. А про те у його менї було досить добре. Після того, як він виграв у мене триста корон, і застукав мене на горищі в той саме час, коли я цїлував його сестру, що завідувала господарством лїкарнї, — він сказав, що спокій і лїки мали на мене гарний вплив і що я мало в чім ріжню ся від звичайних людей. Одначе пораяв менї одружитись з дівчиною, котра має деякі знаття що до хорих на душу, на випадок... на випадок... І ось я лишив ся на який час в Марстрандї. Одначе в ріжних забавках я брав участь дуже обережно, та воно

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цїлком і зрозуміло для людини, у якої духові і фізичні сили зопсовані. Раз в курортну салю завитав молодий і відомий лїкар із Штокгольму. Він в Марстрандї був випадком, подорожуючи. Познайомившись зо мною він сказав, що дуже цїкавить ся історією моєї хороби, про котру десь чув. Я розказав йому все з подробицями і добавив, що зараз себе почуваю так гарно, як давно вже не почував. На се лїкар, усміхнувшись якось то сумно, сказав:

— Маленький антракт, після якого хвороба знов появить ся з більшою силою... гм... гм...

— Але ж Боже милосердий, що ви сим хочете сказати?

— Бачите, голубе мій, я спеціяліст по (тут він згадав одну хоробу дуже погану, але цїлком виразну) і на се то ви слабуєте. Серце, шлунок, голова, нерви, всї орґани сї дїйсно у вас слабують, але ж не самі по собі, а в залежности від того, що вся ваша кров отруєна. Ви...

— Але ж, пане лїкарю, сього не може бути! Коли на те, то я зовсїм святий і...

— Та-та-та! Але ж се може передаватись в спадщину, а крім того отрута може пройти в кров ріжними шляхами навіть без вашого відома.

Я зблїд і благав його сказати, чи є ще яка надія на визволенне. Рішучо він не міг нїчого сказати, але будучи спеціялїстом, запропонував довіритись йому і...

Ну і витримав я курс лїків, та такий страшенний, що кілька разів волїв би повернутись до мого приятеля псіхіятра, рискуючи зробитись жертвою його сестри. За який там місяць я проковтнув невимовну масу меркурію.

Як раз в часи моїх тяжких лїків прийшла звістка, що батьківщина моя в дуже сумнім становищі і менї загрожує банкроцтво. Я в мить зібрав ся і поїхав до дому. Там я не покладаючи рук працював, щоб визволити з небезпеки хоч те, що можливо було визволити. Я залишив геть дїєту, працював як віл і нїколи не мав на думцї про хоробу душі та тїла. Там дуже шанував мене старий приятель мого батька, там я закохав ся в доньку батькового приятеля, притиснув її до свого серця в один чудовий серпневий вечір і хотїв уже зробити освідчини, коли нїби то блискавка промайнула в моїй голові думка: „От так оказія! Так ти забув про свої хороби і тепер зовсїм здоровий!“ І дїйсно, з моєї голови дав-

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

но вилетїли всї дурниці про хороби. Я стрепенув ся і думкою зробив огляд з окрема всїм частинам свого тїла. Свіжий, здоровий, як оріхове зернятко! Всї мої більш чи менш небезпечні слабости, ображені моєю неувагою, щезли безслїдно. Серце моє болїло тільки тодї, коли Еві довго де небудь барилась. Шлунок мій нїколи не нагадував про себе, він майже не вимагав цїлий день їжі, коли Еві сидїла рядком зо мною і розмовляючи дивилась менї в очи. Що в мене є нерви, довелось почути тільки один раз, коли якийсь молоденький пан звернув на Еві пильну увагу. Що ж до мого розуму, то Еві оголосила, — і вона й тепер се підтверджує, що я найрозумнїйша людина на всїм свїтї.

— Але ж навіщо розпочав ти, Петерсоне, ті експерімепти над своїм тїлом? запитали ми його.

— Правду кажучи, я й сам про се довго не знав. Але в минулім роцї зустрів я того сїльського лїкаря, до якого спочатку звернув ся і який ще тодї сказав менї, що я зовсїм здоровий. Зустрівши його я був цїлком здоровий і дуже чемно йому вклонив ся.

— Халло, пане Петерсон! гукнув він менї. — Чи відомо вам, — скоро після того, як ви до мене заходили порадитись про своє серце, битю якого я не міг знайти причини, запросили мене до слабої покоївки вашого брата. Жінка його була до мене дуже ввічлива і запропонувала менї каву. Як тільки сьорбнув я тієї кави, зразу ж відсунув геть шклянку і сказав: „Люба фру Петерсон, та се не кава, а луг! Невже ви пєте таку міцну каву!“ Вона сказала, що так. Тодї тільки я зрозумів причину битя вашого серця. Але я певен, що ви зразу ж, як тільки перестали вживати сей декокт, одужали.

Я розказав йому про все. І він, сей маленький сїльський лїкарь, не пропустив з мого оповідання нї словечка про своїх визначних колеґ, хоч тим часом і кусав держачок свого парасоля, щоб не зареготатись; але в його очах блищав посміх, і я гадаю, що своїм оповіданнєм зробив йому велику приємність.

— А тепер я вам от що скажу, закінчив Петерсон, — коли ви неодмінно бажаєте йти до лїкаря, то ідїть до одного, котрий візьметь ся лїчити весь ваш корпус відразу. Але прошу вас, остерігайтесь „спеціялїстів“.

Переклав ***Юр. Сїрий.***

Generated on 2015-07-19 20:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИКОЛА ЦЕГЛИНСЬКИЙ.

З чужих лїтератур.

(Нові твори д'Аннунціо і Ґауптмана: La Nave і Kaiser Karls Geisel).

I.

Коли вірити однодушному голосови італїйської критики, то Ґабріелє д'Аннунціо не лиш найбільший поет сучасної Італії, а чого доброго — найбільший поет, який від смерти Данте ходив по сїм світї. Як нове обявленнє прихвалюєть ся читаючій публицї кожний його новий твір, заповідаєть ся його цїлими місяцями наперед, з великим шумом і галасом реклямуєть ся як щось невидане — нечуване. Правда, за тим іде мало не кожнїй раз розчарованє і признанє, що д'Аннунціо ще таки не написав того твору, котрий заставить весь світ поклонити ся його ґенїю. Але він його напише, певно напише; адже він — другий Данте.

Ще на початку 1907 р. затрубіла в італїйській пресї перша трубка реклями: д'Аннунціо пише нову траґедію. А далї журналїстичні герольди д'Аннунцієвої музи і не переставали наперед обробляти лїтературної публики й дразнити її цїкавости: що траґедія буде присвячена не кому иншому, лиш самому Господу Богу; що поет звеличить в нїй як нїхто доси найулюблене італїйське море, велике адрійське море, і велику минувшину сповитої морем Венеції; що се буде найбільший поетичний твір найбільшого ґенїя Італії. Писало ся по ґазетах, що для вистави пєси треба таких то і таких-то дорогих реквізитів; що актори мусять перемінити свої імена, бо вони за мало поетичні; що пєсу буде можна виставити аж після сотнї репетицій.

Нарештї в половинї сїчня с. р. поставлено було в римськім Teatro Argentina „Карабель“ (La Nave), траґедію Ґабріелє д'Аннуціо, в трех епізодах з прологом. Рівночасно вийшла вона осібною книжкою. Успіх був звичайний, величезний. Поета аклямовано сильно, з південним темпераментом, відзначено якимись високими почестями, сам король почепив йому якийсь незвичайний орден, критика соловієм співала похвальні гимни. Але коли минуло ся перше вражінє, побачено, що повторила ся ще раз стара історія

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і д'Аннунціо знов не написав того твору, якого сподівають ся по нім його прихильники.

Говорити про новий твір д'Аннунціо можна лише з деяким застереженєм. Правда, д'Аннунціо, звісний еклєктик, скаже все щонебудь нове, захопить ся кожним останім словом европейської літератури, повторить, переробить, відновить кожну думку, яку найде в Метерлінка, Бурже, Ніцше, Ібзена, Уайльда, чи навіть в старих письменників італійської культури, — але все те не його власне, не оріґінальне. Там, де д'Аннунціо оріґінальний, там він говорить все те саме. Він цікавий власне тим, що як двайцятилітний хлопець він виступив з майже готовою літературною фізіономією, так за двайцять кілька літ літературної діяльности та фізіономія в його майже зовсім не змінила ся, його світогляд не перебув ніякої виразної еволюції. Не змінило ся те-ж поле його творчости: він і вона, любов.

Він — се сам поет. Коли д'Аннунціо хоче змалювати чужу псіхіку, він мусить позичати: у Росіян, у Французів; в його найкращих новелях (Novelle della Pescara) ті позички доходять прямо до пляґіяту. Поза тим все, що пише д'Аннунціо, він пише лише про себе. Пише дуже щиро, не закриває нічого, але не бачить, не знає нікого крім себе. Усі герої його романів похожі оден на одного, усі вони — оден д'Аннунціо. Так само герої його траґедій індівідуально майже зовсім не схарактерізовані: усі мають ті самі мозки і ті самі нерви, ті самі думки і бажання; характеристично, що в „Мертвім городі“ (La città morta), де є два герої, вони оба не індівідуалізовані, а знов оба пригадують того-ж самого д'Аннунціо.

Причина, чому д'Аннунціо може лиш про себе одного думати і писати, се безмірний культ власного „я“. Адже він написав цілий довженний роман (Il fuoco), що є одним безперервним звеличанєм власної особи. Герой романа Стеліо Ефрена прямо говорить: я вже від давна не в силї ні про що більше говорити, лиш про себе самого.

Про себе може д'Аннунціо сказати досить мало. Він не мудрець, не філософ, не відкриває нових правд, не порушує ніяких метафізичних анї етичних питань, не вчить, не радить, не пропаґує. Часом захопить ся якоюсь новою — чужою — думкою, трохи пококетує з надчоловіцтвом, трохи повеличає геленство, поганство, напише оду на честь життя, роскоші, сили, відродження, радости, краси, трохи похвалить арістократизм, потішить ся високою місією латинської раси, але — все те чуже, позичене, еклєктицизм,

Generated on 2015-07-19 19:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

за котрим криєть ся внутрішня пустка. Сам д'Аннунціо належить до тих поетів, що співають wie der Vogel singt, часом гарно, часом краще, але ніколи не надто розумно. Отже сюжети його майже виключно еротичні, він говорить передусім і майже виключно про свою любов. Оповідає про чоловіка слабого, нїкчемного, без волї, без характеру, що грішить і каєть ся і знов грішить, що любить, сильно любить і мучить ся тою любовю. Оповідає про його дику, пристрасну любов — від її народин, перших поглядів, притишеної мови до найвищої жадоби, останніх консеквенцій, останніх пароксізмів роскоші.

Проти його стоїть в о н а: не менше пристрасна, але „демонічна", сильна душою і тїлом, що запановує над ним, над його нервами і змислами і робить його безсилим невольником, тип середний між Цірце, Делїлею і Дезнїрою: демонічна Джоконда (La Gioconda), демонічна Глорія (La Gloria), демонічна Анджіція (La Fiaccola sotto il moggio), демонічна Базіліоля (La Nave)...

Межи ними відграєть ся роман чи траґедія. Часом проходить ще хтось третїй. Психольоґічний аналїз дуже простий. Великі, крепкі чувства, надмірні, шалені, доведені до останьої можливости, напружені як у високій горячці пристрасти. Гнїв, ненависть, заздрість, жестокість, а передусім любов, любов і ще раз любов. Усе дуже просте, нескомплїковане. Любов шаліє, голосить, кричить, доходить до білої горячки, ненависть палить, руйнує. Всї пристрасти нескінчені, ненаситні. За богато любови, за богато ненависти. — Се має бути правдива італїйська душа з її слабо закритими, прімітівними інстінктами і пристрастями, буйним темпераментом, брутальною жадобою і дикістю. Та проте ефект виходить не такий. Все те не робить вражіня сили, чогось здорового, дужого. Навпаки: д'Аннунцієві персонажі — се люди хорі, ненормальні, деґенерати. Їх пристрасність перейшла просто в манєру і маніфестуєть ся великих слів великою силою (вони говорять прямо без кінця, цілий д'Аннунціо — оден великий і довгий крик), а за балакучістю, пристроєною риторикою, порожнїм патосом ховаєть ся брак правдивого чувства, поганенько літературне (не дїйсне, життєве) декаденство. До того, здаєть ся, твори д'Анунціо не родять ся з артистичної конечности, з прямого відчутя, але частенько повстають як продукти терпеливої роботи, довгих міркувань і мізкувань, поет творить їх з холодним спокоєм в душі — мимо пристрасної мови. Його високі чувства не роблять вражіня безпосередности, вони ефектовані, штучні, перейшли через призму якогось літературного естетизма,

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

облїчені на ефект. Поет наче вивчив і тепер пильно підкреслює, свою силу, свідомість тої сили, свою любов, брутальність, непогамованість (становище voilà-comme-je-suis); на ділї-ж він не любить і його не люблять, він не зворушуєть ся і його герої нї, вони собі так безпутні люди, що люблять багато говорити: ось то ми які вдали ся! Инакше годї пояснити, чому в д'Аннунціо й найбільші пристрасти говорять так багато і без впину, а так сухо, не-сердечно, не природно, високопарно, таким празниковим стилем (Francesca da Rimini, La Fiaccola).

Для драматичних творів д'Аннунціо характеристичні три моменти:

Він любить дряпати ся по нервах, любить сензацію. Сензація — се в нього перше. Возьміть одну з перших його траґедій. Славний різьбар Лючіо Сетталя влюбив ся в Джоконду, влюбив ся так, як усї д'Аннунцієві герої, що далї нїкуди, шалено, пристрасно. Вона одушевила його до його найголовнїйшого, ґенїяльного твору, Сфінкса. Але дома має Лючіо жінку, добру, гарну жінку, що його любить, Сільвію. Душевна боротьба, Лючіо стріляє себе, але його відратовують. Сільвія, що йому простила всї гріхи, плекає його і спасає від смерти. Та не довга її радість. Джоконда знов його заманює і Лючіо звичайно піддаєть ся. Тодї Сільвія береть ся за останнїй спосіб: вона проганяє геть Джоконду кажучи, що се Лючіо казав її прогнати. Обиджена Джоконда кидаєть ся на Сфінкса і хоче його знищити. Сільвія заступаєть ся за статую, рятує її перед повним знищенєм, але — тратить при тім обі руки. Се остання жертва її любови. Вона зостаєть ся калїкою, а Лючіо Джоконди — не покине. (La Gioconda). — Що чоловік кохаєть ся по між двома жінками — се буває. Що по однім боцї краса і гріх, по другім любовь і терпінє — се теж буває, передусїм в д'Аннунціо, котрий любить ясно ставити справу. Що жінки собі побють ся — теж буває. Але що серед бійки падає статуя і відрубує комусь руки, — ті відрубані руки характерні власне для д'Аннунціо. Сільвія завязала собі, чи їй завязано руки якимись хустками, ті хустки раз в раз перемакають кровю, кров капає на землю, те все бачить ся довший час на сценї... Є ефект і крівава сензація. Або возьміть одну з останїх траґедій д'Аннунціо. Тібальдо де Санґро женить ся зі злою, лютою Анджіцією. Він і його дочка Джіліола догадують ся, що його перша жінка, а її мати була вбита Анджіцією. Та про те Тібальдо такий безсилий невольник в руках Анджіції, що демонічна мачуха признаєть ся перед Джіліолею до злочина. Джіліоля пом-

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стить смерть матері. Щоб не могти роздумати ся — вона дає себе вкусити їдовитій гадюці. Але Джіліоля приходить за пізно. В Тібальдови обізвало ся сумлінє і він вбив Анджіцію, щоб охоронити свою дочку перед гріхом. Сам він за слабий, щоб пережити свій вчинок, зворушенє його ломить і він гине. Біля його паде мертва Джіліоля. Дайте до того, що Анджіція проганяє свого старого батька, що зраджує чоловіка з його-ж братом, і що гине ще одна людина: брат Джіліолї, — а щось більше кроваво-сензаційнного годї собі представити (La Fiaccola sotto il moggio).

Власне ті кровавї, брутальні ефекти характерні для д'Аннунціо. Чоловік вбиває жінку (La Fiaccola), жінка чоловіка (La Gloria), син батька (La Figlia di Jorio), брат сестру (La città morta), брат брата (La Nave)... се головні убійства, довкола котрих ґрупують ся менші. Кров, кров, кров, все напоєне кровю... А найгірше, що ті люди, котрі так побивають себе, якісь далекі, чужі для нас, незрозумілі, катастрофи виходять немотивовані, значить не траґічні, навіть не страшні, а просто не приємні. Trionfo della morte никне за дешевим сензаційним романом.

Друге — се сімволїзм. Д'Аннунціо сімволїст. Усе має мати якесь сімволїчне значінє; кріваві руки — се не просто собі руки, а ще сімвол понївеченого життя. Буває, що поет хоче показати дійсне життя, дійсних, живих людий, а разом з тим дає якісь схеми і символи. Через те тяжко зрозуміти льоґіку тих людий, звязок поодиноких подій. Коли годї зрозуміти, чому Ґлорія робить те, а не друге, так се тому, що вона не лиш звичайна д'Аннунцієва престрасно-демонїчна жінка, а ще й сімвол слави. Одно перешкоджає другому.

Третє: д'Аннунціо славний декоратор. Його траґедії се нераз просто ряд чудових живих картин, уложених на основі довженних інструкцій і сценїчних заміток. Мертвий город Мікени, царські гроби Атридів, спогади на старинну траґедію, Гомера (La città morta), гори Абруцци, оріґінальний гірський народ, поетичні селяне, старосьвіцькі звичаї (La Figlia di Jorio), ренесанс, Данте, Малятеста, кондотієри, сходи, балюстради, ґалерії, городи, саркофаги, замкові мури, корідори, вежі (Francesca da Rimini), Фльоренція, старі монастирі (La Gioconda) — такий фон сам собою робить вражінє.

Є ще одна прикмета у д'Аннунціо, що заставляє любити його. Се його мова, така гарна, оріґінальна, повна, мельодійна, що можна забути, що за нею не має нїчого. Д'Аннунціо звісний як великий лїричний поет, артист слова, тону й ритму, майстер форми, сонетів, станц, терцін, мадріґалів, як автор величнїх пісень про

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

всю красу сього світа. Богацтву і солї своєї мови він має теж завдячити свої успіхи як драматург.

Коли в 1906 р. д'Аннунціо попробував виставити звичайну прозову песу, без незвичайної сценерії і сензаційних декорацій — проба скінчила ся скандалом: публика, кажуть, не дослухала її до кінця. Поетична мова, сензаційні ситуації, нові, змінчиві картини — се наркоз для публики в його траґедіях. З оріґінальної фрази, поетичної ситуації сотворити цїлу драматичну сценў — в тім сила д'Аннунціо. Очевидно, тут не важко переборщити. Поет виводить цїлі сцени на те лиш, щоб зробити можливими якісь незвичайні декораційні ефекти. Люди роблять ся реквізітами, поет дбає лиш про мальовничі пози і музику слів. Двайдять пять терцин Данте про Франческу да Ріміні викликують сильнїйше вражінє, ніж цїла трагедія д'Аннунціо, де серед надміру детайлїв, декорацій, великих слів блїда ідея драми. Але буває теж, що така обстанова складаєть ся на гарній настрій. Весна, сонце, синє небо, цвіти, море, тихий вітер від моря, здоровлє, молодість, сон весняного ранку... (La Gioconda).

Від того типу д'Аннунцієвих трагедій не відходить і остання:

Половина шестого столїття, самотний остров венецької ляґуни. Сюди повтїкали перед нападами варварів жителї близьких північноіталїйських городів. Вони втомлені вже вічною, а даремною обороною давних осель; хотять на ляґунї збудувати собі нову, кращу, морем облиту вітчину, тут поставити святинї свому християнському богови і тут оборонятись перед давними і новими ворогами. Але ще не готова базілїка, ще город не укріплений, а вже стянули проти себе два ворожі табори: дві могутні родини Ґратиків і Фаледрів борють ся за пануванє в новій державі. Стара італїйська історія. Фаледри, противники морської полїтики, боять ся моря і його небезпек; до того вони, захоплені вже византійською корупцією, зробили ся прихильниками Византії. За те Ґратіки стоять за волю і самостійність нової держави. З разу перемагають Фаледри: Орза Фаледра, голову їх родини, вибирають судією і трибуном. Але його противникам, братям Сергієви і Маркови Ґратікам вдаєть ся доказати його зраду; по тодішньому византійському звичаю Орзови і його чотирем синам виколюють очи. Лиш двоє Фаледрів остають ся цїлими і ждуть слушного часу, аби огнем і мечом помстити зневагу: Джованні Фаледро, що у війську Нарзеса бореть ся з Ґотами, і Базіліоля, дочка слїпого трибуна, у всїх штуках любови досвідна, многогрішна, „демонїчна“ жінка, у котрої поза любовними орґіями

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

є лиш одно чуте: ненависть до Ґратиків. Але поки що тріюмфують Ґратіки. Аби собі ще більше зєднати горожан, виїзджають оба братя за мощами святих, що зостали ся в зруйнованій Аквілеї. Під час їх неприсутности старає ся їх мати, стара інтріґантка Ема, забезпечити їм власть в новій державі.

Прольоґ: рішаєть ся доля обох братів. Вони вертають ся з мощами святих, народ витає їх як тріюмфаторів. Марко Ґратіко, герой траґедії, держить промову, говорить про велику будущину свого народа, його будуче пануванє на морі; великанський корабель, la nave, котрого скелєт вже підносить ся над берегом, має здійснити ті мрії. Національна гордість приємно подразнена і Марка єдинодушно проголошують судією і трибуном, хоч ще перед хвилею слїпий Орзо Фаледро здержував народ від вибору і остерігав його перед самолюбством Ґратіків. Зараз-же Ема хитрістю проводить вибір другого сина, Сергія, на епископа. Побіда Ґратіків на всїй лїнії забезпечена. Коли се дїєть ся — до берега причалює другий корабель. З нього висїдає якась женщина в грецькій одежі, невиданої краси. Се Базіліоля приїхала з Візантії. Замість давної слави вона застає лиш зруйновану хату, слїпого батька і слїпих братів. Кроваве бажанє: помстити їх. Але вона надто розумна, аби не бачити, що зараз пімста неможлива. Бажанє пімсти не гасне, але вона придушує його в серцї і — піддаєть ся Маркови, падає перед ним на колїна як його невільниця. Вона простягає до його свої горячі руки, танцює йому ті танцї, що їх навчила ся на Сходї і врештї — віддає йому себе. Тріюмф Марка Ґратіка повний.

Перший епізод: „В льоху злочинцїв“. Починаєть ся пімста Базіліолї, в новій державі настає період якогось дикого, страшного терора. Базіліоля роспалює дику жадобу в цїлім народї, у найвищих і найнизших, затроює їм серця невгасаючими пристрастями, полумєм грішної любви. Трибун Марко Ґратіко разом пан і невольник її краси; вона покорила всю його волю, він — покірний слуга її бажань. І під її впливом він робить ся ще гіршим тираном, нїж були колись Фаледри. Вона найшла діявольский метод — нищити найкращих людий: вона віддаєть ся їм і зраджує се Маркови; заздрісний Марко ослїплює їх або замикає в страшну підземну тюрму. Сюди приходить Базіліоля — аби натїшати себе зойком і скаргами, що добувають ся з льоху. Там страждають ті, кого вона колись бодай оден момент любила. Та її вид доводить до божевілля, до масохізма. Як найвищої ласки благають смерти з її

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рук, аби вона їх повбивала. Базіліоля бере лук від найблизшого стрілця і — стріла за стрілою — вбиває усіх. Останній добуває ся по трупах вбитих на верх і просить, аби хоч раз вона його ще поцїлувала перед смертю. Базіоліоля цїлує і стріляє. Психопатія. Але між Марком і Безіліолею вже починаєть ся незгода. Стара побожна Ема не може дивити ся, як її син пропадає. І мало — а Марко навернув ся би, коли посланець Еми, фанатичний монах, пригадує йому його обовязки, роскриває йому правду, що Базіліоля для пімсти хоче його і всїх погубити, а врештї обвинувачує її, що вона — любовниця епископа Сергія. Воно правда, навіть Сергій не був проти її краси надїйний борець і христіяські торжества вона замінила на дикі любовні вакханалії. Того навіть трібунови забагато. Перший раз він звертаєть ся проти Базіліолї. Але вона ще раз виправдуєть ся, ще раз причаровує його і привязує до себе. І в друге зявляєть ся візія: велика буде Венеція на морі. Се Безіліоля пророкує Маркови його будущу силу і славу... Але Марко Ґратіко не забуде тої зневаги, що заподіяв йому безсоромний брат.

Другий епізод: „Братовбійство“ і — катастрофа. Великдень, празник старохристіянської „братської трапези“, аґапе в базілїцї. Але замісь того в притворі базілїки, в світлї святих лямп відбуваєть ся орґія. Епископ Сергій, біля його Базіліоля, легко вбрані куртізани, народ. Замісь молити ся богу — нарід славить Базіліолю. Базіліоля танцює, розбурхує в товпі новий огонь, звірську полову похоть. А з церкви йде голос дзвонів і побожний спів. Перед престолом зібрали ся правдиві вірні христіяни; в них бере верх гнів і ненависть до безсоромного Сергія і всеї партії Ґратіків. На порозї зявляють ся священики й проклинають віроломного епископа і Базіліолю, ту їдовиту гадюку, що збезчестила божий храм і затроює душу народа, жадають пімсти, накликують хрест божий на неї. Між обома партіями починаєть ся бійка. В тім зявляєть ся Марко Ґратіко. Все мовкне, тишина. Базіліоля підносить йому вино в золотій чаші. Катастрофа. Марко кидає чашу геть від себе. Йому пригадали ся слова матері. І прориваєть ся нарештї з надлюдською силою та ненависть, котру брати так довго душили в груди. Базіліоля мовчки подає Сергієви обоюдний золотий меч. Священики благословлять боєвище, божий суд розсудить братів. По короткій борнї гине Сергій; кривим ножем брат перерізав йому шию наскрізь. „Не я бажав сеї крови“, — каже Марко — „Бог рішав поміж нами. Але тепер і ти згинути мусиш, Базіліоле. Жде тебе смерть, страшна, ганебна смерть“. І проти Безіліолї звертаєть ся весь гнів

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

народа, вона засуджена на смерть. Безіліоля просить Марка, щоб її зараз вбив. Але нім він відповісти може, приходить вістка, що йдуть Греки війною, аби постояти за справу своїх давних приятелїв Феледрів. На Марка Ґратіка положені всї надії народа.

Третїй епізод: „Корабель“ і — покута. Джованні Фаледро хотїв серед темної ночі вдерти ся в лягуну, але трибун відпер напад і знищив грецьке військо. Час роскоші і „растленья нравовъ“ минув ся. На березї лежить готовий Totus mundus, великанський корабель призначений для будущих воєн і здобутя світа; усе готово, щоб спустити його на широке море. Марко Ґратіко готуєть ся до походу на ворога; на морі він найде смерть і відпокутує свій злочин. Але ще перед виїздом мають Базіліолю покарати за її гріхи, за всїх тих людий, що їх звела і погубила; виколють їй очи тим самим мечем, що вона дала Сергієви. На жертвеннику горить великий огонь, в огнї розжарений меч, біля огня закута Базіліоля. Зявляєть ся стара Ема і перед відїздом ще раз пророчить синови, що в чистім морськім воздусї він очистить ся з гріхів і крови, що поведе Венетів до слави і блиску, до заснованя міста, котре запанує над океаном. Народ тїшить ся своєю будущиною, окликує Марка проводирем, щоб вів його до боротьби і побідив ворога. Сей момент загальної радости і одушевленя вихісновує Безіліоля. Вона просить Ґратіка, щоб і її спомянув і дав їй легшу кару. „Не забирай менї очий. Подумай, ти казав, що мої очі як те море, котре дасть тобі силу і славу. Ти ті очі цїлував і називав своїм сонцем. Возьми мене з собою, возьми на свій корабель орла Аквілеї... А ген серед моря спусти мене тихо в бездонну глибину“... Базіліоля випросила собі кращу смерть, трибун каже її розвязати. І ще раз заблисне її краса і весь народ схилить голови перед нею. Але Базіліоля сама собі вибирає смерть. Як спрагнений в холодне жерело — так вона кидаєть ся в огонь: ще раз лиш блисне і згорить цїла як блискавка. По приказу Марка військо віддає їй честь, бють труби, Марко з військом входить на корабель, народ славить Бога: боже спаси адрійське море, най адрійське море Венетам рідним краєм буде!.. І корабель тихо спускає ся на хвилї. Занавіс.

Непереможна сила поетичної мови і вимови, роскішна вистава, незвичайні декорації, врештї деякі патріотично-полїтичні символї, ті три речі ще раз принесли д'Аннунцієви великий успіх. Блискуча вистава гарних людий і ще кращих костюмів, артистичні декорації, сензаційнні сцени, поетична мова, дїскретна мельодійна музика, роскішні східні танцї, все то може бавити людий, розумієть ся не довго, навіть подобати ся. Д'Аннунціо як поет, як лїрик,

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

має заслужену славу в літературі. Він звісний теж як декоратор і режісер, може навіть надто добрий. Богато зайвих сцен, виведених лиш на те, аби показати деякі сценічні фокуси, роблять з траґедії якусь феерію, фантастичну казку. Та невважаючи на все те „Корабель“ приніс д'Аннунціеви новий тріюмф, після кожної вистави аплодісментам не має кінця.

Але поза тим — немає нічого. Хиба ще раз повторяєть ся стара і брехлива казка про безсилість мужеської сили проти жіночої краси. Д'Аннунціеві персонажі — се не живі люди, не траґічні герої, а звісні з усіх його творів антіпатичні безкрові, але крикливі манекени. Найкраще виходить ще Базіліоля, просто тому, що такі „демонічні“ характери найлегше льоґічно подумати і вивести (се вдаєть ся навіть — правда: смішно — Василеви Пачовському). Трибун Марко — се має бути проводир, герой, Самсон, що усіх бє, лиш проти одної Далїлї безсилий, а на ділї се нїкчемний собі чоловік, котрий лиш вміє деклямувати про славну і велику будуччину, котрого вірна любов смішна, а кінцева жестокість незрозуміла. А найсмішнїйший виходить „нарід“, котрий непотрібно чогось кричить, чогось тїшить ся, чогось робить гармидер.

Траґедія д'Аннунціо має ще полїтичне значінє. Д'Аннунціо не перший раз виступає як національний поет (Odi navali, Canzone di Garibaldi) і його полїтичних інтенцій не важко догадати ся. Цїлий патріотичний лейтмотів: могутність Венеції, пануванє над адрійським морем, Базіліоля як ворог зі Сходу, — кінцеві слова: Венетам усе адрійське море — все те мусить бути дуже симпатичне Італїянцям. Але та патріотична сімволїка остаточно руйнує всю траґедію. Всї драматичні твори д'Аннунціо роспадають ся на дві части: з одного боку сімволїчно закрита тенденція, те, що поет хоче сказати, з другого боку люди, котрі своєю істотою і своїми ділами мають представити, олицетворити ту тенденцію. Але чи вони здатні до сего? Д'Аннунціо хоче представити сильний, здоровий, мужний народ, що має здобути світ, творити історію — як закид і осторогу для слабих, нїкчемних епіґонів. А на ділї і високий плян здобутє світа і весь імперіялїзм шестого століття і патріотичне геройство старих Венетів, все те тоне в звичайнім д'Аннунціевім еротизмі, що як туман сповиває цїлу пєсу. Поет не може скинути з себо своєї натури. Його герої — хорі нервами епіґони великих батьків, невольники своїх пристрастей, психопати; брутальність їх інстинктів не природна, дика, звірська, але хора, декадентська, вся їх сила в деклямації, в великім голосї. Такі типи світа не здобувають.

Generated on 2015-07-19 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

II.

Незвичайне щось дієть ся на царськім дворі в Ахенї, непевне щось творить ся з паном світа, могутним цїсарем Карлом. Смуток його огорнув, мелянхолія. Не дбає, що нелад в державі, що бунтують ся саксонські герцоги, що віра упадає, християне християн Сараценам в неволю продають. Не хоче говорити з канцлєром, хоч ждуть його найпильнїйші державні справи, не слухає докладів зендграфів, що зїхали ся з провінцій, не цїкава йому полїтика, байдужні святі книги. Хитають головами дворяни, дивуєть ся мудрий канцлєр Єркамбальд — що стало ся таке. Бо нїхто не знає, що Карлови доводить ся видержати найтяжшу боротьбу за все своє житте — не з Датчанами і не з Саксонцями, а з самим собою.

Постарів ся — ось де причина дивного смутку, а проти старости немає навіть в самого Карла сили. Правда, він ще просто держить голову, ще серце горяче бєть ся, ще нїчия рука дальше списа не кине, ще його погляд вдарить як блискавка з темного неба, ще смерть мусить пождати на його. Та проте шістьдесять лїт бурливого життя вже за ним, завмирає його тїло, хоч душа ще молода, чиясь холодна рука доторкаєть ся його нічю. І доводить ся йому зрозуміти Соломонову мудрість: яке воно все марне і пусте, суєта. Однаково помреш... Але цар Карло — сучасні порівнують його з Зевесом і Гераклем — надто сильна людина, оби заспокоїти себе такою філософією. Він ще чує в собі силу жити і нажити ся, він ще рветь ся до житя.

І ще є одна причина, чому він, перший чоловік на світї, оддав би весь світ за те, щоби могти переродити ся. Бо він знає, що не полюбить його Ґерзуінд, через те саме не полюбить, що він старий. Вона-ж казала, що її болю завдають ті погляди старечі, котрі так молять ся, просять благають, як биті собаки. А старий Карло влюбив ся в шіснатцятьлїтню золотоволосу Саксонку Ґерзуінд, котру як заложницю держить в однім з франконських монастирів. Він, непобідимий борець за христову віру, що весь свій вік, всею своєю воєнною силою поборював поганських Саксонців, він на старість не має сили проти одної малої поганки. Він, старий шістьдесятилїтнїй, тужить, зітхає, мріє про її „лице святої“, її великі, дитячі, невинні очі „як місячне світло“, що так безпомічно дивлють ся в світ, тане йому старе серце в груди, як подивить ся на неї.

А в монастирі, відірвана від рідної землї, від волї, справдї мучить ся Ґерзуінд як дике звіря, що не дасть ся освоїти, бєть ся

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

як птах в клітці, тужить за буковими лісами, за волею, на диких конях хотіла би перелетіти світ, не може привчити ся до християнських чеснот і християнської моралі. Вона хотіла би одного: бути вільною, йти своїм шляхом не питаючись нікого, робити те, що робити їй весело, жити лиш по власній волі. Вона — по думці побожних дворян поганське чортеня послане саксонськими богами, що хотіли би знищити святу церкву — не навчить ся ніколи жити по людськи і по християнськи.

І старий закоханий Карло пускає свою голубку на волю. Вона-ж зараз звертаєть ся до молодого ґрафа Роріка, що виводить її з палати, з горячим шопотом: возьми мене з собою.

А Карло тужить... Не тішить його пануванє, не манять побіди. Даремно ждуть чужоземні посли, даремно добиваєть ся до його зажурений канцлєр, безпечно вигрожуєть ся Датчанин Ґодефрід. Безголовє в державі. Карло втік на хутір, між ліси і болота, нікого до себе не пускає, ні з ким говорити не хоче, граєть ся з собаками, ловить ящірок, збирає виноград і — тужить. А за тим — хай все пропадає. За широким чолом Карла загніздила ся одна мала, нікчемна думка, росте, більшає і обнімає всю його істоту. Не сходить йому з мисли Ґерзуінд: чому не вернула ся в монастир? Як прожити їй самій, малій, слабій дівчині серед чужих людей на широкім світі? Чи не померла, де живе, як живе...

Нарешті дознаєть ся. Та золотоволоса, незаймана, чиста Ґерзуінд, з ореолом святости на чолі, з лицем Божої Матері, — живе в Ахені в роспусті, в гріхах, віддаєть ся по пригородських шинках і кидаєть ся кожньому стрічному на шию.

Невважаючи на все — Карло не видержить довше. Він мусить витягнути її з того багна, вивести на ясний світ. Адже се може бути просто батьківська любов... Або така собі примха... Адже не йому, могутному Карлови, бояти ся одної дівчини... Адже вчений Алкуін займаєть ся навіть дурною мурашкою... Виправдуєть ся перед самим собою закоханий Карло.

І в друге стають проти себе старий Карло і молода Ґерзуінд: Він ніби лагідний, добрий як рідний батько, поважний, а в самім ділі несмілий, збентежений, заздрісний до того, що віддав би катови усіх, хто любив ся з нею. Вона безжурна і безсоромна, разом винна і невинна, смієть ся з його моралі і його поучень. Гм, кожній мущина говорить те саме, коли не його любити... Правда, що саксонські жінки січуть різками до смерти таких як вона, але-ж вони те саме роблять з своїми чоловіками... Чому вона має лиш

Generated on 2015-07-19 20:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одного любити, міняти усіх на одного? І чого тут загалом богато говорити? Не будь дурний, старий... І Ґерзуінд обнімає Карла, сильно, горячо.

Оден момент і Карло піддав ся б. Але він переборов себе. Вона буде лиш жити на його дворі серед богатства і роскошів, поки очистить ся в горячім жерелї його батьківської любови і буде справдї чиста як її лице, лице божої матері, як лїлея в руках мадонни.

Могутний Карло на земли перший чоловік. Всю землю завоював, поборов Ґунів, Саксонцїв, Аварів, Льонґобардів, Баварцїв, Норманів, Басків, всї народи на колїна впали перед ним. Але тут побіда тяжша буде, Ґерзуінди він не завоює.

Легко і фантастично вбрана товче ся Ґерзуінд по палатї. Карло годує її молоком ангорських кіз і цвітом рожі й помаранчі, береже її як ока в голові, піклуєть ся нею як батько найлюбіщою дитиною. Він хоче побороти того демона, що в нїй сидить і її спокушує, хоче посїяти в її серце зерно добра, навернути її дику душу до правди, до світла. Тяжка боротьба. Ґерзуінд не схоче неба, не пізнає Бога, не розрізнить добра і зла. Карло безсильний проти неї, безсильний проти неї житєвий досвід, розум і знанє.

Посумнїли вірні дворяни. Не розуміють, що дієть ся з Карлом. Постарів ся, поблїд, його погляд зробив ся якийсь непевний. Нелад в державі, небезпека грозить з поза границь, але Карло навіть слухати не хоче, що робить ся довкола нього. А тут ще ходять по краю дивні сплїтки і поголоски, бунтують підданих і виходять навіть поза границї держави до ворогів і союзників: що старого Карла опутала якась уличниця, що не Карло панує — а Ґерзуінд.

І нарештї старий канцлєр Еркамбальд роскриває перед Карлом всю правду: що Ґерзуінд далї така ж сама як була, що сором йому наносить, йому і царській коронї. Оповідає, що вона кожної ночі тїкає з Карлової палати підкупляючи слуг і сторожів своєю звичайною, проститутською монетою. Оповідає, як бачив її за містом в підлім шинку, куди ночю сходять ся моряки, мулярі і вся городська голота. Як вона нага, одним своїм рудим волосєм як огнем вкрита, танцювала їм якийсь поганий танець. Як вся голота ревіла з радости дивлючись на царську любку. Як раптом вони зірвали її зі стола, як хижі зьвірі бороли ся за неї, кинули її на землю і — насилували до нестяму. Така Ґерзуінд, послїдна.

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Залізна сила Карла видержить і сей удар. Але зневагу він мусить відомстити: Ґерзуінд засуджена на смерть.

Несподіванка: Ґерзуінд не боронить себе, не виправдуєть ся. І справді, за що-ж вона гине? Вона-ж його не кликала, не просила, не благала: возьми мене, ратуй мене. Він сам її взяв і не пускає. Чого? На що? Адже він її ані не шанує ані не прагне. І ніколи не прагнув. А вона не видержить в клітці, в тюрмі, вона хоче житя і житєвих роскошів. Чого-ж йому треба від неї. Адже він міг її мати, міг її любити скільки хотів. Чого-ж він вагав ся, чого заставляв її постити, тужити, чого давав їй лиш слова, мучив докорами, обиджав? Ні, хто любить, той не вагаєть ся.

Така вона, значить... Ні на що не здали ся усі Карлові старання, вона до дна душі затроєна злом. Карло не вбє її. Він лиш вимете свою хату, прочистить воздух, аби не чути запаху гнилі.

Проганяє Ґерзуінд геть, а сам вертаєть ся в Ахен панувати.

Останній акт драми. Ґерзуінд вмирає в своїм давнім монастири. Ще як була в Карла, напоїв її фанатичний Еркамбальд отрутою. Тепер вона сохне і вяне з дня на день. Болить в неї серце, холод проймає, сни мучать, Ґерзуінд вмирає. Але вона зробила ся така добра, лагідна, навіть не нарікає, що приходить ся гинути. Бо-ж вона справді любила Карла — а він її прогнав.

Перед монастирем збираєть ся нарід, хоче укаменувати ненависну Ґерзуінду. Франки, що звикли всіх побіджати, не можуть дивити ся рівнодушно на те, що дієть ся. Роспадаєть ся держава, котру сам Карло збудував. Датчанин Ґодофрід з двіста кораблями напав на Фрізію, руйнує замки, мордує залогу, а Карло не бачить нічого і не чує. Вона, чарівниця, пє його кров, краде його силу.

А Карло змінив ся, що й не пізнати його. Зморщки поорали широке чоло, очі дивлять ся грізно, хмуро, несамовито. А нічю він плаче, старий Карло, з болю і роспуки. Снить ся йому Ґерзуінд кожню ніч, він шукає її, тужить, „його душа скавулить за нею як голодний пес“. Через те він не може її забути, що вона не така як другі, що її душа не піддала ся йому, що її душа остала ся чужа для його. А тепер горить в нім пригашене полумя.

І Карло приїзджає за нею. Як грішник що кає ся. Гірко жалує, що прогнав Ґерзуінду. Адже се лиш якийсь демон був в її тілі, а сама вона свята, непорочна. Він мусить її найти, він зробить її богом Франконії, він її любить...

Карло приїзджає запізно. Ґерзуінд померла від отрути з його іменем на устах. Хвиля роспуки, одна хвиля. Карло побідив в боротьбі

Generated on 2015-07-19 20:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з самим собою. Він знов заложить ярмо на шию, буде сповняти свої обовязки, буде жити для других, як доси жив. Але..., але в душі він вже зломав ся. Виходить на балкон і підносить ясний меч. Буде війна. Карло піде на війну, серед брязкоту оружія, серед боротьби і бою може притихне біль в серці. Heil Kaiser Karl! Fluch seinen Feinden! Krieg!

Отсе остання пєса Ґергарта Гауптмана (Kaiser Karls Geisel), виставлена перший раз в сїчни с. р. в берлїнськім Лессінґовім Театрі. Щось дуже просте, звичайне: траґедія старости. Раз нічю — се було в 1902 р. — поет нагло оглух. Воно швидко пройшло, але тоді йому здавало ся, що він на віки зостанеть ся глухим. І Гауптман написав пєсу про Бідного Гейнріха, траґедію хороби. Тепер повіяло на його холодним вітром від старости. Він ще далеко не старий (сорокові роки), але — минули лїта молоді і не вернуть ся. Гауптман починає старіти ся і пише траґедію старости. Звідси ті моменти правдивої поезії, чисті лїричні тони з глибини душі, пережитого і відчутого — як зрештою в кожнїм Гауптмановім творі.

Старий цар Карло, що доси без протесту двигав важке ярмо обовязків, глянув поза себе і побачив одну важку працю, побачив, скільки житя забрала йому та праця і що його житє вже кінчить ся. І затужив за молодістю яснокрилою, забажав ще раз жити, почув невгасимий голод житя. А те житє пробрало вид золотоволосої дївчини. Хто любуєть ся в літературних анальоґіях — най порівнає з тим „Цезаря і Клеопатру“ Бернарда Шоу і „Доктора Паскаля“ Золя... Ah! la jeunesse, il en avait une faim dévorante! Au declin de sa vie, ce désir passionné de jeunesse était la révolte contre l'âge menaçant... Ah! avoir à soi dans une étreinte toute la femme jeune... (Le Docteur Pascal). Шопенгауер, від котрого вийшла велика частина брехень і софізмів останього часу, сказав, що старість, коли гаснуть усї бажання, найкращий вік житя. З того саме, що вони не гаснуть, родить ся біль старости, горе Карла Великого.

Трохи воно дивно, що саме Карло Великий, чоловік дуже твердої натури — біля Вердена він казав вирізати пять тисяч Саксонцїв, що піддали ся йому, — до того чоловік, що мав на свому віку не одну жінку, що саме Карло Великий так сентіментально зітхає до дївчат. Але-ж хто скаже, що таке любов? Як Фердінанд Ляссаль залюбив ся, то писав в листї: на все робітниче питанне і на весь соціялїзм менї наплювать... Зовсїм серіозно чо-

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ловік готов був „наплювать“ на завданє цілого свого житя. Ось, що таке любов.

Друга траґедія — Ґерзуінди. В неї ясні, невинні, дитячі очі, чисте лице непорочної, святої дівчини. Безжурно живе з дня на день, любить передусім слїпих котят і співучих дроздів, а там далї вже людий. Та проте вона далеко не дитина: хитра, розумна, брехлива, кокетує, завертає очима. Без жалю смієть ся над старими людьми, що плачуть, без сорома готова кожньої хвилї скинути з себе одежу... Не любить нїкого, не хоче йти заміж, міняти усїх мущин на одного, але любить усїх і безжурно віддаєть ся усїм. Та проте — хоч з усїми вона вже любила ся — вона любить Карла. А разом з тим вона ще свята і непорочна. Разом винна і невинна, ангел-простітутка, разом святість і нїмфоманія. Самі противенства. Можна їх зрозуміти. Можна сказати, що Ґерзуінд — жінка і лише жінка, жінка як така, значить: вона не їла ще яблука з дерева гріха, стоїть поза моралю, не розуміє і не може розуміти моралї, не знає гріха анї сорома, не вірить в бога, не хоче неба, не розрізняє добра і зла... Або можна бачити конфлїкт між моралю а свобідною натурою. Між пересудами й інстінктом. Навіть між христіянством а поганством. Або: між мущиною, в котрого любовна сила обмежена і котрий через те еґоіст, а жінкою, котрої любов не має краю. А може навіть Ґерзуінд такий собі просто інтересний тип і більше нїчого. Ясно не виходить у Ґауптмана нїщо.

Богато можна би говорити про останнїй твір Ґауптмана. Але — кінець кінцїв: висока лїнія його творчости, що йде від страшної траґедії ткацького голоду (Die Weber) до ясної казки скляного завода (Und Pippa tanzt) лишить в долинї Карла Великого з його старечою любовю. Трохи нудна та любов, мало драматична. Всї чотири акти похожі на себе: старий Карло ходить, тужить, зітхає, говорить богато про свої чутя і просить любови. Повтаряєть ся вічно та сама сцена між старим і молодою. Повтаряють ся розмови, настрій робить ся тяжкий. А надто сама тема не дуже то інтересна: старість сама собою прикра, сумна, але любов шістьдесятилїтнього чоловіка до шіснайцятьлїтної дівчини зовсім не траґічна. Хвилями буває прикро дивити ся, як старий з сивою бородою бігає за молодесенькою дівчиною. А спочувати йому не все можна. На старість треба резіґнувати, хоч би серце не постаріло ся. На старість всї — дурні і розумні — всї перестанем чай пить. Се наша доля.

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Та проте навіть невдатну пєсу Гауптмана написав — Гауптман. А в сучаснім нїмецькім письменстві Ґергарт Гауптман перший — може одинокий — репрезентант його великих традицій. Альфред Кер каже: unser Einziger... Читайте Гауптмана, а пригадаєть ся вам найбільше нїмецьке імя: Йоган Вольфґанг Ґете.

П. МАЗЮКЕВИЧ.

Колискова пісня.

Поки ваблять тебе ще рожевиї сни,
Поки серце твоє рівно бєть ся,
Ляж, дитино моя, ляж та тихо засни,
Бо час снів таких швидко минеть ся.

Поки квіти цвітуть, поки весна ясна
У піснях соловейка лунає,
Ти, дївчино, не спи, бо не довго вона
Тая весна життє нам квітчає.

Поки пєть ся вино, поки горе своє
В нїм, козаче, ти вмієш топити,
Не цурай ся його, бо без нього твоє
Все життє буде горем повите.

Бо хто змалку не спав, хто на весні в ночи
Соловейка не слухав нїколи,
Хто вина не кружляв, той не жив, живучи
Лише нудив світом він, і голі,

І убогі на радість були його днї...
Потопи ж своє горе козаче в винї,

Ти ж, дївчино, пісень не цурай ся...
Спи дитино моя, спи маленька, бо сни
Не повернуть ся знову рожеві ясні,
Спи тихесенько — не прокидай ся.

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

КРОВ.

Ще раз проляла ся кров, викликаючи жах і жаль. І сим разом обуреннє, жах і жаль свій найбільше виявили ті, які так часто на вид крови зіставали ся холодно-рівнодушними, або спокійно виясняли сполошеній і розжаленій суспільности, що не стало ся нїчого особливого. Ба! сим разом пролято кров не якоїсь приватної особи, не якогось там хлопа-виборця, проколеного баґнетом для підтримання порядку, не рукою власти, а кров самого репрезентанта власти, репрезентанта усвяченого ладу, і то репрезентанта високого. І відти такий жах, обуреннє і крики пімсти...

Кожда кров і кожде убійство страшне і суперечне з елементарними підставами людського житя. Людська цивілїзація, в своїм безконечно довгім розвою, як основну підставу людського пожитя пильнувала розвинути у чоловіка поважанне для людського житя, а для сього поважання — страх перед людською кровю, перед убийством чоловіка, перед своєвільним перерваннєм його житя. Довге впливанне в тім напрямі виробило у людини несвідомий, панїчний страх перед людською кровю і перед загробною людською душею як местником за насильно перерване житє, ще далеко скорше нїж ріжні кодекси моралї релїґійної чи світової ствердили се як катеґоричну заборону убійства.

„Не вбий“, сказав старий жидівський кодекс, прийнятий новим християнським світом.

„Чоловік чоловікови річ свята“, homo homini res sacra, формулувала се антична цивілїзація, як останнїй вивід з античного суспільного і морального житя.

„Нї винного нї невинного не вбивайте, нї кажіть убивати, хоч би й заслужив смерть, не погубляйте нїякої християнської душі („ни права ни крива не убивайте, ни повелѣвайте убити єго: аще будеть повиненъ смерти, а души не погубляйте никакояже христяны“), наказував своїм синам найстарший український моралїст Мономах, віддаючи в тім, очевидно, не стільки впливи книжного очитання, як погляди

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сучасної української суспільности, глубоко противні убийству як карі.

Але сувора і неперебірчива в своїх змаганях натура людська не укорила ся такому закону і поруч загальної принціпіальної заборони убийства поставила понятє дозволеного убийства: кровове право війни, право кари, оборони і пімсти, далї — понятя, що всякі вимоги етики і приличности, в тім і всякі вимоги що до пошанованя людської особи, людського житя прикладають ся тільки до людей своїх, свого круга, собі рівних (відти инакше трактованнє убийства свого горожанина, инакше чужинця, поблажливість для убийства невільника, ріжні кари за убийство чоловіка відповідно до його стану і т. д.). І широке понятє дозволеного убийства в широких розмірах дожило до нашого часу, не вважаючи на всї поступи нашого морального почутя і вироблене ним високе поважаннє людських прав та понятє рівности і рівноправности всякої людини — однакового права кождого чоловіка на поважаннє його прав, його людської істоти. „Право війни“ по капризам або непорозумінням правителїв трохи не що року в ріжних кінцях світа складає незлїчені гекатомби, усвячене правом, релїґією й поглядами суспільности; кара смерти істнує в переважній скількости держав і що дня в ріжних краях світа поважні моральні люде засуджують на смерть своїх співгорожан і поручають иньшим співгорожанам виконати сей засуд, а релїґії навіть з найбільше розвиненими етичними поглядами оправдують се; право оружного поєдинку, хоч нїби то засуджене релїґією й правом, признаєть ся поглядами цивілїзованої суспільности. Що більше, для величезної маси цивілїзованих людей істнує примус убийства і ухиляннє від нього або несповнюваннє караєть ся суворими карами. Культурний, морально розвинений чоловік, глубоко противний всякому убийству, в цїлім рядї культурних, цивілїзованих країв обовязаний в супереч свому найглубшому переконанню присвятити довгий час науцї зручно і влучно убивати і на кождий поклик власти, покинувши все, повинен іти убивати людей. Або на поклик тоїж власти він мусить іти і як присяжний, признаючи провину чоловіка, давати підставу — против своєї волї — до визначення кари смерти людинї, то значить ставати участником убийства чоловіка. Там де не можна знайти між найнизшими послїдками су-

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

спільности за нїякі гроші чи пільги ката для сповнення присуду смерти, там морально розвинений чоловік, за наказом свого начальства, мусить іти й розстрілювати безоружного, звязаного чоловіка, хоч би не вважав його винним нї в чім. Число недозволено убитих людей в сучаснім цивілїзованім світї се дуже мала величина супроти числа людей убитих дозволено — на війнї, на шибеницї, на поєдинку нарештї, і для сих дозволених убийств нема навіть оправдання, яке може дати в очах морально розвиненого чоловіка афект, подражненнє, запал — вони дїють ся вповнї розважно, холодно обдумано...

Але річ очевидна, що коли істнують і підтримують ся етикою державною, церковною, суспільною понятя убийства дозволеного, а навіть обовязкового, то границї чи джерела сеї дозволености чи обовязку убийства можуть класти ся і розуміти ся дуже різно. Коли одному моральне оправданнє чи обовязок убийства дає причина обєктивна — наказ начальства, чи параґраф закона, чи голос суспільности, другому такий обовязок може піддати голос його совісти, його розумінне потреб чи користи суспільности, або голос кружка людей, яких він вважає людьми найбільше моральними, найбільше розумними, найбільше розвиненими. На наш погляд убийство зістаєть ся актом однаково страшним, противним основом морали і суспільного пожитя, чи воно робить ся против голоса совісти на основі перестарілого параґрафа, осудженого давно самою суспільністю, чи на підставі ореченя совісти, против параґрафа, чи за наказом офіціальної власти, чи за голосом власти неофіціальної — переконаня суспільности й кружка; але ті що признають законним і правильним убийство одно, позбавляють себе права висловляти своє моральне обуреннє з приводу убийства другого. Одно другого варте, і для чоловіка морально розвиненого убийство довершене против свого переконання може бути далеко гидшим, нїж убийство вчинене з переконання, як жертва: коли людина для суспільного добра, як вона її розуміє, чи в оборонї певних принціпів, не спиняєть ся перед тим, щоб сплямити себе сею страшною людською кровю. Суспільність навіть готова величати таких людей. Жидівська традиція передала нам змальований з глибоким пїетизмом образ героїчної жінки Юдити, що підступно, підлестившись убиває ворога свого на-

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

роду. В атенській традиції улюбленими образами зістали ся тирано-убийці Гармодій і Аристоґітон. Римська окружила авреолею „останніх републіканів“ Брута і Касія. Новійша суспільність піетизмом і симпатією ослонила образ приміром такої Шарльоти Корде. Суспільність в таких випадках виходить звичайно з становища еґоістичного: вона величає як героїв авторів полїтичного убийства, коли воно вийшло їй на користь або відповідало його настроям і змаганням, і проклинає, коли убийство звернене було против чоловіка, яким вона дорожила, вважала своїм репрезентантом. З становища морального або загально людського чим ідейнїйші були мотиви убийства, тим меньше місця для якого небудь слова осуду для самого убийника і тим більший жаль, тим горячійший осуд на ті обставини, що найчистїйшим, ідейним мотивам дають такий страшний нелюдський вихід як убийство, і на понятя дозволеного убийства, що підтримують ся авторитетнїйшими факторами суспільного житя і дають ґрунт для таких фактів.

Даний факт, що так порушив суспільність, являєть ся страшним, але льоґічним виводом з сучасних обставин галицького житя з окрема, і з тих понять дозволеного убийства взагалї, які підтримують ся тими самими чинниками, які хотїли-б відвернути суспільство від таких видів полїтичного убийства, як се. Давно вже повторяли ся на ріжні способи остереження, що зелїзний перстень, яким окружило теперішнє польське панованє українське житє в Галичинї, не тільки не даючи йому нїякого виходу, нїякої змоги розвитку, але все тїснїйше й тїснїйше затискаючи його, — елєментарною силою попихає Українців до кроків розпучливих. Сї остереження beati possidentes стрічали з цинїчним глумом, сподїючи ся, що чаша терпеливости упокореного народу буде бездонною, не перелєть ся нїколи.

Аж поки не перелилась.

Лямєнтації й крики, які підняли ся на около по атентатї, роблять дивне вражіннє. Яке обєктивне значіннє може мати обуреннє тих, що похваляли атентати на гнобителїв Польщі, але підносять крик, коли впав від атентату Поляк. Тих що все знаходили оправданнє, коли без всякої причини падав труп спокійного горожанина з руки зухвалого аґента власти, але хочуть найти спеціальні моральні критерії для осудженя атентата на репрезентанта власти. Тих що як

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

найгострійше осуджують убийства як спосіб боротьби пригнеченої меньшости против полїтичного насильства, але усвячують і благословляють державу, сей вершок людської сили, розуму, орґанїзованости, коли вона уживає убийства, щоб позбути ся бідної, відокремленої людської одиниці, як уважає її шкідливою чи ненаручною для себе. Тих що обурюють ся на таке полїтичне убийство й накликують власть, щоб вона вчинила убийство над убийником для прикладу й кари. Їх крики й жалї виясняють тільки глубоку еґоїстичність суспільности з одного боку, гіпокризію або нерозуміннє з другої в оцїнцї подібних фактів.

Мусить бути викинене з житя сучасної суспільности поняте дозволеного убийства, щоб можна було осудити згідно кождий рід убийства, кожде пролите людської крови. Як елємептарно неможливе, фізично противне сучасному чоловіку людоїдство, уживанне людського мяса, так повинно стати ся противним всяке убийство, без виїмків, як суперечне з стадиєю цивілїзації, на якій стоїть сучасна людина, сучасне громадянство. І для того перед усїм повинні безповоротно зрікти ся права убийства всї ті хто признають його за собою, і убийство повинно бути осуджене у всїх формах і видах безповоротно.

Тїж що особливо страшать ся убийства полїтичного, — репрезентанти галицької єрархії церковної, єрархії суспільної, власти полїтичної, повинні памятати, що воно буває елємептарним наслїдком утиску і гноблення. Коли друковані й устні, офіціяльні й приватні заяви, заявлення, крики про неможливість даної ситуації, даного положення проминають безслїдно, стрічають ся з цинїчним індіферентизмом або глумом „господарів ситуації“, а дороги до всякого лєґального виборення собі лїпшої позиції загорожують ся старанно всїми засобами економічного і полїтичного панованя, тоді ділема між самоубийством і терором в кождій сильнійшій суспільности неминучо розвязуєть ся в сторону сього останнього.

У деяких азіатських племен ultima ratio, найвищою формою пімсти покривдженого за кривду, від якої він не годен відборинитись, служить самоубийство покривдженого на порозї кривдника. На порогах польського панованя в Галичинї пало в останнїх місяцях чимало таких трупів. Сї факти чомусь старанно замовчувались в українськім суспільстві; тим часом се

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

явище глубоко симптоматичне. В останніх місяцях трапив ся в Галичині цілий ряд самоубийств серед української молодіжи, не з яких небудь особистих мотивів — „з нещасливої любови“, слабости, страху перед неприємностями, а просто як результат вражінь безвихідности сучасного українського житя. Молоді люде, розбуджені покликами про потребу поступу, розвою українського житя, поліпшення долі народніх мас, їх політичного і культурного подвигнення, не перенесли, коли в своїх поривах і заходах стріли ся всюди з гладкою стіною польського панування. І от випадки духового розстрою, самоубийств, — поки не переляла ся остання крапля — в сторону політичного терору.

Вже впало необачне слово — vivat sequens. Поки воно не підхоплене житєм, поки львівський атентат стоїть відокремлено, і ми ще не вступили в пояс страшної епідемії політичних убийств, тим що держать в своїх руках ключі нашого суспільного житя — польським панам Галичини — треба завчасу подумати про те, щоб відомкнути дороги, які замикали ся одна по другій в останніх літ польською „орґанічною працею“ перед українським житєм. Наклики до репресій на українство супроти останнього атентату, жаданя крови за кров в даній ситуації можуть виходити тільки з уст божевільних — або провокаторів.

Бо чаша вже перелилась.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ф. МАТУШЕВСЬКИЙ.

З українського життя.

Роль української преси в справі памятника Шевченкови. — Перші роковини „Українського Наукового Товариства“ у Київі“. — Український „маслак“.

Не дарма сучасну пресу прозвано „великою сьомою державою“. Сила впливу її на ход подій, а особливо на напрямок суспільної думки так помітно, що сього не бачать хіба тілько що слїпі. Про те до останього часу в сій „великій сьомій державі“ $^{9}/_{10}$ українства позбавлено було права на власний голос. І коли йому треба було вшімнути ся про щось, що його обходило, то воно мусїло попереду знайти собі адвоката, аби заступив ся за його, або випрохати собі на якийсь час краєчок місця на чужій трибунї, щоб з неї вдати ся з своїм словом до суспільства. При такім станї річей, за якого українству доводило ся бути за „изгоя“ в сій „сьомій державі“, натурально що українство не мало змоги на власнім досвідї пізнати силу преси, як способу безпосереднього впливу на громадянство, щоб привернути його увагу в той чи инший бік і через се сила „сьомої великої держави“ мала для українства здебільшого теоретичне значінє. І аж тілько тепер, коли українська преса прилучила ся до „великої сьомої держави“ як її складова частка на рівних правах, блага її починають набувати для українства і практичне значінє. Серед наших моральних здобутків за останні роки життя ми звертаємо особливу увагу на сей здобуток, бо він більш нїж що инше свідчить про зріст українства і в шир, і в глиб. Як на свіжий і найбільш яскравий приклад, на якім особливо помітно вплив на громадянство молодої і доволї малосилої української преси, можна вказати на роль її голосу в справі памятника Шевченкови. Українська преса в значній мірі використала слушний час — днї святкування памяти поета, щоб посунути наперед сю важну справу для нашого національного дїла і чести. Вона вплинула і на ті офіціяльні інституції, що взяли ся за дїло збирання жертв і будованя памятника, і на громадянство, розбуркавши в йому почуття національної самосвідомости і самоповаги. Під впливом преси, як ми вже зазначили і того разу, Полтавське

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

земство вдало ся через ґазети з закликом до громадянства нести свої жертви на памятник великому поетови. По тому в пресї не раз появляли ся інформації про те, що робить ся в справі збирання грошей [1]). З сих інформацій ми бачимо, що полтавське земство в жовтнї місяцї минулого року удало ся до земств: бесарабського, воронїжського, катеринославського, курського, таврійського, харківського та херсонського з покликом 1) призначити кошти на памятник Шевченкови і 2) впорядити в себе збиранє грошей од приватних людей. Окрім чернїгівського земства, що ще року 1906, з власної ініціятиви постановило асиґнувати на памятник 1000 руб. і вжити заходів, щоби повітові земства Чернїгівщини з свого боку так само попризначали із своїх коштів певні суми для тої-ж мети і орґанїзували збиранє жертв од приватних людей, вся решта земств як ґуберніяльних так і повітових відсилала ся до заклику полтавського земства більш нїж байдуже. Винне у тім поперед усього само полтавське земство, бо воно надумало ся удати ся до земств занадто пізно, коли вже в богатьох місцях одбули ся повітові земські збори і через се земські управи не мали змоги подати зборам заклик полтавського земства на розгляд. Принаймнї сїм земських повітових управ сповістили полтавське земство, що вони одібрали заклик по сесіях земських. Можна гадати, що через се саме й инші повітові земства не обміркували заклику, бо земські повітові сесії починають одбувати ся зараз по жнивах. Сяк чи так, а тілько троє повітових земств: ахтирське, днїпровське та обоянське асиґнували кожне по невеличкій сумі на памятник нашому великому поетови. Де-які-ж земства як путивльське та дмитровське (на Курщинї) одмовили ся давати гроші на будівлю памятника, а бесарабська ґуб. управа не схотїла навіть подати заклик полтавського земства на розгляд земським зборам, через те мовляв, що ся справа не стосуєть ся „до мѣстных пользъ и нуждъ“.

З рештою по таких заходах полтавському земству пощастило до 1 марця сього року зібрати на памятник великому українському поетови... 105 р. 90 к.! Результат вийшов такий, що соромно людям і у вічі глянути, а тим часом факт зістаєть ся фактом.

Такий більш нїж сумний результат перших спроб полтавського земства повести справу збирання грошей на памятник Шевченкови через земства спонукнув його, під впливом української преси, вдати ся безпосередно до громадянства. Для того в м. марцї зем-

[1]) „Рада“ ч ч. 61 та 72.

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ська управа порозсилала відозви по часописах, по значнїйших городах на Вкраїнї і по-за нею, навіть до Америки, нарештї — ухвалила порозсилати відомим на Вкраїнї особам квітанційні книжечки для збирання жертв.

Безугавні нагадування української преси про справу з памятником, докори в недбалости і непрощенній байдужности до сеї важної справи — з одного боку, а з другого — „Шевченкові свята“, що уряжали ся скрізь з добродїйною метою збирання грошей на памятник поетови, зворухнули таки на рештї і київський комітет. 19 квітня відбуло ся засїданнє комітета в справі будування памятника Т. Шевченкови. На засїданнє окрім членів комітета з радних міської думи, було запрошено представників від десяти повітових і ґубернїяльних земств і до десяти приватних осіб, відомих в українських сферах. Але на засїданнє прибули тілько члени комітета та кілька приватних осіб; представників же від земства прибуло всього два — від лубенсьсого та миргородського. Порадившись, зібраннє попереду усього прийшло до висновку, що істнуваннє одночасно трьох комітетів з однаковими функціями тілько шкодить справі і збирання коштів, і розвязанню инших питань, звязаних з будуваннєм памятника. Через се зібраннє ухвалило орґанїзувати один центральний комітет, склавши попереду для його особливу інструкцію. Коли полтавське земство пристане на сю інструкцію, тодї її подано буде на затвержденнє київській думі.

На зібраню порушено було вже питаннє і про місце під памятник поетови. Вказано було аж на вісїм пунктів, де можна було б поставити памятник. Більша частина членів зібрання висловлювалась за те, щоб памятник було поставлено в сквері біля т. зв. „Золотих Воріт“. На рештї на зібраню виявило ся, що по квітень зібрано всего грошей на памятник близько 15.000.

Голос української преси, пройшовши луною по всїх усюдах, розбуркав і громадянство, закликаючи його до дїла чести всеї нації. Так зв. „Шевченкові вечорі“, присвячені вшанованню памяти поета, одбували ся в сьому роцї не тільки по значнїйших містах, що здавна були відомі як культурні осередки українства, а і по глухих, далеких кутках Росії. Не стеживши спеціяльно за хронїкою „Шевченкових вечорів“, ми про те налїчили більш як 30 місць, по яких одбули ся свята на честь Шевченка. Упорядчики свят скрізь призначали грошовий зиск від їх, — або ж геть увесь або певну частку його — на збудованнє памятника поетови. Дякуючи сьому збираннє грошей пішло значно жвавійше одразу. А про

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

те, як виявило ся на засїданню Київського комітета загальна цифра зібраних до останнього часу коштів ще далеко не поважна.

Отже вважаючи на занадто короткий час, що лишив ся для збирання жертв на памятник, ми знову нагадуємо про необхідність подесятерити енергію коло сього важного дїла. Се треба зробити як офіціяльним інституціям, що взяли ся керувати справою будування памятника, так і самому громадянству. Центральному комітетови, що повинен негайно заснувати ся, треба вподовж сього лїта вжити всїх заходів, щоб дізнати ся, скілько зібрано вже грошей. Інституції, редакції ґазет і окремі особи, що взяли ся збирати гроші на памятник, повинні завчасу попересилати до сього комітета зібрані гроші і подати йому точні рахунки, що б він мав змогу до початку земських сесій скласти загальний рахунок зібраним коштам і в осени порозсилати по земствах заклик взяти участь в справі будівлї памятника Шевченкови. З такими ж самими відозвами слїд вдати ся і до міських дум і до иньших громадських інституцій.

Що до громадянства, то воно повинно скрізь, як радить д. Жебуньов [1]) позасновувати спеціяльні комітети для розповсюджування відозв про жертви на памятник і збирання грошей усякими способами, що дозволяють закон і етика. До останього часу в справі збирання грошей на памятник нашому великому поетови приватній ініціятиві належало перше місце. Здаєть ся, що воно лишить ся за нею і на далї. І в тім ми не то що не бачило й жодної біди, а навпаки — велике добро і велику користь для пробудженя національної самосвідомости українського люду. Сього року роковини смерти Т. Г. Шевченка святковано більш як в 30 місцях, і на свідомих елєментах українського громадянства лежить тепер обовязок впродовж року, до нових роковин, доложити працї стілько, щоб память ґенїя нашого слова було святковано принаймнї в 70 місцях. Се накладає обовязок і на українських письменників перед новими роковинами заздалегідь вдати ся до громадянства не тілько через українську, а й через росийську пресу з гарячим закликом взяти участь в шанованню памяти нашого поета і в жертвах на памятник йому. Бо українські письменники до сього часу також не досить енергійно подавали свій голос.

---

[2]) „Рада“ ч. 74.

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

29 квітня минув рік як „Київське Наукове Товариство“, урядивши своє перше загальне зібраннє 29 квітня 1907 р., фактично почало істнувати. Думка про заснованнє у Київі української наукової інституції для наукових дослїдів в сферї українознавства, популяризації науки і згуртованнія розрізнених наукових сил, що працюють на ниві українській, виникла серед київських учених зараз по скасованню заборон, що пригноблювали українське слово більш як 30 років. Думка така повинна була прокинути ся зараз, як тілько впали формальні заборони. Свідомість необхідности наукової працї і бажаннє працювати в сферї науки на рідним ґрунтї завжди жевріли серед українських вчених, як натуральний і льоґічний висновок змагань українства до повного культурно-національного життя. Енерґійна і богата на результати робота в сферї науки „Наукового Товариства імени Шевченка“ у Львові служила доказом тому, що українська наука і можлива і необхідна річ, як що тілько український народ й справдї має на думцї жити, розвивати ся і хоче претендувати на місце для себе серед инших культурних народів. Бо щоб зайняти таке місце, то треба попереду подбати про те, щоб дати певні докази своєї національно-культурної дозрілости і своїх заслуг в ріжних сферах суспільно-полїтичного і культурного життя. Статут „Наукового Товариства“ у Київі було уложено ще р. 1906 і вкінцї того ж таки року адмінїстрація затвердила його. Але „Товариство“ роспочало своє життє і дїяльність, як ми сказали вже, тілько в кінцї квітня р. 1907.

Щож встигло зробити „Українське Наукове Товариство“ за перший рік свого життя?

Перший рік життя „Товариства“ не міг бути многоплідний, бо воно мусїло витратити попереду чимало часу на уконституованнє, певну орґанїзацію своїх сил і виробленнє пляну своїх праць. Протягом минулого року в „Товаристві“ було 10 загальних зібрань і стілько ж засїдань Ради „Товариства“. Значна частина сих зібрань була присвячена орґанїзаційній роботї. Хоч загальний плян орґанїзації „Товариства“ голова його проф. М. Грушевський намітив ще в маю 1907 р., але орґанїзаційна робота почала ся в серпнї по тім, як „Товариство“ на загальнім зібраннї дня 14 вересня, обміркувавши плян орґанїзації наукової роботи, предложений головою „Товариства“, постановило скласти три головні секції: 1) історичну — для наукових дослїдів в сферї історії з помічними науками, археольоґії, етнольоґії, історії штуки, права і економіки; 2) фільольоґічну — для дослїдів в сферї мови, історії лїтератури,

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

народньої словесности української і загальної; 3) природничу — для наук фізико-математичних, природничих і лїкарських взагалї і в спеціяльнім приложенню до українського народу й України. З намічених секцій перші дві зорґанїзували ся зараз в осени минулого року, а остання — з нового року.

Принявши такий плян орґанїзації, „Наукове Товариство“ зараз же́ роспочало свою дїяльність, урядивши 16 вересня своє перше наукове засїданнє. Загалом з вересня по квітень відбуло ся 10 наукових засїдань; на їх прочитано було 20 реферат видатнїйшими науковими і лїтературними дїячами. Кожне засїданнє „Товариства“ приваблювало багато слухачів. Се було видимою ознакою того, що дїяльність „Наукового Товариства“ розбудила в українськім місцевім громадянстві зацїкавленнє до себе.

Окрім наукових засїдань „Товариство“ орґанїзувало три серії публичних лекцій. Перші дві серії одбули ся в кінцї 1907 р., а остання — з початку р. 1908. Першу серію лекцій: „Культурний і національний рух на Вкраїнї в другій половинї XVI в.“ прочитав проф. М. Грушевський; другу — „Українські шестидесятники“ д. Ів. Стешенко і третю — „З історії української лїтератури 19 столїтя“ д. О. Грушевський.

Нарештї останнє важне дїло молодої наукової української інституції було заснованнє наукового орґана під назвищем: „Записки Українського Наукового Товариства в Київі“. Товариство постановило видавати спочатку свій орґан неперіодично книжками, по чотири книжки на рік, до 10 аркушів в кожній книжцї. В орґанї сьому повинні містити ся розвідки і реферати, що читатимуть ся на наукових засїданнях і в секціях Товариства, а також усякі наукові статтї, замітки і матеріяли з ріжних сфер українознавства, аби тілько вони відповідали характерови орґана. Товариство вже поклало першу підвалину під будівлю видання наукових праць, видавши першу книжку, що містить у собі, окрім вступної статї голови Товариства, проф. М. Грушевського, — 8 наукових статей: 1) Проф. В. Перетца — „Найблизчі завдання вивчення історії української лїтератури“; 2) Проф. М. Грушевського — „Господарство польського маґната на Заднїпровю перед Хмельниччиною“; 3) д. Б. Грінченка — „Пісня про Дорошенка і Сагайдачного“; 4) д. О. Грушевського — „Нові матеріяли до біоґрафії Костомарова“; 5) д. Є. Тимченка — „Дїалектольоґічні розвідки“; 6) д. І. Огієнко — „Історія української граматичної терминольоґії“ і 7) д-ра Галїна — „Про сімуляції в хірурґії.

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

До другої книжки „Записок“ матеріял зібрано і уложено і вона має незабаром, у лїтку, вийти. Ось в чім — в самих загальних рисах — виявила ся дїяльність нової наукової української інституції в першім році її істнування. Розуміючи дуже добре всю трудність виконання того завдання, що взяло на себе Товариство при тих обмежених до певного часу матеріяльних і нематеріяльних засобах, якими воно поки що мусить орудувати при тих непевних умовах загально росийського, а надто українського життя, що не дають й жодної ґарантії на завтрішній день, ми про те певні, що нове Товариство незабаром розвине сильну дїяльність, як що, звичайно, не пошкодять тому якісь сторонні „независящія обстоятельства“, на які так багатий наш час усяких „неограниченныхъ возможностей“. Треба тілько, щоб все, що є живого й дїяльного серед свідомого українства, міцно підтримало сю першу наукову українську інституцію. Голова Товариства, подавши у своїй вступній статї до першої книжки загальний огляд життя й дїяльности Товариства за перший рік його істнування, удаєть ся до українського громадянства з ґарячим закликом підтримати першу українську наукову інституцію. „Всї, кому дорогий, — пише проф. Грушевський, — розвій і поступ науки, дослїдженє минувшости й сучасности того краю, в якім живемо, того народу, до якого належимо, кому близькі нарештї інтереси українського культурного життя взагалї — повинні прийти на поміч нашому Товариству і його науковому орґанови своїми працями, своєю енерґією, повинні скупити ся на около нього, щоб зробити з них — з Товариства взагалї і його наукового видавництва спеціяльно — сильний і дїяльний орґан інтенсивної й плянової наукової роботи, свобідного і обєктивного, справдї наукового дослїду, живе і ясне огнище наукової мисли. Жатва на пашім перелозї жде робітників многих... І ми сподїваємо ся, що серед громадянства українського не забракне і многих робітників, які своєю енерґією й працею підтримають гідно наукові завдання й плян, що видвигнуло київське Наукове Товариство“.

Холмщинї поталанило. Імя сього маленького і далекого шматочка землї, що притулив ся там десь у куточку, поблизу до кордону, останнїми часами дуже часто поминаєть ся на ґазетних шпальтах; з поводу Холмщини змагають ся, навколо сього їмени „возбуждаются страсти“... І все отсе наробив малозначний мінї-

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стерський законопроєкт про польську мову в учительських семінаріях Холмщини. Як відомо, Державна Рада, не згодившись з думою, постановила віддати його до комісії. Сей акт ми того разу назвали „похоронами“ законопроєкта. Але йому пощастило вийти із комісії швидче ніж ми сподівали ся, — се одно; а друге те, що в комісії законопроєкт знайшов більшість голосів і незабаром йому судило ся стати предметом палких дебат в Державній Радї, яких вона здаєть ся, не зазнавала ще на своєму віку. Дебати тягли ся аж три днї. Десятки ораторів, видатнїщих членів Ради з правого й лївого боку „схрещували свої шпаги в чеснім бою“ за Холмщину. Маленьке дрібне, питанне про „практическіе уроки по ариѳметикѣ на польскомъ языкѣ“ в одну мить перевернуло ся на полїтичну справу великої ваги. Мінїстерський законопроєкт про польську мову дав привід одному із стовпів старого ладу і найлютїщому ворогови нового, відомому д. Стішінському, обвинуватити мінїстерство освіти мало не в „злочинї проти держави“, другому, текож не менше відомому — д. Дурново удавати ся з палкою промовою до почуття патріотизму, і доводити необхідність міцної власти, облишивши усякі почуття гуманности, про які нагадав ґр. Віте, обороняючи законопроєкт, бо вони, на його думку, не що як шкодливий сентименталїзм і недостойне запобіганнє ласки то у Поляків, то у Нїмців, то у Литовців. Оборонцї „лїберального“ законопроєкта не менш палко опонували своїм противникам, намагаючись визволити його із сфери полїтики і поставити на ґрунт педаґоґії. Але і за сим разом, так само як і попереду нїхто нї з оборонців „лїберального“ законопроєкта нї з його противників навіть й словом не прохопив ся, що то таке за „русское православное населеніе“ Холмщини і яку мову треба вважати за рідну йому. Зрештою виходило, що обидві сторони — і лїберальна і ретроґрадна — стояли на однаковісїньких позіціях, однаково ворожих і шкодливих для того народа, право на рідну мову якого вони обороняли. Скінчило ся дїло по тому, що перший пункт законопроєкта, в якім говорило ся, про „заведеннє польської мови в двох семинаріях і практичних уроків по арифметиці тою-ж самою мовою більшістю 81 голосу проти 78 було одкинуто, законопроєктови дано нове назвище і постановлено вернути Думі. Таким чином Холмщинї судило ся знову фіґурувати перед Думою, хоч коли те станеть ся — не відомо. Але нас повинно не так цїкавить те, коли се станеть ся знову як те, яка доля нарештї судила ся сьому „многострадальному“ законопроєктови. Річ в тім, що проти-

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вники законопроєкта видимо заповзяли ся рятувати Холмщину від полонїзації, щоб міцнїще стиснути її в лещатах русіфікації. В мартї Холмське Православне Братство вдало ся до дирекції шкіл на Холмщинї з проханнєм, щоб учителї дали п р а в д и в і відомости про те, якою мовою розмовляє люд по тих селах, що офіціяльно вважають ся за „русскихъ“ [1]). Дирекція, вволивши волю Братства, порозсилала учителям анкетні бланки, в яких поминаєть ся про дві мови: „польскій языкъ“ та „мѣстное русское нарѣчіе“. Кореспондент „Ради“, видимо під свіжим вражіннєм сього факта, спочатку нїби й зрадїв. Він згадав, як сфальсіфіковано було відомости про рідну мову на Холмщинї за часи першого всенароднього перепису, коли переписчикам рішуче було заказано писати „малорускій языкъ“; як що-ж хто йшов наперекір сїй забороні, то йому, без сорома казка, з волї начальства накидали „великорусскій языкъ“; як його рідну мову. Кореспондентови, що звернув свою увагу найбільше на слова: „м ѣ с т н о е н а р ѣ ч і е“ і „правдивыя свѣдѣнія“, здало ся, що в урядових сферах перемінив ся „курс“ що до української мови. Але згодом зміркувавши дїло, кореспондент настроїв ся трохи на инший лад. Бо згадуючи другого разу [2]) про сей „плебисцїт sui generis, кореспондент вже пише: „Боїмо ся, щоб з того не вийшло якої прикрої несподїванки, бо „Холмська Горка“, як відомо, скора на вигадки, і охоча до всяких експеріментів в підвладних їй справах“. І як на доказ того, оповідає про вельми цїкавий факт з життя Холмщини, що трапив ся не далї як торік.

Намислила торік „Горка“ позаводить по всїй Холмщинї та Підляссії замість мінїстерських шкіл церковні і наважила ся вона вдати ся в сїй справі до вищого уряду. На імя першого мінїстра було зложене відповідне проханнє. Щоб надати сьому проханню яко мога більше ваги, нїби то справжньому „гласу народа“, Братство порозсилало се проханнє пан-отцям і секретно наказало їм збирати під ним підписи селян. Як провадив ся сей „плебисцїт“, ми про се краще роскажемо словами самого кореспондента. „Пан-отцї, — пише кореспондент, — заходили ся коло сього дїла так енергїйно, що навіть фальшуванє подекуди було вжито, аби тілько люде не одмовили ся підписувати ся. Так, один пан-отець казав, що то „підписують ся на землю“, і підписали ся навіть Поляки; другий — з амвона сказав, що се підписують ся „на відлученнє Холмщини“ і н а с в о ю г о л о в у п ї д п и с а л и с я в с і о к о л и-

[1]) „Рада“ ч. 60.
[2]) „Рада“, ч. 88.

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

шні мінїстерські учителї... А про дитячі підписи й згадувати не варто!"

Холмська Русь за свій вік так натерпіла ся від усяких експеріментів над нею і несчисленних способів рятування її, так спроневірила ся у користї усяких урядових заходів, що кореспондент, росповівши про нову анкету, з страхом запитує: Чи не хоче „Горка" використати її при обміркуванню в Думі важнїщих питань для холмсько-підляської країни? І як використати? На наше безголове!" — сумно відповідає сам кореспондент на своє запитанне...

От до чого можна дожити ся, до чого спроневірити ся, відчуваючи на своїй шкурі результати усяких „мѣропріятій" та ознак „попечительской заботливости" своїх невсипущих опекунів...

З приводу законопроскта про польську мову в семинаріях Холмщини треба сказати, що представники старого режіму — Стішінський та Дурново, стоючи на ґрунтї бюрократичних ідеалів „утвержденія началъ русской государственности" і палко противлючись усяким „поблажкам", не „утверждали", а тілько підтинали сї „начала", а до того ще й руйнували не тілько духовий а і матеріяльний добробут сїєї країни. До яких наслїдків довела Холмщину полїтика „обрусенія" яскряво, показує свіжий факт. В газетї „Русь" не що давно була звістка, що крестянському банкови на Холмщинї було заборонено позичати гроші крестянам-католикам для покупки поміщичих земель. Дякуючи сьому в одному тілько холмському повітї, як тепер вже напевне виявило ся, Нїмцї скупили більш як 16% всеї землї, що належить приватним власникам. І вийшло, що викоріняючи в Холмщинї Поляків, „спасители отечества" Поляків не викорінили, а Нїмцїв росплодили та до того ще й люд хлїборобський зубожили і таким чином замість одної тілько польської „крамоли" в Холмщинї повстало відразу аж три: дві — „инородческі", полїтичні, а третя — соціяльно-полїтична. „Як не об тин головою, то в яму ногою", — дуже влучно мовив про бюрократію один наш селянин, послухавши, як невдатно представники бюрократії обороняли ся від представників народа в першій Думі. І як би не намагали ся представники та оборонцї старого ладу стиснути в кулаці все, що не є „русское", воно знайде щілину між пальцями і просочить ся на світ божий.

В довгих дебатах, що були і в Державній Думі, і в Радї старанно замовчували про український люд Холмщини, а проте його муситимуть незабаром назвати його власним іменем...

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ.

З австрійської України.

Убійство галицького намістника.

Через рік після перших виборів до парляменту на основі загального, рівного, безпосереднього і тайного виборчого права, вислід яких український нарід повитав з таким одушевленєм, сподіваючи ся від „народного парляменту“ направленя тих кривд, які заподіяно йому за часів панованя „парляменту привілєїв“, — 20-літній студент львівського університету Мирослав Сїчинський, член і визначний робітник галицько-української соціяльно-демократичної партії, вбив (12 н. ст. цьвітня) в авдієнційній салї галицького намістництва ц. к. намістника ґр. Андрія Потоцкого, пояснюючи зараз-ж свій вчинок заявою: „Се за кривди нашого народу, за вибори, за смерть Каганця! За Каганця — Потоцкий!

Отся заява на стільки ясна, що не лишає нїякого сумнїву що-до полїтичного і психольоґічного підкладу вчинку Сїчинського. Перед нами факт полїтичного вбийства, якого полїтичним мотивом являєть ся національно-полїтичний гнїт українського народу в Галичинї, а мотивом психольоґічним — свідомість, що серед таких відносин, серед яких живе український нарід в Галичинї, визвольна боротьба в законних межах засуджена на безуспішність.

Чи воно справдї так, — значить, чи справдї обєктивно вірна та субєктивна оцїнка відносин і чи полїтично відповідний, а етично оправданий той субєктивний вибір оружя?

Постараємо ся розглянути найперше друге питанє, тим більше, що воно належить до тих питань, де всевладно панує „звичаєва брехня“. Отже дискутуєть ся про те, чи принціпіяльно полїтичні вбийства оправдані, чи нї. А тим часом нема нїчого нерозумнїйшого, як так класти се питанє. Вже хоч-би тому, що тут всестороння дискусия зовсїм неможлива. Бо можна сказати: „нї“ і подати всї докази, які тільки захочеть ся, але попробуйте сказати: „так“ і збивати докази противника хоч-би в державі найповнїйшої свободи слова, яку тільки маємо на нашій планетї!.. А далї ми вже маємо одну таку „принціпіяльну заяву“: „не убий“, заяву, яка від віків лягла в основу людської культури, заяву, якій приписують навіть

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

небесне походженє, — а одначе яка сумна її доля, якою наругою над нею являєть ся ціле людське житє як в буденних так і в найважнїйшиш та найзагальнїйших своїх проявах! Тут як нїде инде справджуєть ся факт, що всї етичні накази, відірвані від місця, часу і обставин, се пусті формули, з якими справжня етика не має нїчого спільного.

І тому полїтичні вбийства треба оцїнювати не з абстрактно-етичного становища, а на підставі конкретних відносин, при чім, очевидно, оцїнка знов не може бути простою формулкою: „так“ або „нї“. Не можна сказати, що те полїтичне вбійство було оправдане, потрібне, корисне, а те нї, — всяка така міра в суспільних відносинах буде фалшива.

З історії ми знаємо, що полїтичні вбійства належать до постійних явищ суспільного житя, що вони на всїх ступнях розвитку людськости були оружем боротьби — тодї, коли суспільний лад лягав на якусь верству суспільности над міру важко і коли та верства з одного боку той гнїт собі усвідомляла, а з другого не бачила способу визволити ся від нього, не нарушаючи носильно усвячених законом форм суспільного ладу.

Отже осудити прінціпіяльно полїтичне вбійство, значило би осудити те, що в минувшости стільки разів помогло людськости в її походї від низших форм житя до висших, а признати його прінціп полїтичної боротьби, значить, не вірити, що людськість дійде до такого ступня розвитку, щоб обійти ся в суспільних відносинах без грубої сили. Певне тільки одно: що доки людськість не знайде таких форм суспільного житя, які уможливили-б кождій одиниці свобідний і всесторонній розвиток, доти полїтичні вбійства, так само, як бунти, революції, не зникнуть з історії людськости.

А тепер про ті конкретні відносини, які зродили акт Сїчинського. Коротко кажучи, зродила його санкція польського державного прінціпу в Галичинї з боку австрийського правительства. Хто думав би, що з упадком польської Річи Посполитої скінчило ся польське пановане над українським народом у Галичинї, той дуже помиляв ся би. Польська шляхта й під Австрією стояла на тім, що тільки вона, як представниця польського народу, являєть ся назверх, перед австрійським правительством, представницею краю, а на скільки в тім краю може жити і розвивати ся український нарід, се залежить вже виключно від неї. І коли абсолютна Австрія, Австрія з нїмецьким національним характером і ґерманїзаційними тенденціями, борола ся з тим польським державним прінціпом

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в ім'я свого державного прінціпу, то Австрія конституційна, прого-голошуючи в теорії прінціп національної рівноправности, в практиці санкціонувала в Галичині польський державний прінціп: що всї землї колишньої польської Річи посполитої повинні зберігти на все польський державно-полїтичний характер, а инші народности мають право до національного розвитку лиш на стільки, на скільки се нїчим не загрожує тому польському державно-полїтичному характерови.

Історія австрійської конституційної ери се рівночасно історія кріпшаня сього польського державного прінціпу в Галичинї. Коли до недавна видавало ся, що сього прінціпу боронить тільки шляхта, то демократизація полїтичного житя Австрії (виборча реформа до парляменту, аґітація проти виборчої реформи в краєвих соймах) показала, що боронить його і вся польська демократія. На сю еволюцію польської національно-полїтичної думки в Галичинї, на се вникане ідеольоґії шляхотської Польщі в польську демократію я звертав в моїх оглядах „з австрійської України", які веду отсе вже третїй рік, особливу увагу і тому тепер вважаю зайвим прослїджувати сю еволюцію на ново, а тільки зазначу її результати.

Ті результати можна загально схарактеризувати так, що вони зробили австрійську конституцію для українського народу як національного орґанїзму неістнуючою. Коли конституцією назвемо такий державний лад, в якім громадяни держави рішають про свої справи через своїх виборних, то український нарід в Галичинї такої змоги рішати про свої справи не має. В галицькім соймі засуджене його представництво на безсильну меншість супроти подавляючої польської більшости, а в центральнім парляментї хоч польське представництво не рішає само, але його чисельна перевага над представництвом українським, перевага, постановлена самим виборчим законом, дає запоруку, що в галицьких справах парлямент все більше числити-меть ся з ним, нїж з представництвом українського народу.

І так український нарід в своїм національнім розвитку зовсім залежний від полїтичної власти Поляків. Поляки виконують полїтичну власть в краю, Поляки репрезентують край перед державою. А як вони виконують ту полїтичну власть, про се свідчать славні на весь світ галицькі вибори, при котрих нїколи не може обійти ся без трупів українських селян; про се свідчить насильне здавлюване селянських страйків при помочи жандармів і війська; про се свідчить галицька школа, яка навіть там, де вона по формі українська,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

по духу польська, про се свідчить відбиране українській мові тих прав в публичних урядах, які їй по основним державним законам належать ся в такій самій мірі, як і мові польській.

Таким чином український нарід в Галичині знаходить ся в крайне ненормальнім положеню. Він живе в конституційній державі, а одначе позбавлений змоги рішати конституційним шляхом про свої справи; він має признану основними державними законами національну рівноправність, а одначе остає в своїм національнім розвитку в повній залежности від Поляків; він належить до держави, котра всїм своїм громадянам запоручає певну суму прав, а одначе громадяни української народности з під тих прав виняті. Одним словом, український нарід не тільки знаходить ся під гнетом, але той гнет субєктивно відчуваєть ся тим більше, що він стоїть у яркій суперечности з тими правами, які признають українському народови основні державні закони.

І з того положеня нема нїякого виходу. Кожде домаганє українського народу в напрямі осягненя фактичної національної рівноправности весь польський полїтично міродатний загал уважає нарушенєм польського стану володїня, а що парляментарно-полїтична сила польського народу має над такою ж силою народу українського величезну перевагу, то боротьба в соймі чи парляментї за здїйсненє таких домагань не має виглядів на успіх.

Що такі ненормальні відносини родять думки про доконечність вийти в полїтичній боротьбі поза законні межі, се заперечити може хиба той, хто слїпий на всю дотеперішню історію, для кого всяка власть непомильна, а помиляють ся тільки ті, що не хотять признати її непомильности. А коли зродить ся думка, то вистане який будь момент, щоби з неї зродило ся дїло.

І се не припадок, що до такого вислову польско-українських відносин дійшло аж тепер. Бо до виборчої реформи до австрійського парляменту польське пановане над українським народом мало клясовий, шляхотський характер, наслїдком чого можна було сподївати ся, що з упадком полїтичних привілеїв шляхти впаде й те пановане. Аж як та надія завела, як показало ся, що польська демократія волить спроневірити ся прінціпам демократизму, нїж зректи ся панованя над українським народом, як стало видно, що заходи українського парляментарного представництва мусять розбивати ся о становище представництва польського, аж тодї могла дозріти думка про доконечність такого протесту проти польського панованя і переродити ся в дїло.

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Такий політичний і психольоґічний підклад акту Сїчинського. А найлїпшим доказом того, що той підклад відповідає обективній правдї, стає факт, що його істноване, з меншими або більшими застереженями, признали всї політичні круги, крім безпосередно заінтересованих в непризнаню його: польського загалу, який своє пановане над українським народом уважає основним прінціпом польської національної політики, і австрійського правительства, яке сей прінціп санкціонувало.

Польський загал зустрів акт Сїчинського без найменшого зрозуміня тих обективних даних, які змусили чоловіка, перед котрим тільки що почало всьміхати ся житє всїми своїми чарами, „за кривди свого народу“ позбавити житя другого і знївечити собі житє. Тільки пароксизм дикої злости і новінь огидної лайки на виконавця замаху, його близшу і дальшу рідню і на весь український національний рух; тільки вибух найдикших україножерних інстинктів, який перемінив орґани преси в орґани шпіонажі і денунціяції, польську шкільну молодь в погромників, які майже тиждень ніч за нічю нападали і руйнували без нїякої перешкоди з боку орґанів публичного безпеченства всї львівські українські інституції; тільки заслїплене, з яким навіть польські поступові круги, що ще недавно називали намістника Потоцкого „галицьким Треповим“, признали в нім „репрезентанта польської державної власти, а його убійство обидою маєстату тої власти; тільки кровожадність, з якою всї кричать, що Сїчинського не сміє минути кара смерти; тільки домаганє ще більших репресій на український національний рух, — от і все. Нїякої думки, яка подавала б надїю, що жертви, які впали і з польського і з українського боку, не минуть для польсько-українських відносин безслїдно, що ті жертви стануть для польського громадянства пересторогою, що напрям його національної політики супроти українського народу не веде до мира між обома народами...

Відмінне було тільки становище польської соціяльно-демократичної преси, але вона остала серед польського громадянства відокремлена, а навіть польські соц.-дем. посли заманїфестували своє становище так, що один, Гудец, взяв участь у похоронї Потоцкого, а другий, д-р Діямand, написав в віденській „Arbeiter-Zeitung“ статю з похвалами для Потоцкого.

Між иншим — те, що дїяло ся безпосередно по актї Сїчинського, було також знаменитою ілюстрацією тої „рівноправности“, якої зазнає український нарід в Галичинї. Погромні банди, зложе-

Generated on 2015-07-19 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ні з польських ґімназістів і студентів, кілька днїв бушували по вулицях міста Львова без нїяких перешкод, коли тим часом не було випадку, щоб полїція не робила перешкод найповажнїйшій українській публичній манїфестації. Польська преса перейшла саму себе в підбурюваню своїв читачів проти всего, що українське, послугуючи ся для сеї цїли всїми можливими видумками, інсінуаціями і лайками, а одначе анї одно слово не улягло конфіскатї, коли тимчасом в українській пресї конфісковано як найобективнїйше висвітлюване причин, які довели до акту Сїчинського. Що більше, сконфісковані в українській пресї уступи передруковувала без перешкоди польська преса, ілюструючи ними „злочинність“ преси української...

Згадаю ще про один характерний факт. Якраз незадовго до акту Сїчинського польський суд присяжних в Вадовицях увільнив п-ню Ванду Добродзїцку, обжалованy австрійськими властями на домаганє російського правительства за замах на варшавського ґенерал-ґубернатора Скаллона. Те увільненє польська преса приняла з одушевленем, але та сама польська преса вибухнула обуренем, коли в українській пресї вказано на анальоґію між сими обома фактами.

За те такої однодушности, яку проявила в сїй справі українська преса всїх трьох партій, мабуть ще нїколи не було. Українська преса однодушно осудила не акт, тільки ті відносини, які довели до такого акту... А за пресою, можна вносити, стояв так само однодушно український загал.

На окрему згадку заслугує становище орґану галицько-української соціяльдемократії, „Землї і Волї“. Коли вся инша соц.-дем. преса про партійну приналежність Сїчинського промовчала, а про його акт виступила зі звістними виводами про шкідливість таких актів в конституційних державах, одна „Земля і Воля“ мала відвагу заявити, що Сїчинський був членом її партиї і працював для неї, помістити його портрет і сказати, що положенє українського народу в Галичинї далеко не конституційне.

Діссонансом у тім настрою була участь голови українського парляментарного клюбу посла Романчука на похоронї Потоцкого і заява президії того-ж клюбу (послів Романчука і Василька), яка, хоч признала, що причиною акту були галицькі відносини, то все таки не встерегла ся від „звичаєвої брехнї“ і замість осудити ті відносини і тих, що до таких відносин причинили ся, осудила і то „як найострійше“, сам акт, пятнуючи його „страшним актом на-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сильства". Отся заява тим більше характерна, що українські посли дуже часто в своїх промовах вказували на те, що коли галицька система правлїня не змінить ся, то може прийти до таких актвів. А тим часом хто дивить ся на такі акти виключно як на „страшні акти насильства", які „треба" як найострійше осудити, то повинен би говорити инакше: повинен би не вказувати на те, що такі акти є наслїдком ненормальних відносин, тільки повинен би нагадувати свому загалови, що й на ненормальнїйші відносини не вільно реаґувати такими актами. Коли-ж хто дивить ся на такі акти як на конечний виплив ненормальних відносин, то не має права їх осуджувати, бо инакше осуджує й себе.

Відрадно тільки те, що клюб як цїлість хоч в части направив похибку своєї президії, заявляючи в своїм комунїкатї, що акт Сїчинського вважає виключно випливом галицьких відносин, та здержуючи ся від усякого обективного осуду, який, як уже сказано, серед таких обставин являєть ся тільки пустою моральною формулкою, „звичаєвою брехнею"...

Так, так... Бо коли стати на становищи субективного осуду, то треба би осудити велику часть поетів, фільософів, теоретиків суспільних наук, всїх тих, що або вияснювали причини чи індівідуальних чи масових революційних актів обставинами, або знаходили для них фільософічні теореми, або виславляли їх в поезії, одним словом, треба би осудити велику часть того, що творить справжню вартість загально-людської духової культури. І спеціяльно в польській лїтературі і в польськім громадськім житю треба-б тодї осудити богато такого, чим так гордить ся польське громадянство. Польська лїтература першої половини 19-ого віка і аж до наших днїв, польські повстаня, — все те думки і факти тої категорії, під яку підходить і акт Сїчинського.

Деякий діссонанс в висше зазначений загальний настрій внесла київська „Рада", власне тим, що не встерегла ся від формулок „звичаєвої брехнї". Але знаючи обставини, серед яких приходить ся працювати українській пресї в Росії, вважаю зайвим дальші уваги з сього приводу...

За те не можна вважати діссонансом того, що написав „Руслан". Орґан, що нїкого не репрезентує може собі на все позволити, бо суспільність не має до нього нїяких претензій і нїхто також не вважає його за вислів думок суспільности.

Щира вдячність належить ся москвофільському „Галичанови", який, остаючи в повній гармонїї з польською пресою, ще старав

Generated on 2015-07-19 20:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся перейти її в україножернім тонї. Так лїпше! Нехай не останеть ся анї одна ілюзія, що москвофіли можуть мати бодай щобудь спільного з українським народом і його визвольним рухом!

Мабуть вилїчене від таких ілюзій що-до церкви мав на метї греко-католицький митрополит ґр. Андрій Шептицький, коли на проповіди в велику пятницю смерть Потоцького прирівнав майже до смерти Христа, а акт Сїчинського назвав не тільки „злочином перед Богом, але і проти власної суспільности, проти вітчини". Бо кождому мусять кинути ся в очи сї два факти: з одного боку те, що анї митрополит Шептицький анї нїхто з „князїв руської церкви" не виступили проти нарушеня заповіди „не убий", коли при виборах в 1897 р. вбито Стасюка, коли підчас страйків в 1902 р. вбито Скочиліса, коли підчас руху за виборчою реформою вбито 6 селян в Лядськім, коли підчас останнїх виборів до парляменту вбито 3 селян в Горуцку і коли підчас останнїх виборів до сойму вбито в Коропци Марка Каганця, того Каганця, смерт якого чи не була рішаючою для рішеня Сїчинського, — а з другого боку той виступ з приводу смерти Потоцького, про тім без одного слова осуду для тих обставин, які були полїтичним підкладом для тої смерти. Сї два факти мусять кождого навести на думку, що церков не все виступає однаково проти нарушеня заповіди „не убий", або, що не кожде убійство є нарушенем тої заповіди. А та думка родити-ме дальші думки, результати котрих буде розбите ілюзії, що церков є опікункою принижених і покривджених...

А центральне правительство? Коли смерти Потоцького винен напрям польської національної полїтики, то чи не більше ще винно тут воно, що санкціонувало ту національну полїтику, полїтику польського державного прінціпу супроти українського народу. Коли не в імя справедливости — в сучасній полїтиці — то в імя власного державного інтересу, в імя того, щоб не бути зачисленою до держав, в яких полїтичний терор належить до засобів боротьби за права, які ві всїх новочасних „правових" державах вже стали „ein überwundener Standpunkt", в кінцї з обовязку супроти власного державного прінціпу, який голосить національну рівноправність, воно повинно було не дозволити, щоб з Галичини зробила са держава в державі, а австрійську конституцію щоб заступило для українського народу польсько-шляхетське (в останнїх часах що-раз більше загально-польське) самодержавіе. А воно сього не зробило. Воно і послушний йому парлямент позволяли польсько-шляхотському правлїню все, а коли наслїдком виборчої реформи українське

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

представництво стало на стільки сильним, що треба-ж було як-небудь з ним числити ся, правительство бар. Бека здобуло ся тільки на те, щоб кілька разів обдурити український клюб пустими обіцянками. Се також не могло остати без впливу на той настрій, який повів Сїчинського на його дїло. Під вражінем гарних мінїстерських слів посли голосили, що вже ось-ось зачнеть ся зміна на лїпше, коли-ж незабаром виявляло ся, що все те був обман, обчислений на те, щоб відвести послів від ставленя наглих внесень в невигідну для правительства хвилю, то полїтично-парляментарна безсильність українського народу ще більше кидала ся в очи. На скільки сьому настроєви від надїї до безнадїйности і знов з початку до кінця завинили українські посли, їх наївність супроти народу, сього не можна означити, не знаючи докладно всїх тайн тих закулїсових парляментарних кругів. Але в кождім разї головну вину несе центральне правительство, що позволило одному народови так запанувати над цілим національним житем другого.

Але, розуміеть ся, анї польські полїтичні круги анї центральне правительство не почувають ся до нїякої вини. Для польських полїтичних кругів винна всьому „гайдамацька аґітація“ і центральне правительство, яке не позволяло краєвому правительству взяти ся до неї як слїд; для центрального правительства ще не знати хто винен, бо його представники ще не забирали доси офіціяльно голосу в тій справі, але мабуть також та сама „аґітація“. А одні і другі стали на тому, що тепер не час на сповнене українських національних домагань, що треба передовсїм показати українському народови „сильну руку власти“, навчити його, що шляхом насильства нїчого не можна осягнути.

Коли український нарід терпеливо ждав, щоб йому вимірено справедливість, нїхто на нього не звертав уваги, бо хто спокійний, тому, видно, нїчого не треба. Коли-ж зачав домагати ся своїх прав, переходячи до що-раз острійших способів боротьби, зявляють, що нїчого не дістане, доки не успокоїть ся...

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Недуга д-ра Івана Франка.

По щоденних ґазетах зявила ся вже звістка про недугу многозаслуженого нашого письменника і дїяча д-ра Івана Франко, яка перервала його письменську роботу. В відповідь на запитання звернені до нас з ріжних сторін, вважаємо своїм обовязком подати відомости про неї.

Недуга виникла на ґрунті старої задавненої хороби не вилїченої гаразд. В останніх лїтах її наслїдки почали прокидати ся все гострійше в ріжних місцевих недугах, невральґічних болях і викликали духове пригнобленнє; тодї причина не була відгадана й сї явища толкували ся перевтомленєм, дорадживано спочинок, подорожи, зменшеннє роботи, і дїйсно переважну частину ріжної механїчної роботи занехано. Тільки з початком сього року лїкарі констатували серіозний стан здоровля д-ра Франка, і консілїум рішив вислати його зараз з початком весни на купели. Невважаючи на пригнобленнє і невральґічні болї д-р Франко одначе не тратив своїх духових сил, працював над науковими роботами, не переривав белєтристичної творчости і взагалї зовсїм не передчувала ся близькість катастрофи. Сподївали ся, що спочинок і лїченнє скоро привернуть давну енерґію й ясність його духа. Дня 21 марта н. с. д-р Франко виїхав на купелї до Лїпіку, в Хорватії, все ще в повній притомности, з ріжними плянами зайнять і відти повідомляв про пляни. Одначе з кінцем марта почали приходити трівожні вісти. Психічний розстрій почав проявляти ся в гострих формах. Руки й ноги підпали легкому спаралїзованню. Сини д-ра Франка, виїхавши до Лїпіку, привезли його відти в дуже сумному станї. Другого дня по приїздї до Львова уміщено його в санаторію для духово хорих. По кількох днях наступили симптоми полїпшення, заспокоєння, які дали лїкарям підставу сподївати ся виздоровлення; але сї користні поступи потім спинили ся. Свідомість неповна: хорий раз у раз переходить на ріжні ідеї, що опанували його. Терапевтичне лїченнє почалось, але тільки за кілька тижнїв можна буде знати, чи матиме воно якийсь успіх.

В VI кн. Л.-Н. Вістника і LXXXIII кн. Записок наукового товариства ім. Шевченка появлять ся писання д-ра Франка, передані ним в сї редакції до відїзду, і кілька поезій, написаних в Лїпіку;

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

иньші рукописи, які були при нім, знищені там на його бажаннє; рукописи, які були зіставлені дома, ще не розбирались, бо була надія на скоре видужаннє їх автора. В редаґованню Л.-Н. Вістника д-р Франко не брав участи вже з кінця 1906 р., але читав і поправляв надсилані рукописи до кінця 1907 р., а від того часу обмежав ся тільки співробітництвом.

В справі утримання д-ра Франка в санаторії виділ Наукового товариства ім. Шевченка удав ся з приватними листами до звісних йому людей зараз потім як д-ра Франка привезено до Львова, і за сей місяць прийшло на сю ціль в Галичині звиш 2000 корон, а в росийській Україні звиш 1000 руб. Гроші на сю ціль в Галичині треба посилати до Краєвого Кредитового Союзу у Львові (книжечка ч. 5000), а в Росії до контори Літ.-Наук. Вістника.

Будемо сподівати ся, що сильний орґанізм, в добрих обставинах санаторії, ще візьме гору над недугою, й духові сили нашого високоповажаного співробітника вернуть ся!

М. Грушевський.

30/IV 908 с. с.

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка у Львові наукова часопись, присвячена передовсїм українській історії, фільольоґії й етноґрафії, виходить у Львові що два місяцї під редакцією Михайла Грушевського. Т. LXXXI, 1908, I. Ст. 222 + нїмецький показчик до змісту попереднїх 80-ти томів.

З появою сливе кожної книжки „Записок“ історики нашої лїтератури дістають в руки новий матеріял, який чи то поповнює прогалини в дотеперішних дослїдах над лїтературою, чи ствердже або оспорює те, що вже було знане, та не достаточно розяснене із-за непівноти матеріялу. Дослїдами над нашою старою лїтературою та публїкаціями нових матеріялів займаєть ся особливо др. Франко. Пригадати хочби такі його працї, як студії над народнїми піснями, історія українського вертепу і т. д. друковані в тих-же „Записках“. І перша книжка сього річника „Записок“ починаєть ся статею того автора: „Слово про збуренє пекла, українська пасійна драма“ (с. 5—50). Про що йде річ — про те доволї виразно говорить нам заголовок статї. Автор подає в цїлости сконструований ним на підставі кількох знайдених ним рукописів отсе саме „Слово“, дальше порівняним методом аналїзує його зміст і ґенезу повстання, втягаючи сюди богатий матеріял так з нашої, як і з чужих західнїх лїтератур. На основі комбінації ріжних вказівок, де заховали ся рукописи сього цїкаво лїтературного памятника, й їх характеристики автор означує першу половину XVII в. як час повстання згаданої пасійної драми. Не стільки для історії лїтератури, як радше для історії, культури і побуту інтересна статя д. Доманицького про инший лїтературний памятник, значно пізнїйший: „Невідомі вірші єромонаха Климентія“ (с. 51—126). Праця д. Доманицького се, власне кажучи, публїкація знайдених автором між паперами Марка Вовчка фраґментів лїтературної спадщини монаха Климентія з часів Мазепи, попереджена короткою інформацийною статейкою, зладженою на основі того таки матеріялу. Частину тих віршів оголосив був колись Кулїш в „Основї“, а подані тут можуть служити доповненнєм статї Кулїша. Що-ж до тих віршів признати мусимо за ними велике значінне, звичайно не з боку лїтературної їх вартости, а як історичного документу тодїшної культури і побуту на Українї. Жаль тільки, що доси не знайдено цїлости. Такий самий характер — матеріялів з коментаріями — мають і дві дальші статї М. Зубрицького: „Урядові заходи проти холєри в 1881 р.“ (с. 127—133) і друга д-ра В. Щурата: „Азбучна статя Миколи Кмицикевича з 1834 р.“ (с. 134—144). Сумні рефлєксії наводить статя проф. Грушевського: „Микола Дашкевич“ (с. 145—150), написана з приводу смерти сього ученого. Автор дає повний, хоч короткий огляд наукової спадщини Даш-

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кевича задержуючи ся довше над його „Отзывомъ“ про працю Петрова „Очерки исторіи украинской литературы“, що крім своєї наукової вартости, характеризує відносини Дашкевича до українства, якому він і повинен був присвятити свою діяльність, та се, як відомо не стало ся. З відділу Miscellanea зазначуємо статейку М. Возняка: „Із кореспонденції В. Моха“ (с. 157—171) і переходимо до критичної статї д-ра Томашівського: „Студії А. Петрова по історії Угорської Руси“ (с. 172—179). Автор піддає строго методичній науковій критиці 8 праць про Угорську Русь петербурського професора Петрова, користаючи при тім з матеріялу невідомого самому авторови згаданих студій. Не переказуючи статї д-ра Томашівського ми подамо цікаві з богатьох поглядів її висновки. Показуєть ся, що згадані студії, яким проф. Петров присвятив десятки літ, які уважають ся в росийській науці останнім словом про дотичне питанне — мають мінімальну наукову вартість. Навпаки все дійсно науково корисне і з трівким значінем для розяснення сеї справи є те, що виходило й виходить з під пера українських вчених.

Отсе здебільшого поверховий огляд змісту більших праць поміщених в останній книжці „Записок“. Пропущено тут дрібнійші, хоч науково цінні статї й замітки, як також інтересний відділ бібліографічний, що, як звичайно, дає огляд й належну оцінку найновійшим творам на полї наук, яким сей журнал головно присвячений.

Ів. Джиджора.

Сидір Твердохліб. *В сьвічадї плеса.* Молода Муза 8. 1908. Ст. 73.

Поезія С. Твердохліба подібна до порцелянової ляльки з розбитою головою. Вона холодна, мертва — для нікого не придатна. З кождого рядка Твердохліба бє нещирість і ненатуральність. Коли-б сльози, що течуть із строф, його були правдиві, вони затопили би цілу Україну. Майже на кождій сторінці його книжечки стрічаємо ся з плачем і сльозами: „крик... мовчаннєм ридає у груди“ (ст. 9); „ельфів громади ловлять... сльози тремтючі“ і возять їх „у зачаровані комори“ (ст. 13, 14); „плачуть в небі з жалю херувими нам людськими злими судьбами“ (ст. 15); „демон німо заливаєть ся сльозами“ (ст. 15); „попеліють сльози в бурянах“ (ст. 16); „ніч сумно дивить ся — над ліжком хилить ся і зрить і плаче-плаче...“ (ст. 19); „вітер“ лежить на горах „дощем кровавих слїз“ (ст. 21); „з моря плач іде на гори“ (ст. 22); „слїз на сьвітї у кождого в брід“ (ст. 27); „розносить ся плач филь“ (ст. 31); „вікна вмивають ся слезою“ (ст. 35); „на віки згаслі очи в останнє мають дві слезини“ (ст. 36); поет „з плачем припадає до срібних струй“ (ст. 38); „пізна осінь блудом блудить... і сїє сльози сірих рос“ (ст. 45); „росять ся цьвіти кровю і потом, сльози сердешні сяють на днї“ (ст. 48); „в низ кануть зі знамени слези“ (ст. 55); „плаче береза й зітхає, що всюди на сьвітї є зло“ (ст. 55); „херувими, що впали в визвольній борьбі — риданнями плачуть страшними“ (ст. 60); „срібно дзвіночки ридають“ (ст. 62); „квилить

Generated on 2015-07-19 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

узліссє“ (ст. 62); плачуть флояри“ (ст. 62); і „водопади ридають“ (ст. 64).

Фільософічні рефлєксії у Твердохліба наівно-дитинячі:

Всьо тут має мету, Боже,
Як широкий сьвіт —
Тільки людський дух не може
Віднайти мети...

або

Змінчиві людські думи йдуть,
Душа думками грає —
І мруть і йдуть, і йдуть і мруть
І цїли в них немає!..

Про себе пише Твердохліб:

Журба поорала чоло моє бідне
І сивіє з горя мій волос,
Втомив ся я смутком, дрожить плачем голос,
. . . . . .
Ще двайдять два роки менї не минуло,
Нїщо не вчинив ще я, люди,
Не жив я, а гасне житє менї в груди
І серце не бєть ся... Мене мов не було —
. . . . . .
Ляг смуток столїтя на душу скалою,
Скервавилось серце і крила...
Як марно по сьвіту пішла моя сила!
Заквітчана юність пішла, мов з водою —
. . . . . .
Як — щоб мене мати в сьвіт вивела в друге,
Я вже не шукав би людини...
Самотний прожив би й умер на пустини,
Нїхто не ридавби...

Для задокументованя свого „модернїзму“ вводить Твердохліб у свої „срібні“ строфи такі слова і фрази: „буртить“, з молитви ллять ся скорбна псальма горя — моє ложе — вістре бритви...“, „годинник“ „бє тремтїнєм лихорадки“, „квиль“, „вірей“, „зрине ранок“, „клюв“, „студено-срібна біль“, „тьмава“, „зблукав я“, „в темряві смута лїтає“, „тихо, нї згук“, „щось зшумотїло“, „тоня“, „филя беріг боре“, „вибє час в годинї“, „з'усиль“, „йде зазоря днини“ і т. д.

П. Твердохліб, видно, іще не зрозумів завданя поезії і тому пустив у сьвіт свої вправи. Перша проба не йде в рахунок. Але тепер стоїть перед ним альтернатива: або писати поезії або віршованими рядками не псувати паперу. *Мих. Мочульський.*

Лесь Медобірський. *Вітер віє.* Пісня перша 16 стор.; пісня друга 16 стор. in 16^0.

Се не одна, я дві осібних книжочки — і то цїлий скарб для якогось „критика“. Ото чоловік пороскошував би! Яке розлив би

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„море остроумія“, як „здорово“ насмішив би людей. Та й справді — трудно вигадати що-небудь більше придатне для жартів, як отсей вітер. Уявіть собі книжку, де на все ваше бажанне ви ніяк не можете добрати ся до смисла: що хотів сказати автор, який ключ до розвязаня всіх тих загадок, чим вяжуть ся одна до одної строфи — Господь його святий знає. Смисл єсть і, очевидно, самий високий, але що-ж, коли, окрім автора, певно ніхто його більше не зрозуміє. До того-ж ще автор абсолютно не має понятя, що таке „літературна форма“, і робить зі своїх віршів... нї, бою ся впасти вершою в болото.

Але по що говорити богато? Спробуємо задокументовати. Ось сторінка 1-ша

Вітер віє, дує, виє,
Стогне, свище то гуде;
Серце хлюп-хлюп, берег миє —
Мій спокою, де ти? де?
. . . . . .
Рве покоси, роскидає,
Мервить копи, нищить хлїб;
Серце крає-роздирає
Горя лютого полїп.

На сторінці другій епіґраф, як підписано, з Шевченка; стоїть три слова: „Мінї тринайцятий минало“...

На слїдуючих сторінках... але біг ме чоловік губить ся „в матеріялї“. Ну, от хоч би ся строфа

О, чудотворна лїт хлопячих згадко!
Зірнице провідна
Пливучого у тьмі судна!
В Єдени кладко!
Якої хмари, тучою важкої
Як божий гнїв,
Нїмої
Що корчить мозку звої
морщить чола в лави бурунів,
Не розженеш ти образом тих днїв
Дитинних,
Невинних,
Коли безжурні
Носились ми над рідними лугами
Та слухали їх мов з вітрами
Як ті метелики чепурні?

Що в тих книжечках найбільше неприємне, се те, що автор ясно стараєть ся втелющити ся в нові літературні форми свобідного несилуваного вірша, але погану він робить прислугу тим і собі і новітному напрямку. Собі тому, що в такім виді яскраво відмальовуєть ся вся порожнеча віршів, котру при старих формах можна було би почасти закрити, а напрямку тому, що дає всяким літературним консерваторам спромогу кидати за невдаліть осіб каме-

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нем на цілий напрям. Врешті автор, помимо браку таланта, просто зле зрозумів суть людських способів письма; йому се уявляєть ся в виді якогось літературного крайнього анархізма, при котрім можна зі словом поводити ся як кухар зі шницлем; але й робленє шницлїв має свої закони, то тим більше має їх література. Те, що є два слова і обидва зокрема мають своє значіннє — зовсім ще не значить, що їх можна лїпити до купи, бо може трапити ся (як се і трапляєть ся часто у д. Медобірського), що вони о б а всяке значіннє стратять. Те, що слово не вміщаєть ся в ритм зовсїм ще не дає нїкому права відрубати йому цілий зад і вживати, напр., „зак“ замісць „заки“ або „заким“ „док“ — замісць „доки“ і т. д. Також є в літературі річи, що називають ся: „загальний плян“, „гармонія цілого“, „гармонія частей“ і багато ще всяких сосів до літературних шницлїв, аби їх можна було зісти, але автор все теє повикидав зі своєї кухні і тому його шницлї — не до перевареня. *Гн. Хоткевич.*

Моріс Метерлінк *В середині (Intérieur)*. Переклав Е. Тимченко. Київ, 1908 р., 16 стор.; ціна 10 к.

Найкраща драма відомого французького містика М. Метерлїнка „В середині“ (Intérieur); вона повнїйше за всї його драми виявляє світогляд Метерлїнка. Як сливе всї драми Метерлїнка, „В середині“ — траґедия без дії, без траґічних засобів, без пристрастей. Даремно будете шукати тут пишних промов, багацтва дієвих особ або зайвих слів; сила її не в тім, що дає вона з поверхового боку, а в тім, що вона доторкує багато пекучих питань, під час навіть тілько на їх натякає.

Зміст одноактової драми „В середині“ дуже простий, але він викликає в нас силу думок. Старий вербовий сад. В саду будинок; через вікна видно батька, матїр і двох сестер дївчат в білім, що, гаптуючи, марять собі в тихомирі; дитина дрімає, схиливши голову до матери на плече. Тихо в хатї, родина спокійно проводить вечір при лямпі. Та й чого їм лякати ся? Вони безпечні: двері замкнено міцно, і замки великі, міцні... А що є щось таке, що не вважає на замкнені двері — сього вони не знають. Вони не знають, що в садку стоїть Старий, заглядає в вікна, стежить за ними, щоб вибрати влучну хвилину і сповістити їх, що дочка їх втопилась. „В середині“ хати поки що щасливо всміхають ся, але щастє їх — в руках Старого дїдка, що ніяк не наважить ся розбити їм се щастє. Але ось втоплену приносять і Старий йде в середину. Юрба напружено наближаєть ся до вікон і з цікавістю пильно доглядає, щоб не пропустити анї одної риси чужого горя... Старий сказав, що мав, і з залї всї разом вибігають; тілько дитинка спить собі тихомирно серед покиненого покою...

Переклад Е. Тимченка „В середині“ се відбитка з останнього видання „Розваги“, т. 2-й, але він відрізнюєть ся трохи від того, що надруковано в „Розвазї“, — тут нема деяких помилок проти української мови, що помічають ся там.

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гарна мова і додержаність стілю роблять переклад Е. Тимченка цінною вкладкою в нашу перекладну літературу, не дуже ще багату на переклади найкращих перлин всесвітньої літератури.

І. Огієнко.

В. Грінченко. *Про книги. Як їх вигадано друкувати.* З малюнками. Видавництво „Український Учитель", № 10, 1908 р., стор. 48, ціна 10 коп.

Починає автор свою книжку з того, що розсказує, як та на чому люде в старовину записували та зазначали все те, що їм треба було зазначити — на корі, на листі, на камені то що, і кінчає останнім словом друкарської техніки — ротаційною машиною, додавши при тім відомості про стереотип, про те як друкують ся малюнки (цінкоґрафія, літоґрафія то що). Правда, про цінкоґрафію сказано досить побіжно і навряд щоб проста людина змогла щось з того второпати; поясняєть ся се почасти тим, що спопуляризувати цінкоґрафічну роботу дуже тяжко в коротких словах. За те про друкарство розсказано добре й цілком просто та популярно, почавши від початків друкарства — вирізування на дошках й кінчаючи тим, як тепер друкують ся книжки як робить ся шріфт, папер то-що. Виложено також гарно біоґрафію Ґутенбергову, розсказано про ті пригоди та прикрости, яких йому довелось зазнати від людей (справа з Фаустом та Шеффером), про Костера Лавріна. Про життє та діяльність Федоровича (Федорова) теж сказано докладно. Але є в брошурі й де-які хиби. Наприклад, автор говорить, що папер робить ся з ганчірок і розповідає про цілий процес, як той папер робить ся з сього матерьялу. Але не згадано, що папер тепер виробляють не тільки з ганчірок, а й з иншого ще матеріялу. Подаючи те, що про себе сам Федорович розсказує, переклавши на сьогочасну нашу мову, д. Грінченко залишив не переклавши через віщось оцей уривок, який не тільки простий читач, але не кожний інтеліґент збагне: „ . . . но и презелному повѣтрею дышущу, и просто рещи вся злая и злыхъ злѣе". Якийсь туман і більш нічого. Не пояснено в оповіданню про літоґрафію, що таке гумі-арабік. Вираз про те, що біблія видрукована у 1455 році була „завбільшки така, як аркуш друкарський", мал що скаже, бо не кожний аркуш друкарський однаковий. До оповідання про коректу не вадило-б було подати малюнок, як робить ся коректа, се цікаво було-б не тільки для простого читача селянина, але й для городянина — інтеліґента, бо не кожний знає як се робить ся. Крім того, нам здаєть ся, що при викладі про друкарство на Вкраїні за старих часів треба було виразніш зазначити, що Вкраїна і Московщина були тоді два цілком окремих політичних тіла. Але вказані нами вади хоч і важні, та не такі то вже великі й книжку все-ж треба вважати користною за-для розповсюдженя; шкода тільки, що ціна на неї трохи височенька, як для ідейного видавництва.

Гр. Сьогобочній.

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Полтавскій Земскій Календарь на 1908 годъ. *Годъ І-й. Изданіе Полтавскаго Губернскаго Земства.* Полтава, 1907, стор. XXV+59+135+4 фототипії+мапа Полтавщини, виконана у 9 фарбах. Ціна 60 к.

Книжка, заголовок якої отсе виписано, приваблює до себе читача Українця вже одним тільки своїм зовнішним виглядом. На чепурненькій обкладинці уміщено фотографію нового помешкання Полтавського Губернського Земства, збудованого, як відомо, в українськім стилі, на що земство не пошкодувало коштів і заходів. Над малюнком видруковано фонетикою уривок із Шевченкового „Посланія": ... „читайте од слова до слова! Не минайте анї титла, ніже тії коми; все розберіть, та й спитайте тоді себе: що ми?"

Розкриваючи „Календарь", ми з задоволеннєм переконуємось, що перше вражіннє не було помилковим: зміст книжки стоїть у повній гармонії з її гарним зовнішним виглядом. Одного погляду на оглав книжки цілком досить, щоб уявити собі все богацтво й ріжноманітність зібраних у ній матеріалів. Опріч звичайних календарних відомостей, ми там знаходимо ось що: відомости про природу Полтавщини, чималу статю про головніші риси в житю селянських господарств Полтавщини та статистичні відомости про Полтавщину. Останні знайомлять з обсягом Полтавщини й її адміністративним поділом, з населеннєм Полтавщини, при чім подаєть ся загальна кількість, земельний запас на 1 людину, щорічний приріст людности що до віку, стану, віри, рідної мови, місця народження й професії, грамотність людности, антропольогічні прикмети, каліцтва й злочинність. Далі ми знаходимо дані про число заселених пунктів, число господарств і душ помешкання й господарні будівлі та про середній розмір і вартість будівель. Найповнійше розроблено земельний виділ. В ньому подано відомости про земельні маєтности й земельну власність, про поділ земельної власности на угоди, стани й категорії властителів, про мобілізацію земельної власности, про задовженість землеволодіння, про число хліборобських господарств, про наділ хліборобських господарств що до розмірів засіяної площи, про кількість придатної для хліборобства землі, про урожайність хліба, про загальну кількість хліба, зібраної в губернії, про ціни на хліб, про загальну вартість хліба цілої губернії, про продаж хліба, про зарібну платню в сільському господарстві, про вартість обробки 1 десят., про оренду й ціни на орендні землі, про продажні ціни на землю, про сільськогосподарські машини й знаряддя, про кількість худоби й про те, наскільки господарства нею забезпечені, про склад худоби, про вартість усієї худоби в губернії та про експорт худоби й продуктів скотарства. Нарештї „Календарь" наводить цифри про продаж домашніх птахів, про бжільництво, про виріб й споживаннє вина та про виріб пива й меду, про культуру тютюну та про переробку тютюну й про торг виробами з нього, про цукроварство, про домашній промисл по селах, про сторонні заробітки людности, про бюджет дрібних хліборобських господарств, про споживаннє хліба в дрібних господар-

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ствах, про оплатки й податки, про позичкові інституції та про народню освіту. Коли до наведеного реєстру тем, порушених у календари, додати, що всі вони розроблені детально й трактовано цілком науково, то читач матиме приближне уявленнє про високу цінність сієї книжки та про її велике значіннє для української статистики.

Одначе мусимо констатувати в календари також де-які прогалини, часом досить значні. Так, не знайшли ми там ніяких данних про фабричну промисловість Полтавщини. Правда, ся промисловість у Полтащині не дуже розвинена, але все-ж не настільки, щоб її можна було іґнорувати, в чім можна пересвідчитись хоча-б із низченаведеної таблички:

Ґрупи промисловости.	Число підприємств.	Сума продукції (в тис. карб.).	Число робітників.
I. Льонова	1	21,9	128
II. Папірова	15	229,1	383
III. Механічно-деревляна	14	1.221,2	375
IV. Металево-машинова	13	353,8	443
V. Мінеральна	29	262,6	635
VI. Обробка животних продуктів	9	641,7	166
VII. Істівні речі	62	14.852,7	1 603
VIII Хімічна	2	12,5	4
У всїх ґрупах	145	26.598,5	3.737*)

145 підприємств з 3.737 робітників й загальною сумою продукції в 26.598.500 карб., — цифри занадто значні, щоб їх іґнорувати.

Не знайшли ми також у календари ніяких данних про фабричних робітників, про довжину робочого дня, про розміри зарібної платні, про каліцтва. Що найдивнійше, нема таких данних і про сільськогосподарських робітників Полтавщини, хоча останніх впорядчики календаря вже ніяк не могли промипути.

Нарештї редактори календаря не подбали про статї в справах медично-санітарній, ветеринарній, переселення й кооперації, хоча останні два фактори відоґрають величезну ролю в житю Полтавщини.

За всім тим, ми щиро витаємо появу сього календаря: його позитивні боки, у всякім разї, занадто великі, щоб брак даних в де-яких питаннях міг підірвати його значіннє. Лишаєть ся тільки побажати, щоб Полтавське Земство надалї не кидало сього безумовно-користного діла й щоб решта українських земств, за добрим прикладом полтавського, теж почали видавати щось подібне. Се, у всякім разї, буде користнійше й почеснійше, ніж витрачати десятки тисяч народніх грошей на орґанізацію шпіонажу, стражницьких ватаг та Ревиних „Газетъ“. *М. Гехтер.*

*) Цифри належать до 1900 року.

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Хронїка *Наукового Товариства імени Шевченка у Львові.* Вип. IV. Р. 1907. Ч. 32. Справозданє за місяцї: вересень — грудень. Львів, 190 8. Ст. 32,8⁰. Цїна 30 сот.

Chronik der ukrainischen Sevcenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. Bericht für die Monate: Mai—August. Jhrgg. 1907. N. 31. Heft III. Львів, 1907. Ст. 46, 8⁰. Цїна 30 сот.

Д-р. Іван Франко. *Слово про збуреннє пекла.* Українська пасійна драма. (Відбитка з „Записок", т. 81.) Львів, 1908. Ст. 46, 8⁰. Цїна 1 кор.

Д-р. В. Щурат. *Азбучна статя Миколи Кмицикевича з 1834 р.* (Відбитка з „Записок", т. 81). Львів, 1908. Ст. 12, 8⁰. Цїна 25 сот.

Д-р. В. Щурат. *Українські жерела до історії фільософії.* Історично філософічний начерк. Львів, 1908. Накладом Мих. Петрицького. Ст. 32, 8⁰.

Василь Доманицький. *Невідомі вірші єромонаха Климентія* (з початку XVIII віку). (Відбитка з „Записок", т. 81). Львів, 1908. Ст. 76, 8⁰. Цїна 1·50 кор.

Д-р. Михайло Кос. Трахома. Перемишль, 1907. Ст. 8, 8⁰.

Михайло Зубрицький. *Урядові заходи против холєри в 1831 р.* (Відбитка з „Записок", т. 81). Львів, 1908. Ст. 8, 8⁰. Цїна 15 сот.

Михайло Возняк. *Із кореспонденції Р. Моха.* (Відбитка з „Записок", т. 81). Львів, 1908. Ст. 16, 8⁰. Цїна 30 сот.

Нові часи. Ілюстрована збірка. (Видавництво Товариства „Просвіта". Ч. 331—2). Львів, 1907. Ст. 48,8⁰. Цїна 30 сот. Зміст: 1) Нові часи, розвідка Ол. І. 2) Моя перша їзда силою пари, опов. Ст. Ковалева. 3) Голяндия, розвідка Е. Амічіса, переповів П. Карманський. 4) Як Снїжка щось по ночи водило і що то було? Сьміховинка С. Яричевського

Українська Муза. *Поетична антольогія.* Випуск 1. Київ, 1908 р.

Микола Парш. *Про Автономію України.* I. Про автономію. II. Про автономію України. Українське Видавництво „Знаття — то сила" № 1. Київ, 1908. Цїна 15 коп.

М. Загірня. *Який був лад в афинській державі.* Видавництво „Український Учитель" № 11. Київ, 1908 р. Цїна 10 коп.

Микита Шаповалів. *Сни Віри.* Поезії. Збірник перший. Харків, 1908 р. Цїна 75 коп.

Світло. Літературний ілюстрований збірник для дїтей. Зредактував і уложив Гр. Шестюк. Видавництво „Український Учитель" № 12. Київ, — 1908. Цїна 35 коп. і 60 коп.

М. Н. Богданов. *Як іде життє в світї.* (Оповіданнє старої мишї). Переклав Юр. Сїрий. Київ,, 1908 р. Цїна 6 коп.

Одчот Українського Товариства „Просвіта" в Одесї за 1907 рік. Одеса 1908 рік.

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. Сумцов. *Дѣткам і дорослим.* Підручник для влаштування різдвяної ялинки, літературних розвах і т. д. Харків — 1908 р. Ціна 15 коп.

М. Сумцов. *Хлѣборобам.* Харків, 1908 р. Ц. 10 коп.

Твори Степана Руданського. Том II. Впорядкував А. Кримський. Друге виданє. У Львові, 1908. Накладом Наук. Тов. ім Шевченка. Ст. 278,16⁰. Ціна 1·50 кор. Зміст: 1) Від впорядчика. 2) Переднє слово А. Кримського. 3) Пісні. 4) Байки світовії в співах 5) Байки світовії в людських оповідках.

Твори Степана Руданського. Том III. Впорядкував А. Кримський. Друге виданє. У Львові, 1908. Накладом Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 180,16⁰. Ціна 1 кор.

Степан Руданський. *Веселі вірші.* (Дешева бібліотека. Ч. 1). Львів, 1908. Накладом української академічної молодіжи. Ст. 16,8⁰. Ціна 8 сот.

Михайло Лозинський. *Польський і рускый революційний рух і Україна.* Перше повне виданє. Львів, 1908. Ст. VIII+200, 8⁰. Ціна 3 кор.

Филип Мисько. *В задумі.* (Вірші). Львів, 1908. Ст. 94, 16⁰. Ц. 1·20 кор. Зміст: 1) На сопівці. 2) Буря. 3) З дороги. 4) Бурлацька дума. 5) Trissia. 6) В моїм сьвітї. 7) Моя царівна. 8) В вечірню годину. 9) Іде нічка. 10) І знов весна 11) В альбом.

Michajlo Tersakoveć. *Beziehungen der ukrainischen historischen Lieder resp. „Dumen“ zum südslavischen Volksepos.* (Sonderabdruck a. d. Arhiv f. slavische Philologie, XXIX B., 2—3 4.). Berlin, 1907. Ст. 26, 8⁰.

А. Вержбицький. *Прикмети розумової талановитости школярів.* Полтава 1907 р. Ц. 5 коп.

Терновий вінок. Літературно-артистичний альманах під редакцією Олекси Коваленка. Видання Ів. Самоненка. Київ, 1908 р. Ц. 1 р. 25 коп.

Статут Київського Українського Клубу. Уставъ Кіевскаго Украинскаго Общественнаго Собранія. Київ, 1908 р.

А. Кримський. *Пальмове гілля.* Екзотичні поезії. Частина друга (1903—1908). Видавництво „Вік“ № 8, вип. II. Москва, 1908 р. Ц. 40 к.

Отзывъ о сочиненіи А. Н. Малинки: „Сборникъ матеріаловъ по малор. фольклору, Черниговъ, 1902“, составленный Б. Д. Гринченко. (Отдѣльный оттискъ изъ „Отчета о первом присущеніи премій имени Н. В. Гоголя“). С.-Петербургъ, 1907. Ст. 64, 8⁰.

Архивъ юго-западной Россіи, издаваемый комиссіею для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волинскомъ генералъ-губернаторѣ. Часть третья, Томъ VI, Акты Шведскаго государственнаго архива, относящіеся къ исторіи Малороссіи (1649—1660 гг.). Київ, 1908 р. Ц. 1 р. 50 коп.

Generated on 2015-07-19 19:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505012
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN